

NEMZETKÖZI JOG

IRTA

DR. GRATZ GUSZTÁV

MÁSODIK BŐVITETT KIADÁS

BUDAPEST, 1906

STAMPFEL-FÉLE KÖNYVKIADÓHIVATAL

(RÉVAI TESTVÉREK IROD. INT. R.-T.)

MAGY. AKADEMIÁ.
KÖNYVTÁRA.

RÉVAI ÉS SALAMON BUDAPEST, VIII., ÜLLŐI-ÚT 18.

BEVEZETÉS.

A nemzetközi jog fogalma, forrásai és fejlődése.

1. **Mi a nemzetközi jog?** A nemzetközi jog magában foglalja az emberi kulturközösségen belül élő, jogi személyekként felfogott művelt államoknak egymásközi jogviszonyaira vonatkozó és egymással szemben való eljárásukra mérvadó jogszabályok összességét.

A nemzetközi jog a jogtudomány minden más ágától egy lényeges pontban különbözik. Mivel ugyanis az államoknak fogalmához tartozik, hogy felettük semmi kényszerhatalom nem állhat, nem létezik sem oly törvényhozó testület, mely a különböző államokat kötelező egységes jogszabályokat alkothatna, sem oly állandó bírói hatóság, mely a jogszabályok megsértését sikeresen megtorolhatná, sem oly végrehajtó közeg, mely a jogszabályoknak vagy bírói ítéleteknek esetleg kényszerhatalommal is érvényt szerezhetne. Ezen okoknál fogva a nemzetközi jogszabályok, — mint különben egyéb, túlnyomóan a létező jogszokásokon alapuló szabályok is, — tartalmilag ingadozóbbak, mint más jogtételek. De azért a nemzetközi jog tartalmát képező szabályokat valóságos jogsza-

bályoknak kell tekintenünk, a melyeknek betartására az államok bizonyos mértékben kényszerítve is vannak. Minden állam, mely magát a modern kultúrközösséghez tartozónak véli, kénytelen ugyanis az általánosan elismert nemzetközi jogszabályokkal számolni és megsértésüktől tartózkodni, ha nem akarja elzárni magát a többi államoktól, ami a mai viszonyok mellett számos, csak a más államokkal való kultúrközösségen belül érvényesíthető érdekeinek teljes megsemmisülését vonná maga után. A nemzetközi jog szabályainak érvényét különben a művelt államok ismételten kifejezetten is elismerték. Az államok között felmerülő viszályok esetén az egyes államok folyton hivatkoznak a nemzetközi jogra, az ily viszályok eldöntésére hivatott választott bíróságoknak ismételten azt a feladatot jelölték ki, hogy a nemzetközi jog szabályait alkalmazzák és a modern korban nem is fordult elő sohasem, hogy valamely művelt állam a nemzetközi jog érvényét kifejezetten tagadta volna.

2. **A nemzetközi jog forrásai.** Minden jog eredeti forrása a közfelfogás, mely bizonyos dolgokat megengedetteknek, másokat tiltottaknak tart. Ez a közfelfogás kezdetben csak a szokásban, gyakorlatban, azaz azonos körülmények közt való azonos eljárásban nyilvánkozik meg, később azonban rendszerint írott jogszabályokba lesz lefektetve, amelyek ugyan szintén a közfelfogás eredményei, de mihelyt létrejöttek és a meddig léteznek, függetlenek tőle. A nemzetközi jognak úgy a szokásjog, mint az írásba foglalt jog képezik forrását. A szokásjogot megismerhetjük az államoknak békés és háborús időben egymással szemben követett tényleges eljárásából, kizárólag történeti és induktív módszer segítségével. Az írott jogforrások között a nemzetközi jogban a szerződések a legfontosabbak, mert az államok egymásközi viszonyaikra vonatkozólag

leggyakrabban ilyenekben szokták saját akaratukat megkötni. Előfordulhatnak azonban nemzetközi jogszabályok közönséges állami törvényekben is.

Megismerhetjük ennél fogva a nemzetközi jogot egyfelől a nemzetközi viszonyok történetéből és a nemzetközi jog irodalmából, mivel ezek adnak felvilágosítást a nemzeteknek egymásközi viszonyaikra vonatkozó közfelfogására nézve, és másfelől az államszerződésekben, nemzetközi viszonyokra vonatkozó állami nyilatkozatokban és törvényekben, valamint a nemzetközi választott bíróságok ítéleteiben lefektetett írott jogszabályokból. Mindezen jogszabályok, ha az összes államokra vonatkoznak, az egyetemes nemzetközi jognak, ellenkező esetben a partikuláris nemzetközi jognak képezik forrását.

A nemzetközi jog kodifikációjának kérdésével a szaktudósok egy évszázad óta ismételtlen foglalkoztak. (Bentham, Mancini, Buntschli.) Ujabban érdemeket szerzett magának e kérdés megoldásának előkészítése körül az 1872-ban alapított „Association de Droit International.”

3. A nemzetközi jog fejlődése. Nemzetközi jog tulajdonképpen mindig létezett, mióta nemzetek léteznek, mert ezek egymásközi viszonyainak intézésére nézve mindig kellett bizonyos közfelfogásnak megnyilatkoznia. Még vad népek között is találunk elismert szabályokat a szomszédokkal való bánásmódra vonatkozólag. A nemzetközi jog fejlődését három nagy korszakra oszthatjuk.

Az ókori népek eredeti nemzetközi jogfelfogása alig mutat fel valami hasonlatosságot a mai nemzetközi joggal. Ma az összes népek rendes körülmények között barátságos viszonyban élnek egymással és ez az állapot csak különös okok következtében változik meg olykor-olykor, a régiek ellenben minden idegen

népet ellenségnek tartottak, hacsak különös okok, — baráti szerződések vagy szövetségek, — ezt az állapotot időről-időre bizonyos népekre vonatkozólag meg nem változtatták. Az államoknak az ókori felfogás szerint nem voltak kölcsönös jogaik és kötelességeik, legfeljebb a vérrokonság által összekötött népek (pl. a régi görög államok) ismertek el egymással szemben bizonyos jogokat. A modern nemzetközi jognak e korban csak némely kezdetleges csíráját ismerhetjük fel. Ezekhez tartozik, hogy az államok egymással szemben tett ígéreteiknek kötelező voltát elismerték, hogy egymás követeit tiszteletben tartották, hogy a csatában elesetteket eltemették stb.

A nemzetközi jogfelfogásokra vonatkozólag új korszak nyílik meg a római világbirodalom megalakulásával, amikor az a felfogás vált uralkodóvá, hogy létezik egy oly felsőbb hatalom az összes népek fölött, amelynek döntései az összes népeket kötelezik. Ez a felfogás a római birodalom bukásával sem dőlt meg, mert ugyanezt az eszmét felkarolta az egyház, mely szintén azzal az igénnyel lépett fel, hogy egy tágabb egységben foglalja össze a maga felsőbb hatalmának fensőbbsege alatt az összes művelt nemzeteket. Az egyházon kívül állókkal szemben még mindig a régi felfogás uralkodott, mely szerint minden idegen ellenségnek tekintendő, az egyházon belül azonban az egyes nemzetek igyekeztek egyetértőleg eljárni és nemzetközi viszályok alkalmából bizonyos általános elveket fogadtak el irányadóként, sőt voltak esetek, amikor az egyház feje bíróilag döntött el nemzetközi vitás kérdéseket. De mivel itt úgyszólván csak egy nagyobb közületen belüli jogviszonyokról volt szó, tulajdonképeni nemzetközi jogról csak abban az időben szólhatunk, amikor a nemzetek — különösen a reformáció után — függetlenítették magukat a pápai

befolyástól, anélkül hogy a baráti viszony egymás-közi érintkezéseikben megszűnt volna.

A reformáció után veszi kezdetét a nemzetközi jogfel-fogások fejlődésének harmadik, modern korszaka. A modern értelemben vett nemzetközi jog megalakulá-sának előfeltétele, hogy több, körülbelül egyformán hatalmas állam létezzék, mely egymással a kulturális és anyagi érdekek kapcsaival legyen összefűzve. Ily álla-mokra azonban Európa csak a reformáció után bom-lik, amikor a középkori világbirodalmi eszmék végleg megdőltek. Mihelyt ez a fejlődés végbement, egyes tudósok a létező szükségletek felismerésével terjesz-teni kezdik azt az eszmét, hogy az államoknak mint ilyeneknek, vannak egymással szemben kölcsönös jogaik és kötelességeik. Ez a felfogás azután lassan-ként átment a köztudatba.

Nagyobb erővel a nemzetközi jog csak a harminc-éves háború után kezdett fejlődni. A westpháli békekötés, amelylyel ez a háború 1648-ban véget ért, hozta létre az első szerződést, amelyben több állam egymáshoz való viszonyát állandóbb alapokon igyekezett rendezni, fölállítván az európai egyensúly elvét, amelynek értelmében minden államnak jogá-ban állt, hogy más állam túlsúlya ellen vagy egyedül, vagy másokkal szövetségben védekezzen. E békekötés óta tartanak az egyes államok állandó, rendes követeket a velük barátságos viszonyban élő államok uralkodóinak udvaránál, a mi a nemzetközi érintkezést könnyebbé s sűrűbbé tette és így gyöke-lesen megváltoztatta. A westpháli békekötést követte a hasonló békekötéseknek egész sorozata. Bár ezek nagyobbára csak a tényleges viszonyokat rendezték az egyes államok közt, anélkül hogy nemzetközi jog-elveket állapítottak volna meg, azért mégis a nemzet-közi jog szempontjából is nagy fontossággal bírnak,

mert mindinkább meggyökerezették azon felfogást, hogy nemzetközi jogkérdéseknek barátságos megegyezés útján való rendezése lehetséges. Előfordulnak azonban e szerződésekben tényleges nemzetközi jogelvek is, mint pl. azok, melyek 1780-ban a semleges államoknak tengeri háborúk esetén való jogi helyzetére vonatkoznak.

Uj, hatalmas lendületet adott a nemzetközi jog fejlődésének a bécsi kongresszus, amely nem szorítkozott az államok közt fennforgó tényleges kérdések rendezésére, de egyfelől irányelveket is fektetett le a nemzetek közötti érintkezés tekintetében, — amidőn pl. a diplomaciai képviselők rangfokozatát állapította meg, — másfelől pedig valóságos nemzetközi jogszabályokat alkotott, amidőn a több államhoz tartozó folyókon való hajózást szabályozta, a rabszolgakereskedést eltiltotta stb. A bécsi kongresszus óta számos, nemzetközi jogelveket tartalmazó szerződés jött létre és mindinkább utat nyitott magának az a meggyőződés, hogy nemzetközi megállapodásokkal az államok közötti viszonyokat rendezni lehet. A legfontosabbak ezek között az 1856-iki párizsi deklaráció, mely a hatalmi viszonyokra vonatkozó intézkedéseken kívül a tengeri jogra vonatkozólag hozott létre azóta általánosan elismert jogszabályokat, az 1864-iki genfi konvenció, mely a háborúkban való betegápolásról intézkedett, az 1868-iki pétervári konvenció, mely a robbanó eszközöknek a háborúban való alkalmazását korlátozza, és az 1899-iki hágai konvenciók és deklarációk, amelyek legfontosabbika a nemzetközi viszályok békés elintézésével foglalkozik. E szerződések tartalmával annak idején bővebben fogunk foglalkozni.

4. A nemzetközi jog irodalmának története. A nemzetközi jog irodalmának művelése a XVI. század közepébe nyúlik vissza. Eleinte csak a

tengeri jog és háborújog szokáson alapuló szabályainak feljegyzésében állt és tudományos jelleggel alig bírt. Az első nagyobbszabású munka, amely a nemzetközi jog tudományos művelésének alapjait vetette meg és amely lényegesen hozzájárult a westpháli békekötésben megnyilatkozó modernebb nemzetközi jogfelfogás megteremtéséhez, Grotius Hugónak „A háború és béke jogáról“ írt műve (De iure belli ac pacis), mely 1625-ben jelent meg. Grotius abból indult ki, hogy az államoknak, ha nem is létezik fölöttük közös felsőbb hatóság, mely nekik parancsolhatna, mégis el kell ismerniök bizonyos egymással szemben fennálló kötelezettségeket, amelyek egyfelől a természetjogon, másfelől az emberek általános helyeslő hozzájárulásán alapúlnak. Grotius főbb tételeit a nemzetközi jog a mai napig is elismeri.

Grotius után a nemzetközi jog művelői két különböző irányban haladtak tovább. Az egyik irány követői, — Puffendorf, Thomasius, Wolff, Vattel és mások, — a nemzetközi jogot egy a tételes jog fölött álló, ettől független, elméleti okoskodások alapján megkonstruált természeti jogra vezették vissza és úgy állították oda, amilyennek elvont elméleteik szerint lennie kellene. Ezen irány követői képezik a természetjogi iskolát, mely ma már jóformán kipusztult. Ez az elmélet ugyanis, mely a létező állapotokat összezavarja az eszménnyel, sem történelmileg, sem bölcséletileg meg nem védelmezhető. Történelmileg nem áll meg, mert az államok egymással való érintkezésükben sohasem hivatkoztak általános természetjogi elvekre, hanem csak arra, hogy hasonló körülmények között ők vagy más államok ilyen vagy olyan eljárást követtek. Bölcséletileg pedig nem áll meg, mert lehetetlen oly egységes, a tételes jogtól eltérő természetjogot megállapítani, mely feltétlenül igazolható volna,

úgy hogy tényleg a természetjogi rendszerek megal-
kotoi egymásnak mondanak ellent és elméleteik tel-
jesen a levegőben lógnak.

Ezért termékenyebb volt a másik irány követőinek
működése, akik a nemzetközi jogot a nemzetek közt
fennálló szerződésekből és szokásokból konstruálták
meg, úgy amint az az emberek általános helyeslő
hozzájárulásánál tényleg érvényben van és akik ezzel
megalapították a t é t e l e s iskolát. Ennek az iskolá-
nak követői, — Moser, Martens György Frigyes,
Klüber, Wheaton, Phillimore, Bluntschli, Martens
Frigyes, Bonfils, Rivier, Liszt s mások, — kutatásaik-
ban főleg történelmi és induktív módszert alkalmaz-
tak és ethikai szempontoknak legföljebb annyiban
adtak helyt, hogy vitás kérdésekben vagy új kérdések
felmerülése esetén oly megoldást kerestek, mely össz-
hangban állva az általánosan elfogadott szabályokkal,
egyúttal a legigazságosabbnak és legemberségesebbnek
látszik.

Külön felemlítést érdemel több tudósnak (Bluntschli,
Dudley-Field, Fiore) kísérlete a nemzetközi jog szabá-
lyainak törvénykönyv formájában való egybefoglalá-
sára.

Magyar írók közül rendszeres nemzetközi jogot írt
A p á t h y István és K i s s István. A nemzetközi jog
egyes kérdéseit tárgyalták F a l k Miksa (A menedék-
jog a nemzetközi jog alapelveiből származtatva),
B i e r m a n n Mihály (A honossági elv a nemzetközi
magánjogban), C s a r a d a (A tengeri zsákmányjog
elvei a háborúban), S o m l ó Bódog, (aki „A nemzet-
közi jog bölcséletének alapelvei“ című munkájában
igen érdekesen alkalmazza P i k l e r Gyula budapesti
jogtanárnak belátási elméletét a nemzetközi jogra),
L e r s Vilmos (a konzuli bíraskodás intézménye.),
F e r e n c z y s mások.

5. **A nemzetközi jog alanyai.** A nemzetközi jog közvetlen alanyai csakis a civilizált államok.

Nem alanyai ennél fogva a nemzetközi jognak a nomád népek, melyek államot nem alkotnak. Ugyszintén nem nemzetközi jogalanyok azok a kiváltságos korporációk sem, amelyeket egyes államok különösen gyarmatosítási célból messzemenő jogokkal ruháznak fel, hogy helyette valamely területen a fensőbbséget gyakorolják (pl. a régi angol keletindiai társaság, a német kelet-afrikai társaság, az angol dél-afrikai társaság stb.), mert ezek a területek az anyaország részei maradnak és kifelé ez által képviseltetnek. Nem nemzetközi jogalanyok végül a régebbi államhatalomtól elszakadt ország részek sem, ha esetleg az ezek fölötti hatalmat tényleg gyakorolnák is, mindaddig, amíg önállóságuk kivívásával a többi államok elismertetését el nem nyerték.

A nemzetközi jog alanyainak nem tekinthetők a civilizálatlan államok sem. A nemzetközi jog ugyanis, mint azt az első szakaszban láttuk, csak a művelt államokra vonatkozik, mert hisz csak ezek élnek az emberi kulturközösségen belül és csak ezekben van a nemzetközi jog szabályainak bizonyos szankciójuk. Ezért eleinte a nemzetközi jog érvénye az európai keresztény államokra volt korlátozva. Később, 1783-ban, kifejezetten elismerték a nemzetközi jog érvényét az észak-amerikai Egyesült Államok és utána a többi amerikai népek is, amivel beléptek a nemzetközi kultur- és jogközösségbe. Még később, 1856-ban, kiterjesztették a nemzetközi jog érvényét az egyedüli nem keresztény európai államra, Törökországra is. Végül 1899-ben egy nem európai és nem is keresztény állam, Japán, szintén felvételre a nemzetközi jog által egybekapcsolt modern kulturközösségbe. Ma ennél fogva a nemzetközi jog érvénye sem Euró-

pára, sem a keresztény államokra nincs többé szorítva.

Nem közvetlen alanyai a nemzetközi jognak a magánszemélyek. Bár ezek kétségtelenül részesülnek védelemben, ez a védelem őket csak mint valamely, a nemzetközi jogközösséghez tartozó állam polgárait, azaz közvetve, illeti meg és ha rajtuk sérelem esett, ez a nemzetközi jog szempontjából nem az ő sérelmük, hanem azon államé, melyhez tartoznak.

Habár minden civilizált állam alanya a nemzetközi jognak, nem minden állam egyúttal teljes jogú alanya is, mert, amint azt később látni fogjuk, egy-némelyik államnak nemzetközi cselekvőképessége jelentékenyen korlátozva lehet. (Semlegesített államok, fél-souverain államok.)

6. A nemzetközi jog felosztása. A nemzetközi jog számtalan tudományos felosztása közül, amelyek mindegyike egyaránt védelmezhető, mi további fejtegetéseink során azt fogadjuk el, mely mindenekelőtt megismerteti a nemzetközi jog alanyainak, az államoknak, jogait és kötelelességeit, azután a nemzetközi viszonyokat, amint azok az egyes államok közt béke idején alakúlnak és végre a nemzetközi viszonyokat háború idején.

I. AZ ÁLLAMOK JOGAI ÉS KÖTELESSÉGEI.

A) Az államok.

7. Az államok és azok nemei. Államnak nevezük az emberek egy bizonyos sokaságának állandó területen közös, független főhatalom alatt való egyesülését. Az államiságnak tehát három ismérve van: az állami

hatalom, az állandó terület és a nép. Belső szervezetre, valamint souverainitásuk mérvére nézve azonban az államok között több, a nemzetközi jog szempontjából különösen fontos különbség létezik,

I. Belső szervezetük szempontjából az államok két fontos csoportra oszolnak, egyszerű államokra és összetett államokra, vagy államkapcsolatokra. Az egyszerű államok belügyeikben ép úgy, mint más államokkal szemben önálló, egységes, szerves egészet képeznek, míg az összetett államokban vagy államkapcsolatokban, azaz több önálló államnak bizonyos közös állami érdekek megvalósítása céljából létrehozott állandó összeköttetésében, részben az egész államkapcsolat, részben az egyes hozzátartozó államok képeznek nemzetközi jogalanyt. Az államkapcsolatoknak több nemét ismerjük:

1. Az államszövetség több befelé és kifelé független államnak maradandó összeköttetése közös főhatalom nélkül. Ez az egyes szövetkezett államoknak jogalanyiságát más államokkal szemben nem zárja ki s jogaikat csak bizonyos közös érdekű ügyekben korlátozza. Az államszövetséget képező államoktól tehát sem a követküldési jog, sem a jog önálló nemzetközi szerződések kötésére meg nem tagadható, feltéve, hogy e szerződések tartalma nem ellenkezik az egész szövetség érdekeivel. Ily viszonyban állottak egymáshoz 1866-ig a németországi államok.

2. A personálunió akkor jön létre, ha több állam felett állandóan ugyanaz az államfő uralkodik, bár különben a két állam semmiféle kötelék által nincs egymáshoz fűzve és közös szerveket el nem ismer. Ily viszonyban állt egymással régebben Angolország és Hannover (1837-ig), vagy Németalföld és Luxemburg (1890-ig). A nemzetközi jog szempontjából a personálunióban álló államok külön jogalanyoknak vétetnek.

protektorátus alatt álló keletindiai fejedelemségek alig bírnak a legszerényebb autonómiával. Mérvadó e tekintetben mindig a védnöki viszonyt megállapító szerződés.

8. Az államok keletkezése. Mihelyt valamely emberi közösség állandó területen, közös független főhatalom alatt egyesül, állam keletkezik. Mivel azonban a nemzetközi jog nem az összes államokra terjed ki, hanem csak a nemzetközi jogközösségbe befogadott művelt államokra, minden állam csak akkor támaszthat igényt az államokat megillető nemzetközi jogokra, ha annak rendje és módja szerint elismertetett a többi államok részéről.

Új, nemzetközi jogilag elismert államok e szerint létrejöhetnek :

1. Valamely eddig civilizálatlannak tartott államnak a nemzetközi jogközösségbe való kifejezett vagy hallgatóságos felvétele által. Ez történt pl. Törökországgal kifejezetten az 1856. évi párizsi szerződésben, Japánal hallgatóság 1899-ben.

2. Valamely eddig elhagyatott vidéknek művelt elemek által való betelepítése formájában, amennyiben ezek önálló főhatalom alatt egyesülnek és nem idegen állam fennhatósága alatt, mint annak gyarmata kívánnak élni, itt is feltétel azonban hogy a többi hatalmak az új államot elismerjék. Így alakult 1837-ben Transvaal, 1847-ben Liberia és 1885-ben a Kongo-állam.

3. Valamely létező államnak önálló kisebb államokra való felbomlása útján, amely végbemehet békésen (Belgium és Németalföld szétválása 1831-ben, Svédország és Norvégia szétválása 1905-ben) vagy fegyveres erővel (az észak-amerikai Egyesült Államoknak Angliától való elszakadása 1776-ban, Görögországnak Törökországtól való elszakadása 1827-ben).

9. Az államok elismertetése. Új államok csak akkor vehetők be a nemzetközi jog közösségébe, ha a többi államok részéről elismertettek. Ily elismertetés nélkül egyes emberi közösségek lehetnek esetleg teljes államok, — aminthogy pl. az évszázadok óta létező bornui és sokotoi szultánságok államiságát nem lehet kétségbevonni, de nem lehetnek a nemzetközi jog alanyai.

Mivel oly nemzetközi központi hatóság, mely az elismertetés dolgában dönthetne, nem létezik, a nemzetközi jog teljesen az egyes államokra bizza, hogy az új államot el akarják-e ismerni vagy nem. Az elismerés csak azokat az államokat kötelezi, akik azt kifejezésre juttatták, még pedig vagy ünnepélyesen, hivatalos kijelentéssel, vagy pedig hallgatólag, úgy hogy államként bánnak vele, követeket küldenek hozzá, szerződésre lépnek vele stb. Ennek következménye az, hogy az új államok rendszerint nem egy időben ismertetnek el az összes hatalmak által, hanem csak lassanként, aszerint, hogy az új állam mennyi rokonszenvet tud ébreszteni és mennyi előnyt képes a többi hatalmaknak biztosítani. Az észak-amerikai Egyesült Államokat Anglia csak függetlenségének kimondása után hat évvel ismerte el, Olaszországot pedig Anglia hamarabb ismerte el, mint Franciaország, Poroszország vagy Ausztria.

Legkényesebb valamely állam elismerésének kérdése akkor, ha az attól a hatalomtól, melynek addig alá volt rendelve, fegyveres erővel szakad el, mért ily esetben az utóbbi állam az elszakadt terület rész túlkorai elismertetését barátságtalan cselekménynek tekinthetné. Így pl. Anglia egyenesen casus belli-nek minősítette azt, hogy Franciaország az észak-amerikai Egyesült-Államokat már 1778-ban elismerte. Rendszerint ezért a hatalmak be szokták várni, amíg az

elszakadt országrész az anyaországhoz való viszonyát végleg rendezte. Ez okból tagadták meg pl. 1849-ben az észak-amerikai Egyesült Államok Magyarország elismerését is. Ha azonban valamely belviszály túlhosszúra nyúlnék, a felkelő pártokat az idegen államok elismerhetik hadviselő feleknek. (L. 69. és 72. szakasz.)

10. **Az államok megszűnése.** Az államok megszűnnek, mihelyt három jellegzetes ismérvük közül (államhatalom, terület, nép) akár csak az egyik is elenyészett. Megszűnésüknek több oka lehet. A leggyakoribb megszűnési okok egy államnak több új állammá való felbomlása és egy államnak bekebelezése valamely másik állam részéről. Az elsőre példa Németalföldnek felbomlása egy önálló holland és egy önálló belga királyságra (1831.) vagy a reál-unióban levő Svéd-Norvégország felbomlása egy önálló Svéd országra és egy önálló Norvégiára (1905.). Az utóbbira példa Lengyelország bekebelezése Ausztria, Oroszország és Poroszország részéről (1772 és 1793) vagy a nápolyi királyság bekebelezése Olaszországba, illetve Piemontba (1860.).

Hogy a megszűnő államok szerződés szerűen elvállalt kötelezettségeivel mi történjék, arra rendszeren külön megállapodásokat szoktak létesíteni az új jogállapot rendezésével egyidejűleg. Elvben a megszűnt államnak kötelezettségei is eo ipso megszűnnének, de ennek a jogelvnek keresztülvitele néha annyi igazságtalanságot vonna maga után, hogy a megszűnt államok helyébe lépő államok gyakran önként eltekin-
tenek ettől. Másként áll a dolog az államadóssá-
gokkal, amelyeket annak az államnak kell meg-
fizetni, amely a megszűnt állam örökébe lép. Ha
valamely hatalom egy egész állam bekebelezését
viszi keresztül, annak adósságait teljes mértékben

kénytelen átvenni. Ellenben az államadósságnak csak egy, legcélszerűbben az elszakadt rész teherviselési képességének arányában megállapítandó quótáját kell elvállalni az új államnak, ha valamely országrész külön állammá alakul vagy más államba olvad. Ettől is van azonban eltérésnek helye, mert pl. Németország Franciaország területéből bekebelezte Elzász-Lotaringiát, anélkül, hogy a francia államadósság egy megfelelő részét átvette volna. A bekebelezett vagy elszakadt államrészben vagy államban létező állam i v a g y o n szintén a régi helyébe lépő új államra megy át, — így pl. az ott épült államvasutakért kárpótlást fizetni nem kell.

11. **Az államok jogai.** A nemzetközi jog fogalmából folyik, hogy az egyes, a nemzetközi jogközösségbe tartozó államok egymással egyenjogúak és hogy egyik a másik fölött jogokat nem gyakorolhat. Ebből az állapotból vezethető le az államok azon joga, hogy 1. államhatalmuknak kifelé való függetlensége és befelé való önállósága, továbbá 2. területe és 3. népe sértetlen maradjon. Az első csoportba tartozó jogok az államok lényegéből folynak, közvetlenül megilletnek minden államot és nélkülök az államok nem is maradhatnának fenn mint független, souverain alakulatok. Ezeket a jogokat az állam alapjogainak is nevezhetjük. A második csoportba tartoznak azok a jogok, amelyek minden államot feltétlenül megilletnek azért, mert arra, hogy állam legyen, területtel is kell bírnia. A harmadik csoportban helyet foglalnak azok a jogok, amelyekre a magánszemélyek és a testületek is mint a nemzetközi jog közvetett alanyai igényt támaszthatnak.

B) Az államok alapjai.

12. Önfenntartási jog. Minden államnak feltétlenül jogában áll, hogy szabad fejlődésében ne korlátoztassék és létezésében meg ne támadtassék. Amennyiben ily támadások érnék, jogában áll magát megvédelmezni, sőt joga van arra is, hogy ily támadásokat megelőzzön. Ez az eset előáll, ha pl. valamely állam szomszédja részéről nyilvánvaló ellenséges szándékot lát és hadikészülődéseiről értesül. Az önfenntartási jogból folyik az államoknak az a joga is, hogy határaikat megerősítsék és hadseregeket és hajóhadakat tartsanak.

Az önfenntartási joggal nem indokolható, ha az államok nagyobb hadsereget tartanak fenn, mint amilyenre esetleges védekezés szempontjából szükség van. Ily esetekben azon államoknak, kik ellen az ily készülődések esetleg irányulhatnak, jogukban áll barátságos úton felvilágosítást kérni a fegyverkezés céljáról. Arra azonban, hogy a leszerelést követeljék, joguk nincs. Ily követelésekkel rendszerint csak azért léptek fel egyes államok, hogy ürügyet találhassanak hódító hadjáratokra.

Az államok önfenntartási jogából folyik azonban más hatalmaknak az a kötelessége is, hogy saját területükön semmi oly mozgalmat ne tűrjenek, amely valamely állam lételetét vagy épségét veszélyeztetné. Ha pl. Románia a maga területén meg nem akadályozna oly törekvéseket, amelyek a dákoromán eszme szolgálatában állnak, vétene nemzetközi kötelességei ellen.

13. Jog a függetlenségre. A souverain államokat megilleti az a jog, hogy semmi idegen hatalomnak alá nem vetve, függetlenül és önállóan intéz-

hessék eljárásukat más államokkal szemben. Ez a jog némileg módosulást szenved bizonyos államkapcsolatokban, amelyekben az egyes souverain államok másokkal közösen intézik külpolitikájukat és egészen elenyészik a protektoratus alatt álló államokban, amelyek éppen külpolitikájuk intézéséről mondanak le első sorban.

Teljesen souverain államok függetlensége is lehet azonban korlátozásoknak alávetve. Ily korlátot mindenekelőtt más államok hasonló jogában kell keresnünk, mert hisz ha minden állam függetlenségét minden irányban szabadon akarná kihasználni, csakhamar általános anarchia állna be. A függetlenséget tehát csakis annyiban szabad érvényesíteni, amennyiben ezzel más államon sérelem nem esik. Korlátozva lehet valamely állam függetlensége létező szerződések által is. Így pl. az 1850. évi Clay-Bulwerszerződésben, mely 1901 ig állt fenn, Anglia és az Egyesült-Államok kölcsönösen kötelezettséget vállaltak, hogy a Panama-földszoroson területszerzésektől tartózkodni fognak. Végül korlátozza a kisebb és gyengébb, de azért teljesen souverain államok függetlenségét a nagyhatalmaknak túlsúlya is. A nagyhatalmak (Európában: Anglia, Ausztria-Magyarország, Franciaország, Németország, Olaszország és Oroszország; Amerikában az Egyesült-Államok, Ázsiában Japán) ismételten kihasználták túlsúlyukat, amikor különböző jogcímek vagy ürügyek alatt beavatkoztak a kisebb államoknak (pl. Törökországnak) belső viszonyaiba is. A kisebb államok rendesen kénytelenek, magukat a nagyhatalmak elhatározásainak alávetve és ezzel cselekvési szabadságuk bizonyos mértékben tényleg korlátozva van.

Az államok függetlenségéből folyik, hogy egy állam sem állítható a másik állam birósága elé. Ez az elv

akkor is áll, ha az államok magánjogi természetű kötelezettségeiről van szó, s ezért az ezekből keletkező vitás eseteket is az államok vagy békésen maguk közt intézik el, vagy választott bíróságok döntésére bízzák.

14. Jog az önállóságra. Minden államnak jogában áll, hogy bizonyos meghatározott földterületet kizárólagos birtokában tartson és azon kizárólagos uralmat gyakoroljon. (Területi fenségjog) Jogában áll tehát, hogy belügyeinek intézési módját önállóan megállapítsa és így idegen államoknak semmi beleszólásuk nincs abba, hogy valamely állam miként állapítja meg kormányformáját; közigazgatása, törvényhozása és jogszolgáltatása teljesen autonom.

A területi fenségjog kiterjed az összes, az illető államok területén tartózkodó egyénekre, akkor is, ha azok külföldi honpolgárok. és az összes területükön levő ingó és ingatlan dolgokra, akkor is, ha azok a külföldi honpolgárok tulajdonát képezik. Korlátot e tekintetben csak a külállamok képviselőinek biztosított területenkívüliség joga képez. A területi fenségjognak megfelel az államok azon kötelessége, hogy a területükön tartózkodó idegen honpolgárokat ugyanolyan védelemben részesítsék, mintha azok saját polgáraik volnának.

Az államok területi fenségjoga korlátozva lehet más államokkal szemben elvállalt kötelezettségek által, melyek területe fölötti uralmának korlátozatlanságát csökkentik. Az államok nevezetesen kötelezhetik magukat arra, hogy saját területükön más államoknak valamely vonatkozásban bizonyos jogok gyakorlását megengedik és arra is, hogy valamely a fenségjogból folyó jog gyakorlásáról lemondanak. Ezen korlátozásokat állami szolgalmaknak szokták nevezni, bár inkább szerződészerűleg elvállalt

kötelezettségekről, mint valódi, az államterülettel szorosán összefüggő és attól el nem választható szolgálomokról van szó, mert hisz ha az illető, nemzetközi szolgálomakkal terhelt terület más állam birtokába megy át, a szolgálomok is elveszítik érvényüket.

A szolgálomok lehetnek *positivek*, ha az állam tartozik saját területén valamit megengedni és lehetnek *negativek*, ha az állam valamit, mire különben jogosítva volna, abban hagyni köteles. *Positiv szolgálomról* beszélünk pl. ha valamely állam idegen államnak jogot ad, saját területén bírói, rendőri vagy adószedési jogot gyakorolni, *negativ szolgálomról* akkor, ha valamely állam a határvidékeken várat nem építhet, ha idegen állampolgárok fölött joghatóságot nem gyakorolhat (mint pl. a keleti államokban) stb. A szolgálomok alapulnak szokáson és szerződéseken. *Megszűnnek* akkor, ha ellenkező tartalmú szokás vagy szerződés keletkezik, de megszűnhetnek akkor is, ha az idő lejár, amelynek tartamára megállapítva voltak, ha a szolgálmat élvező államok megszűnnek, vagy jogukról lemondanak és ha a szolgálom gyakorlása lehetetlenné válik.

Az államok területi fenségjogából folyik az, is, hogy az államok kormányrendszerüket maguk állapíthatják meg, hogy közigazgatásuk, törvényhozásuk és jogszolgáltatásukban teljesen önállóan járhatnak el.

Hogy az államok *kormányformáikat* maguk állapíthatják meg, az vitán kívül áll és ez a jog csak felsouverain államokban lehet olykor-olykor korlátozva (Bolgárország). A kormányforma változása ezért egyik államnak sem ad jogot arra, hogy a másik ügyeibe beleavatkozzék. Franciaország az utolsó évszázad folyamán ismételten megváltoztatta kormányformáját, anélkül, hogy egy államnak is eszébe jutott volna ez ellen tiltakozni.

Az államok közigazgatási önállóságából folyik, hogy minden állam maga állapítja meg közigazgatási szervezetét, adórendszerét, rendőri ügyeinek ellátási módját stb., maga határoz közlekedési útjai kiépítése dolgában és maga szabja meg alattvalóinak az egyes vallásfelekezetekhez való viszonyát is. Egyes államokban azonban a közigazgatási önállóság egyik-másik vonatkozásban jelentékenyen korlátozva lehet. Törökország néhány részében pl. néhány évvel ezelőtt a közbiztonság fentartása érdekében a rendőri igazgatást tényleg a nagyhatalmak vették át. Pénzügyi szempontból több államnak belső önállósága van korlátozva (Egyiptom, Görögország, Törökország) kivált azért, mert ezen államok rossz gazdálkodása oda vezetett, hogy az államadósságok kamatait nem tudták fizetni, amiért pénzügyeik vezetését vagy legalább ellenőrzését a hatalmak ragadták magukhoz. A keleti államokban a vallási ügyek intézésében fennálló önállóság is korlátozva lett azáltal, hogy az európai államok kikényszerítették a keresztények szabad vallásgyakorlata elismerését, sőt egyik-másik esetben, mint pl. Chinában, a hittérítők működésének megengedését is.

Elvileg korlátlan az államok törvényhozási joga, még pedig akkor is, ha a törvényhozási intézkedések más államok érdekeit is érintik (pl. a ragadós betegségek terjedésének meggátlására elrendelt határozatoknál). Mivel azonban az államok egymással állandó érintkezésben vannak és az autonóm törvényhozási intézkedések különbsége sokszor kellemetlenül vált érezhetővé, ismételten felmerült az a vágy, hogy bizonyos egyöntetűség érvényesüljön a törvényhozás intézkedéseiben legalább azokban a viszonylatokban, amelyekben az érintkezés az államok közt a leggyakoribb. Jelentőségteljes lépés történt ez irányban

azokon a nemzetközi konferenciákon, amelyeket 1896-ban és 1902-ben Hágában a nemzetközi jogsegély egyöntetű szabályozása érdekében több állam tartott és melyeknek megállapodásai azóta mondhatni Európa-szerte érvényre is emelkedtek.

A jogszolgáltatás önállósága csak néhány keleti államban van korlátozva és kizárólag a belföldi állampolgárokra szorítva, míg a külföldiek felett konzultusaik ítélkeznek. Ez a kivételes eljárás rendszerint külön szerződéseken alapszik.

15. **A nemzetközi beavatkozás.** Az államoknak teljes függetlenségre és önállóságra való jogából természetesen folyik az államoknak azon kötelessége, hogy más államok kül- és belügyeibe bele ne avatkozzanak. A beavatkozás (intervencio) alatt azon valamely államhoz intézett és fegyveres erővel vagy ilyenekkel való fenyegetéssel támogatott azon felszólítást kell érteni, hogy valamit tegyen vagy valamit abba hagyjon, amit különben abba hagyni vagy tenni akarna. A beavatkozást ezért meg kell különböztetni az egyszerű közvetítéstől (mediáció), amely fegyveres erő alkalmazásával vagy ilyenek kilátásba helyezésével nem jár.

A nemzetközi jog régebben elismerte bizonyos esetekben a beavatkozásra való jogot, de ma már erről nem beszélhetünk. A bécsi kongresszus után kötött „szent szövetség“ például egyenesen céljának tekintette, hogy a fennálló nemzetközi állapotok érdekében idegen államok ügyeibe fegyveres erővel is beavatkozzék és beavatkozási esetek előfordultak az egész XIX. század folyamán. Egyidejűleg azonban számos nyilatkozat történt oly értelemben is, hogy az államoknak nem áll jogában más államok ügyeibe beleavatkozni és ezt az elvet ma már a nemzetközi jog általánosan elismeri. Indokolt lehet

a beavatkozás a nemzetközi jog értelmében is három esetben :

1. Ha valamely állam önfentartási érdeke teszi azt szükségessé. Ily esetekben — el kell ismerni, — a közönséges jogi szabályok nem alkalmazhatók. A jogos önvédelmet az államok ép úgy gyakorolhatják, mint az egyes emberek is.

2. Ha valamely államnak szerződésszerű joga van a beavatkozásra. Ez az eset kivált akkor áll elő, ha valamely állam kötelezte magát, hogy egy másik államnak bizonyos jogait fegyveres erővel is meg fogja védeni. Így Anglia 1870-ben joggal fenyegethetett fegyveres beavatkozással, amikor a német-francia háborúban felmerült az a veszély, hogy Belgiumnak Anglia részéről is garantált semlegességét a hadviselő felek megfogják sérteni.

3. Ha egy más állam jogtalan beavatkozást akar gyakorolni. Ily alapon akadályozta meg Anglia 1826-ban Portugál beavatkozását az akkor dúló spanyol belvillongásokba.

A többi okot, amelyet egyes írók a beavatkozás mellett fel szoktak hozni, a modern nemzetközi jog alig ismeri el. Nevezetesen nem képezhet okot a beavatkozásra valamely államnak ez iránt kifejezett kérelme, úgy hogy Oroszországbeavatkozása a magyar szabadság harc leverése érdekében a mai nemzetközi jog szempontjából alig volna indokolt. Ép oly kevésbé védelmezhető a beavatkozás oly esetekben, amikor a hatalmak egyensúlya van megtámadva. Beavatkozásra való jog nem létezik továbbá forradalmak leverésére sem, amit a XIX. század első felében sokszor vitattak. Végül a fajrokonok állítólagos vagy tényleges elnyomása vagy az általános kulturális és emberi jogok megvédése sem adhat jogot a beavatkozásra. Eltérések az államok praxisában ugyan előfordulnak, így pl. Görögország

1897-ben beavatkozott krétai fajrokonai érdekében és az Egyesült-Államok beavatkoztak 1898-ban állítólag általános emberi jogok megvédése érdekében a Spanyolország és Kuba szigete közötti harcba, — de ez esetek a nemzetközi jog ellenére és nem annak alapján történtek meg, habár a beavatkozó államok a nemzetközi jogra hivatkoztak is.

A tényleges állapotok szerint a beavatkozásnak még sok más esete fordul elő, — gyakran minden ellentmondás nélkül, — és ez maga után vonja azt, hogy a nemzetközi jognak alig van többet vitatott réssze, mint az, amely a beavatkozásra vonatkozik. Így különösen annyira el van ismerve, hogy bizvást a nemzetközi jog alkatrészének tekinthetjük a nagyhatalmak azon jogát, hogy bizonyos államok belügyeibe közösen beavatkozzanak. A nagyhatalmak ezen jogát Törökországra vonatkozólag részben már az 1856-iki párizsi szerződés, kifejezettebben az 1876-iki berlini szerződés, Marokkóra nézve az 1880. évi madridi szerződés állapította meg, de hasonló módon beavatkoztak a hatalmak 1895-ben a China és Japán közötti békekötésbe, amikor Liaotung félszigetének átengedése ellen tiltakoztak, vagy 1900-ban a chinai boxer-lázadás alkalmával China belügyeibe is

Ha az államok önállóságát, — mint fennebb láttuk, — más államok az adók beszedésénél (állami csőd esetén), a közbiztonság fenntartásánál vagy a vallási ügyek intézésénél korlátozzák, ez szintén a nemzetközi beavatkozás körébe tartozik. A nemzetközi jog általános elveiből az ily beavatkozások jogosultságát alig lehet levezetni, tényleg azonban ezeket nem szokták a nemzetközi jog sérelmének tekinteni.

16. Jog az egyenlőségre. Az államok souverainitásának és egymástól való függetlenségének következménye, hogy az államok között teljes jogegyenlőség

uralkodik, tekintet nélkül nagyságukra vagy politikai jelentőségükre.

Nem ellenkezik a jogegyenlőséggel az a körülmény sem, hogy a nemzetközi jog az államokat bizonyos rangfokozatokba osztja, mi különben ma már kevés jelentőséggel bír. Általában véve azok az államok, amelyeknek fejei császári vagy királyi címmel bírnak és amelyek elsőrangú követeket küldhetnek más államokba, de természetesen a velük körülbelül azonos jelentőségű köztársaságok is, rangban megelőzik a többi államokat. A felsouverain államokat rangban megelőzik azok az államok, amelyekkel szemben függőségi viszonyban vannak, más államokkal szemben azonban a felsouverain államok megtartják azt a rangot, mely őket különben megilleti. A rangfokozatra nézve két állam szerződésileg is létesíthet bizonyos megállapodásokat, de ezeknek hatálya csak a szerződő államokra szorítkozik. A régebbi kongresszuson igen heves viták folytak le az egyes államok közt azok rangelsőbségére vonatkozólag, jelenleg ezeket elkerülik olyformán, hogy ott, ahol több állam ír alá valamely szerződést, az aláírás az egyes államok francia elnevezésének, betürendje szerint történik meg.

A jogegyenlőség nem zárja ki azt sem, hogy egyes nagy államok tényleges hatalmukkal bizonyos túlsúlyt gyakoroljanak a kisebb államok felett. Így tett szert bizonyos nemzetközi elismerésre az ú. n. nagyhatalmak túlsúlya is. Eleinte öt ily nagyhatalom létezett, Ausztria, Poroszország (később Németország), Oroszország, Nagy-Britannia és Franciaország, később ezekhez hozzájött még Olaszország is. Japánt 1894-ben kezdték nagyhatalomnak elismerni, az Egyesült-Államok pedig melyek régóta nagyhatalmat képeznek, 1898 óta támasztanak igényt arra, hogy véleményük a világpolitikai ügyek intézésénél számba vétessék. Nagyobb nemzetközi

bonyodalmaknál, melyek nem csak Európát érintik, amint pl. az 1900. évi chinai zavaroknál, a nyolc nagyhatalom egyetértőleg járt el, oly ügyekben, melyek csak Európát érintik, mint pl. a macedon zavarok a Balkán-félszigeten, a hat európai nagyhatalom gyakorol döntő túlsúlyt, Amerikát érintő ügyekben az Egyesült-Államok vindikálnak maguknak bizonyos kizárólagos túlsúlyt (Monroe-elv). A nagyhatalmak ismételten megváltoztatták más államok helyzetét ezek kifejezett beleegyezése nélkül és az a tény, hogy a kisebb államok ezt eltűrték, mutatja, hogy a nagyhatalmak bizonyos mértékben felügyeletet gyakorolnak a többi államok fölött. A nagyhatalmak ezen túlsúlya azonban inkább tényleges, mint jogi állapot. Jogilag az államok egyenlősége vitán kívül áll, amint hogy az 1899-iki hágai békekonferencián is az az elv jutott érvényre, hogy minden ott képviselt államnak, — a nagyhatalmaknak éppen úgy, mint a legkisebb és legműveletlenebb államoknak, — csak egy szavazatuk van és hogy a konferencia által felállított nemzetközi választott bíróságba is minden állam egyenlő számú bírakat küldhet.

17. Jog tiszteletre és kölcsönös érintkezésre. Az állam más államoktól megkövetelheti nemcsak azt, hogy őt létében és önállóságában ne háborítsák, de azt is, hogy mint államot elismerjék és tiszteletben tartsák. Ezért az államoknak kötelességük, hogy egymással szemben bántó vagy megvető magaviseletet ne tanúsítsanak, hogy egymásnak a nemzetközi szokások által megjelölt tiszteletet megadják, hogy más államok anyagi és szellemi érdekeit ok nélkül ne sértsék.

Minden államnak továbbá jogában áll, hogy más államokkal érintkezhessek. Ebből folyik az államoknak az a kötelezettsége, hogy egymás követit elfogadják,

hogy szükség esetén egymással szerződjenek és végre, hogy területeiket a többi államok polgárainak is megnyissák. Az egyes államok ugyan tetszésük szerint korlátozhatják az idegenek bezönlését s a szabad forgalmat, de csak amennyiben ez intézkedéseik a forgalmat teljesen lehetetlenné nem teszik és a többi államok lételetét fenyegető módon nem veszélyeztetik. Az államoknak azonban csak a jogos forgalmat kell megengedniök, mert jog a jogtalanságra nem létezik, így pl. a rabszolga-kereskedés a nemzetközi jog szerint tiltott neme a forgalomnak.

C) A területre vonatkozó jogok.

18. **Államterület.** Azt a földdarabot, melyre az államnak minden más hatalmi befolyást kizáró fensége kiterjed, államterületnek nevezzük. E terület, mely alkothat egy egészet és állhat több egymástól elszakított darabból is (Anglia, Oldenburg), más államok területétől természetes vagy mesterséges határok által lehet elválasztva. Természetes határ pl. a tenger, valamely folyóvíz vagy hegylánc. Ha folyó jelöli meg a határt, annak mindkét parttól egyenlő távolságra fekvő középvonala, ha hegyláncról van szó, annak legmagasabb vonala vagy vízválasztója képezi a határt. A mesterséges határokat a földbe erősített határkövekkel, továbbá határdombokkal és határárkokkal, a tengeren pedig a fenékhez erősített úszó hordókkal jelölik meg, de gyakran az ily határok nem látható jelekkel, hanem pusztán csak csillagászati úton állapíttatnak meg. A természetes határvonalak megváltozása a területben semmiféle változást elő nem idézhet. Ami a határvonalon történik, az a két államot közösen érdeklí és közösen is intéztetik el.

Az államterülethez tartozik az államhatár által körül foglalt föld vagy vízterület fölötti légűr is, ami kivált háború esetén a semleges államok szempontjából bírhat nagy fontossággal, mert ezen elv következtében a hadviselő felek a semleges államok fölötti légűrt nem használhatják léghajóval eszközölt hadi operációkra, ha azok nem is állnának másból, mint az ellenség megfigyeléséből vagy üzenetek közvetítéséből. Az államterület fölötti légűr a drótnélküli táviratozás feltalálásával még nagyobb fontosságra tett szert.

Épp úgy az államterülethez tartozik a földnek a felület alatti része is, úgy hogy egy államnak sem áll jogában más állam területén földalatti műveket, táviróvezetékeket, aknákat stb. létesíteni. Az államterülethez tartoznak természetesen a gyarmatok is.

18. **Az államterülethez tartozó vizek.** Bár a vizek általában közhasználatra vannak rendelve, bizonyos vizek mégis az államterülethez számítandók. Ezek a vizek a következők:

1. *A folyók.* Csupán egy állam területén keresztülfolyó belföldi folyók az állam kizárólagos területi fenségjoga alatt állnak, úgy hogy az állam a rajtuk való hajózást vagy halászatot más államok polgárainak megtilthatja. A két vagy több államon keresztülfolyó, illetve két vagy több állam határát képező folyókon, amennyiben azok a tengertől befelé nem hajózhatók, az érintett államok közösen gyakorolják a fenségjogot. A két vagy több államon keresztülfolyó, a tengertől befelé hajózható folyamok ellenben teljesen nemzetközi jellegűek, ami rendszerint külön szerződésekben van megállapítva.

2. *A csatornák.* A csatornákra nézve a folyókra vonatkozó szabályok szintén alkalmazhatók, úgy hogy az egy állam területén fekvő csatornák esnek kizáró-

lagos fensége, a több államok területén végighúzódo csatornák az összesek fensége alatt állnak. Ujabbán ugyan az a törekvés észlelhető, hogy a világforgalomban fontos csatornák a partállamok korlátlan uralma alól elvonassanak és ezt a Suez-csatornánál sikerült is biztosítani, de már a Panama-csatorna kiépítése iránt tett jogi előkészületeknél ez a felfogás nem talált elismerésre.

3. *A belföldi tavak és tengerek.* Azokra a tavakra és tengerekre, melyek a nyílt tengerrel összeköttetésben nincsenek, hasonló szabályok állnak fenn. Ezért például a Svájc és Németország közt elterülő Bodeni-tó részben a svájci, részben a németországi területhez tartozik. Eltérések ez alól szerződésileg lehetségesek. Így pl. a Kaspi-tenger az 1828-ban Oroszország és Perzsia által kötött szerződés értelmében kizárólag Oroszország területének alkatrészét kézezi. A nyílt tengerrel összeköttetésben álló egy és ugyanazon állam által körülzárt tengerek csak akkor állnak az illető állam kizárólagos fensőbbsege alatt, ha ez a tengerrel való összeköttetésüket uralni képes. Így pl. az Azowi tenger belföldi tengernek veendő.

20. **A partmelléki tenger.** Az állam területi fenségjoga fennáll, — habár némileg korlátolt mértékben, — a tengerpart mentén elhúzódo tengerrészen is, oly távolságban, amelyben az állam az illető tengerrészt a tengerpartról megvédeheti. Ezt a távolságot általában egy ágyúlövésnyi távolban szokták megállapítani. Az „egy ágyúlövésnyi távol“ alatt régebben, — és számos szerződésben még ma is, — három tengeri mértföldet (5556 méter) értenek, de mivel az újabb parti útegek lőtávola ennél jóval nagyobb, és 7—8 tengeri mértföldre is kiterjed, csakhamar fel fog merülni annak szüksége, hogy a partmelléki tenger külső határvonala kifelé tolassék. Ily értelmű

kezdeményezések már ismételten történtek is. Vámrendőri és egészségügyi tekintetben az állam fennhatóságát tovább is kiterjesztheti.

Hasonló szabályok alá esnek a tengeri öblök és kikötők is. Ami a tengeri öblöket illeti, ezekből rendszerint az a rész vétetik az államterülethez tartozónak, amelyet egy az egyik parttól a másikig húzott egyenes vonal bezár, — de csak akkor, ha ez a rész a partokról még megvédelmezhető. Ennek következtében nem indokolható az észak-amerikai Egyesült Államoknak igénye arra, hogy a Florida déli csúcsától a Missisipi torkolatáig terjedő tenger-öblöt saját államterületéhez számíthassa, mert ezzel az Egyesült-Államok felsőbb-sége a parttól 180 mértföldnyire terjesztetnék ki, ekkora tengerrész pedig a partvidékről nem uralható. Az ily nagy öblök a nemzetközi jog szerint a nyílt tengerhez tartoznak.

Végül ugyanazon elbírálás alá esnek azok a tengerszorosok is, amelyeknek mindkét partja ugyanazon állam tulajdonát képezi, feltéve, hogy szerződések másként nem intézkednek. (L. 54. szakasz.)

Minden állam kötelessége, a területéhez tartozó vizeken való hajózást idegen államoknak is megengedni, ellenben joga van intézkedéseket tenni az iránt, hogy az ily vizeken idegen támadásoknak ne legyen kitéve. E célból ott, ahol ezt szükségesnek találja, erődöket és védműveket építhet, a tengerparthoz közeledő hajók céljaira vonatkozólag felvilágosításokat kérhet vagy szerezhet magának, hadihajói által megállíttathatja az idegen kereskedelmi hajókat és azokat hajópapírjaiknak előmutatására kényszerítheti, feltételeket állapíthat meg az idegen államok hajóinak bebocsáttatására nézve, sőt valamely imminens veszély elhárítása vagy valamely jogsértés megtorlása céljából a kikötőiben levő idegen hajókat zár alá is helyezheti. Ezenkívül

az állam idegen hajóktól bizonyos kikötői illetékeket szedhet be és megkövetelheti, hogy birói és rendőri hatalmának az idegen hajók is alávéssék magukat. Közegészségügyi szempontból átvizsgálhatja és vesztgár alá is helyezheti a hajókat. Ami az állam polgárait illeti, természetesen ők bírnak az államterülethez tartozó vizeken első sorban hajózási joggal és ők gyakorolják azokon a halászati és vadászati jogot is. Az a régi jog, amely szerint a hajótörés alkalmával partra vetődött javakat a találók lefoglalhatták, a modern felfogással ellenkezik s ezért sehol sincs elismerve, sőt ellenkezőleg a hajótöröttek igényt tarthatnak arra, hogy a parti állam és annak lakói részéről minden lehető segélyben részesüljenek.

21. Hajók. A hajók rendszerint azon államhoz tartozóknak tekintetnek, amelynek lobogója alatt járnak s annak mintegy úszó területrészét (territoire flottant) képezik. A hajón létrejött jogi következményekkel járó cselekményeket úgy kell elbírálni, mintha az illető államban történtek volna meg.

Épp ezért minden hajótól megköveteltetik, hogy hozzátartozzék valamely államhoz és az illető állam hajólajstromába be legyen vezetve. A hajó hovatartozását rendszerint lobogója mutatja meg, ezenfelül azonban a hajókapitányoknak írásbeli bizonyítványaik is vannak, amelyekkel magukat igazolni tudják s ezek felmutatása bármikor követelhető.

Az állami hajókhoz tartoznak mindenekelőtt a hadihajók és az állami szolgálatok ellátására rendelt más hajók. Ezek idegen államok fensőbbbsége alatt álló tengerrészeken is saját államuk törvényei szerint járnak el és a külföldi államok hatóságainak nincsenek alávetve. A pusztán kereskedelmi célokat követő hajók a nyílt tengeren saját államaik törvényei szerint járnak el, kikötőkben azonban fon-

tosabb esetekben a helyi hatóságoknak alá vannak vetve.

22. Az államterület szerzése. Az államoknak mint nemzetközi jogi személyiségeknek jogukban áll, hogy területet szerezzenek és elidegenítsenek. A terület-szerzés dolgában különbséget kell tennünk uratlan területek tulajdonba vétele és oly területek szerzése közt, melyek azelőtt más államhoz tartoztak. Az első esetben őseredeti (originarius), az utóbbiban leszármaztatott (derivativ) szerzési módról beszélünk.

Az őseredeti szerzésmódok legfontosabbika a foglalás. Foglalásnak csak az olyan területek lehetnek alávetve, amelyek akkor, amikor a foglalás megtörténik, sem államot nem képeznek, sem más államhoz nem tartoznak. A tényleges gyakorlat azonban ezt az elvet oda módosította, hogy a művelt államok a civilizálatlan népek által lakott területen a foglalás jogát korlátlanul gyakorolhatják. Bár ez a gyakorlat a nemzetközi jog általános elveivel alig védhető, mégis számolni kell vele.

A foglalásnak három kelléke van.

1. Terület, mely foglalás tárgyát képezheti vagy azért, mert addig lakatlan volt, mint pl. a Franciaország részéről 1892-ben birtokba vett Glorioso-szigetek, vagy azért, mert előbbi birtokosa azt uralmából kibocsátotta, mint pl. a Hollandia által 1712-ben elhagyott és Franciaország részéről 1721-ben elfoglalt Mauritius-szigete.

2. Az államterület fölötti uralom tényleges gyakorlása, mely kivált állami adminisztráció szervezése és valóságos betelepítés formájában képzelhető.

3. A foglalás megtörténtének a hatalmakkal való közlése (notifikacio), mely 1885 óta, a Kongo-akta létrejötte óta, legalább az afrikai kontinensen történt foglalásoknál kötelező.

Nem tévesztendő össze a foglalással, bár gyakran szintén okkupáció névvel fordul elő, valamely terület egyszerű megszállása, amely esetben egy új hatalom veszi át a megszállt terület tényleges adminisztrációt, ez adminisztrációt azonban a régi hatalom nevében gyakorolja. Így tartja megszállva 1878 óta Ausztria-Magyarország Boszniát, ugyancsak 1878 óta Anglia Cyprus-szigetét, 1903 óta az Egyesült Államok a Panama-csatorna vidékét és 1894, illetve 1898 óta több európai állam China néhány területét (bérlet formájában). Ezek a megszállások tulajdonképpen területátengedések elpalástolt alakban.

Vitatott kérdés az, hogy a lakatlan terület valamely pontján kifejezett foglalás szándéka mily nagy területre terjed ki. Az e kérdés fölötti vitából körülbelül a következő szabályokat vezethetjük le: Ha a foglalás tárgyát képező terület aránylag kicsiny, akkor a foglalás az egész területre, pl az egész szigetre, sőt szigetcsoportra is kiterjed. Nagyobb területű szárazföldön az egyik parton kimondott foglalás nem ad jogcímet az egész terület birtokára, de még az illető part mentén végighúzódó egész földterület birtokára sem, hanem csak a ténylegesen elfoglalt terület vízválasztójáig terjedő rész birtokára. Ha két állam valamely folyam két partján mond ki foglalásokat, a kettő közötti határvonalat a folyó közepe jelzi. Mivel azonban ezek a nemzetközi jogelvek általános elismerésben nem részesültek és ezért ingadozók, az érdekelt államok többnyire szerződésileg állapítják meg a foglalt vidékek határait. Ez történt az Afrikában foglalt vidékekre nézve, Anglia és Franciaország között 1889-ben, 1890-ben, 1898-ban és 1899-ben, Anglia és Németország közt 1890-ben, Anglia és Portugál közt 1891-ben.

A foglaláshoz hasonló állapotot teremt:

1. Egyes területeknek *védnökség* (*protektorátus*) alá való helyezése. Az ily területek felett kifelé a védő állam gyakorolja a souverainitást, a belügyek vezetésében — esetleg korlátozott mértékben — a védett állam autonómiája megmarad. A védő államnak ily esetekben joga van más hatalmaktól megkövetelni, hogy a védnökség alatt levő területet meg ne támadják és hogy semmiféle közvetlen érintkezésbe a terület lakóival ne lépjenek. Másfelől neki is kötelessége, hogy a protektorátus területén élő lakókat visszatartsa más államok ellen intézett ellenséges cselekményektől.

2. *Érdeksphaerák* megalakítása. Ily érdeksphaerák oly vidéken jönnek létre, amelyek nemzetközi jogilag uratlan területet képeznek. Az ily vidék viszonyaiba az állam, amely azokat érdeksphaerájának minősítette, nem avatkozik bele, csak arra támaszt igényt, hogy más államok az ily területen foglalástól tartózkodjanak, míg ő maga a foglalás jogát fentartja magának. Az ily igény érvényessége azonban kizárólag a más államok által való elismertetésétől, többnyire szerződészerű elismertetésétől függ. Ily szerződések az utóbbi években igen gyakran fordultak elő s céljuk rendszerint a jövőben támadható viszályok megelőzése. Franciaország és Németország pl. 1890-ben ily módon vonalzták körül afrikai érdeksphaeráikat Angliával szemben.

Rendesen az érdeksphaerákból előbb vagy utóbb protektoratus, a protektoratusból előbb vagy utóbb gyarmat lesz. Ezek tehát csak átmeneti állapotok a teljes foglalásra.

A foglaláson kívül még két originárius szerzési módot ismerünk.

A *területnövekvés* (*accessio*). Ez tulajdonképen csak új szigetek keletkezésénél fordul elő. Így néhány évtizeddel ezelőtt a Mississipi torkolatában új sziget

keletkezett, melyre Anglia azon a jogcímen, hogy azt angol hajó fedezte fel, igényt tartott. Az Egyesült Államok ez ellen eredménytelen tiltakoztak és keresztülvitték annak a természetes elvnek elismertetését, hogy a területnövekvésből előálló új terület a megnövekedett állam területéhez tartozik.

2. Az *elbirtoklás* (usucapio) előfordul, ha valamely állam elég soká tartott birtokában bizonyos területet, hogy arra jogcímet formálhasson akkor is, ha más nemzetközi jogcímet felmutatni nem tudna. Az elv maga el van ismerve, de hogy ily esetekben mily nagy az elévülési idő, arra semmi szabály nincs. Elbirtoklási esetek kivált ott fordulnak elő, ahol az államhatárok nincsenek szigorúan meghatározva.

II. A *leszármaztatott* (derivativ) szerzősmódok azok, amelyek régebben más államterülethez tartozott területek birtokbavételét teszik lehetővé. Az ilyen területek szerzése leggyakrabban szerződés útján vagy pusztá háborús foglalás útján megy végbe. A szerződésszerű területszerzéseknek több fajtát ismerjük:

1. A *vétel*. Államterületek vétele ismételten előfordult. Így 1899-ben Spanyolország eladta Németországnak a Karolina- és Marianna-szigeteket 25 millió francért, 1877-ben Svédország eladta Franciaországnak St. Barthélémy szigetét 320,000 francért, 1803-ban Franciaország eladta az amerikai Egyesült Államoknak Louisiana államot 60 millió francért. Arra nézve, hogy a vétel jogérvényesen hogyan jön létre, az illető államok közjoga intézkedik.

2. A *csere*. A csere kivált határigazításoknál gyakran fordul elő, de mivel rendszerint apróbb területekről van szó, általában jelentéktelen szerepet játszik a szerzési módok között. Nagyobbfajta csere 1878-ban fordult elő, amikor a hatalmak Romániát arra kényszerítették, hogy Bessarabia egy részét átengedje

Oroszországnak és helyette a Dobrudzsát foglalhassa el.

3. *A területátengedés.* Területátengedések előfordulnak egészen békés viszonyok közt is (pl. Nizzának Franciaországhoz való csatoltatása alkalmával), rendszeren azonban egy hadjárat befejezése után jönnek létre (pl. Elzász-Lotharingia elfoglalása Németország részéről a frankfurti szerződésben). Gyakran előfordul, hogy az átengedés tárgyát képező terület lakóit népszavazás elrendelése útján megkérdezik arra nézve, hogy az átengedést helyeslik-e. Így pl. Nizza átengedésénél (1860) és Velence átengedésénél (1866) ez az elv érvényesült. Általános nemzetközi jogi szabály azonban erre nézve nem létezik. Ellenben elismert elv az, hogy az átengedett terület lakóinak szabad választására (opciójára) bizassék, hogy mely államnak akarnak polgárai lenni.

4. *A bérlet.* Újabban a területszerzési módok közt több ízben fordult elő a bérlet kötése is. A nemzetközi bérlet következtében a bérbeadónak az illető terület felett gyakorolt összes jogai ideiglenesen átszállnak a bérbevevőre. Az utóbbi a bérbevett terület felett a bérlet tartamára teljes souverainitást gyakorol. Ilyformán „bérelte“ Németország 1898-ban Chinától a kiao-csai-i öblöt és a hozzátartozó vidéket 99 évre, Oroszország Port-Arthurt és Anglia Wei-hai-Wei t, de a két utóbbi állam azóta visszaadta a bérlet útján szerzett jogait.

A pusztá h á b o r ú s f o g l a l á s, hódítás ritkábban fordul elő a szerződésszerű területszerzéseknél. Általában a hódítás csak tényleges állapotot teremt, mely csak akkor válik jogi állapottá, ha a legyőzött ehhez beleegyezését adja. Előfordultak azonban hódítások ilyen utólagos beleegyezés nélkül is. Így pl. Poroszország 1866-ban elfoglalta Hannovert, anélkül, hogy erre nézve szerződésre lépett volna.

Amennyiben a területszerzés más államok fennálló jogait sérti, érvénye ezen államok elismerésétől is függ, amennyiben ezeknek jogukban áll tiltakozni ellene. Ily tiltakozás nem létében az államok hallgatása beleegyezésnek vehető.

23. Minden állammal közös dolgok. Vannak oly dolgok, melyek egyáltalában nem alkalmasak arra, hogy valamely állam tulajdonát képezzék, mivel nemcsak természetüknél fogva vannak közös használatra rendelve, de felettük valamely állam kizárólagos hatalma el sem képzelhető. Ezekhez tartozik különösen a nyílt tenger.

A nyílt tenger nem tartozik egy állam területéhez sem, használata az összes államokat egyaránt megilleti. A tenger szabadságát ma már úgy a nemzetközi jog elmélete, mint az állami gyakorlat feltétlenül elismerik. A tengeren való közlekedés a nemzetek közti szabad érintkezés elengedhetlen feltétele lévén senki sem igényelhet a maga számára valamely tenger fölött kizárólagos uralmat. Ebből az elvből következik mindenekelőtt az, hogy minden állam polgárainak feltétlenül jogukban áll bármely tengeren hajózni vagy halászni és egy állam sem hozhat létre egyoldalúlag oly rendszabályokat, melyek a nyílt tengeren akár a hajózásra, akár a halászatra nézve más államot is kötelezhetnének. Ezen teljes szabadságból csak azok vannak kizárva, akik kalózkodással a tenger biztonságát veszélyeztetik.

A nyílt tengerrel hasonló elbírálás alá esnek azok a tengersizorosok is, amelyek egyes nyílt tengereket összekötnek egymással s ezért szintén elengedhetlenül szükségesek a nemzetközi forgalomban. Ide tartozik pl. a calais-i csatorna, a gibraltári tengersizoros, a Magellhaëns-út, a Dardanellák és a Bosporus, sőt qizonyos tekintetben a Márvány-tenger is.

Nemzetközi szerződések útján különben egyes nemzetek saját akaratukat a nyílt tengerre vonatkozólag is megköthetik. Így szerződésileg szokták szabályozni pl. a halászati jog gyakorlását bizonyos tengereken. Szerződésekben van biztosítva a kábelek sérthetetlensége is.

Hogy a nemzetközi szerződések a tengeri forgalomra vonatkozó jogelveket miként befolyásolják, azt az 54. szakaszban fogjuk látni.

D) Az állampolgárok nemzetközi vonatkozásaikban.

24. **Az államok kötelességei idegen államokban tartózkodó polgáraikkal szemben.** A magánszemélyek csak közvetve, — az által, hogy valamely államhoz tartoznak; — állnak a nemzetközi jog védelme alatt. Minden államnak kötelessége, hogy polgárait megvédje akkor is, ha azok idegen állam területén tartózkodnak. Az ilyen védelemnek azonban csak akkor van helye, ha a sértett felek azon állam bíróságainál vagy hatóságainál, amelynek területi fensége alatt állnak, hiába kerestek orvoslást sérelmeikre, azaz ha az ő hátrányukra elkövetett kifejezett jogsértésekről van szó. Ily esetekben ismételt volt nemzetközi beavatkozásnak helye. Így 1867-ben Anglia hadat üzent Abessyniának, mert az akkori négyes több angol állampolgárt jogtalanul fogságban tartott, és mikor 1900 június havában a Pekingben lakó idegen állampolgárok a chinai nép részéről mindenféle kegyetlenségnek voltak kitéve, a hatalmak közösen indítottak hadjáratot China ellen és elfoglalták Peking városát. Különösen gyakran fordul elő az állampolgárok nemzetközi védelmének esete, ha ezek egy oly idegen állam hitelezői, mely fizetési kötelezettségeinek eleget nem tud tenni.

Vitás kérdés az, hogy az államok kötelezhetők-e arra, hogy azon polgáraikat, kik külföldi államok területén büntetteket vagy vétségeket követtek el, visszatértük után megbüntessék? Az egyes államok törvényhozásai erre vonatkozólag eltérő intézkedéseket hoztak. Hasonlóan vitás az a kérdés is, hogy valamely államnak kötelessége-e megbüntetni azon alattvalóit, akik idegen kormány ellen követtek el büntetteket vagy vétségeket. A francia bíróságok ezt a kötelességet elismerik, az angol bíróságok tagadják.

25. Az államok jogai és kötelességei idegen állampolgárokkal szemben. Minden államnak jogában áll megállapítani azokat a feltételeket, amelyek mellett az idegen állampolgároknak megengedi a területén való tartózkodást. Hogy az államok ezen joga arra is kiterjed-e, hogy az idegen állampolgárokat teljesen kizárja a maga területéről, azt az elméletben vitatják. China, Japán és Tibet ily politikát sokáig követtek s végül a hatalmak fegyveres erővel kényszerítették őket, hogy országaikat az idegeneknek megnyissák. Az az állam, mely a nemzetközi kulturközösséghez akar tartozni, nem is zárhatja el határait az idegenek elől.

A forgalmi viszonyok javulásával minden állam területén növekedett a bevándorlás és ezzel az ott tartózkodó idegen állampolgárok száma és ez több államot arra kényszerített, hogy az idegeneknek letelepedését korlátozza. Így az Egyesült Államok teljesen megtiltották a chinai bevándorlást és a nagy szegénységük vagy erkölcsi fogyatékoságuk miatt „nem kívánatos bevándorlóknak” jelzett egyének letelepedését. Anglia 1905-ben szintén bizonyos feltételekhez kötötte a bevándorlást, Oroszország pedig a zsidók bevándorlását tiltotta meg. Magyarországon is volt eset rá, hogy a Romániából kivándorolt zsidóknak az ország

erületén való letelepedését a hatóságok nem engedték meg és csak az országon keresztül való átvonulásukat biztosították.

Az államok a határukat átlépő idegenektől megkövetelhetik azt is, hogy útlevelet mutassanak fel. Utlevélkényszer létezik Európában még a Balkán-államokkal és Oroszországgal való határforgalomban. Jogában áll továbbá az államoknak, hogy a területükön tartózkodó idegeneket egyenként vagy tömegesen kiutasítsák. Tömeges kiutasítások azonban már csak háború esetén fordulnak elő.

26. **Egyéni szabadság és sérthetetlenség.**

Az u. n. általános emberi jogok, kivált az egyéni szabadság és sérthetetlenség, közvetlenül is a nemzetközi jog oltalma alatt állnak, úgy hogy minde, n az emberek személye vagy szabadsága ellen irányuló támadás a nemzetközi jog szempontjából is sérelmes. Fajbéli különbségek nem képezhetnek ürügyet arra, hogy az emberektől személyes szabadságra való joguk megvonassék. Ennélfogva a nemzetek nem tűrik a rabszolgakereskedést és azt mindenütt üldözhetik, saját területükön kívül és a nyílt tengeren is. Az államoknak e joga és kötelessége egy a bécsi kongresszuson 1815 február 7-én megállapított deklarációban van fegyelmször elismerve. A rabszolgakereskedés tényleges megszüntetése azonban későbbi időbe esik. A legfontosabb lépés e tekintetben az 1841 december 20-án létrejött szerződés volt, melyben az akkori öt európai nagyhatalom a rabszolgakereskedést a kalózkodással egy kategóriába helyezte és kimonta, hogy az egyes hajók azon gyanu esetén, hogy rabszolgakereskedést üznek, idegen államok hajói részéről megállíthatók és átvizsgálhatók. Az amerikai Egyesült Államok még később törölték el a rabszolgakereskedést. 1855-ben, a Berlinben tartott afrikai

konferencián a hatalmak a szárazföldön való rabszolga-kereskedés ellen is hathatós intézkedéseket léptettek életbe és az ott megkezdett munkát folytatta az 1890-ben Brüsszelben tartott konferencia. Bizonyára azonban még most is vannak területek (Afrika keleti részei, Arábia stb.), ahol a rabszolga-kereskedést titkon üzik.

A rabszolga-kereskedéssel sok tekintetben hasonló vonásokat mutatott fel a chinai munkásokkal, az úgynevezett kulikkal való üzlet is. Ezeket mint rendkívül olcsó munkaerőket egyes vállalkozók szerződtek s elszállították a Csendes Óceán szigeteire, Ausztráliába és Délafrikába, hol kötelesek voltak a vállalkozó és a munkaadó között létrejött szerződésben az ő tudtuk nélkül megállapított munkákat elvégezni. Anglia és Franciaország 1861-ben szerződésileg megszüntették a kuli-kereskedelmet.

Megemlítendő még, hogy az 1885-ben és 1890-ben tartott konferenciák a lőfegyvereknek és szesz italoknak az afrikai benszülöttek számára való eladását is lényegesen korlátozták, mivel mindkettő a bennszülöttek romlására és pusztulására vezetett.

27. **Állampolgárság szerzése és elvesztése.**

Az általános emberi jogokon kívül az egyesek csak valamely államhoz való tartozásuk révén bírhatnak a nemzetközi jogban elismert jogokkal. Rendszerint mindenkinek kell valamely államhoz tartoznia és ennek mindaddig tagja marad, míg valamely más állam kötelékébe át nem lépett. Vannak azonban esetek, amikor valamely egyén megtartja eredeti állampolgárságát, e mellett azonban más állam polgárságát is megszerzi, úgy hogy tulajdonképpen két állampolgársága van, és vannak esetek, amikor valaki már elvesztette eredeti állampolgárságát, anélkül, hogy más állampolgárságot nyert volna, úgy hogy tulajdon-

képen egy államban sem bír polgársággal. Az ilyen esetek kivált azért fordulhatnak elő, mert az egyes államok törvényhozása az állampolgárság elnyerésének és elvesztésének feltételeit különbözőképpen állapítja meg. Ennek elkerülése végett a múlt század utolsó negyedében több állam egymással szerződés-szerű megállapodásra lépett oly célból, hogy a feltételeket egyöntetűen szabják meg. Ily szerződések léteznek Franciaország, Belgium és Svájc között, Németország és az Egyesült Államok között stb.

II. AZ ÁLLAMOK VISZONYAI BÉKE IDEJÉN.

28. **Az államok békés viszonyai.** Az egyes államokat a közöttük fennálló kölcsönös érdekek kényszerítik arra, hogy állandó érintkezésben legyenek egymással, amely érintkezés bizonyos, a nemzetközi jogban megszabott, a szokás által szentesített formában szokott végbemenni. Az erre vonatkozó jogszabályok képezik tartalmát a békejognak.

Az államok mint jogi személyek, természetesen csak fizikai személyek közvetítésével, képviselőik útján, léphetnek egymással érintkezésbe. A békejognak tehát mindenekelőtt meg kell mondania azt, hogy kik azok a személyek, akiket az államok képviselőinek tekinthetünk. Az erre vonatkozó szabályokat az államok képviselőiről szóló tan foglalja magában.

De meg kell mondani a nemzetközi jognak azt is, hogy az államok képviselői milyen formában szoktak megállapodásokra lépni egymással államaik kölcsönös érdekeire nézve. E célból meg kell ismertetni a nemzetközi szerződések tanát alakítsa szempontról

Végül szükséges szemügyre venni az eddig létrejött nemzetközi szerződések alapján létező viszonyokat is, hogy belőlük kitűnjék, minő megállapodások vannak jelenleg érvényben az államok közös érdekeinek intézésére nézve. Ezért meg kell vizsgálnunk végül a nemzetközi szerződéseket tárgyi szempontból is.

A) Az államok képviselői.

29. **Kik az államok képviselői?** Hogy az államokat nemzetközi viszonyaikban kik képviselik, azt mindig az illető államok alkotmánya állapítja meg. Rendesen azonban az államok képviselőit a következő szervek vannak hivatva:

1. Az államfők, ha az illető államok alkotmánya szerint az ő nemzetközi eselekményeik, — pl. az általuk aláírt szerződések, — kötelezik az államot, ami nemcsak monarchiákban, de köztársaságokban is (pl. Franciaországban), általános szabály szokott lenni. Ha egyes köztársaságokban, mint pl. Svájcban, az elnököt ily jog nem illeti meg, ennek oka rendszerint az, hogy ott a tulajdonképeni államfő nem az elnök, hanem a szövetségtanács.

2. A külügyminiszterek, akik állásuknál fogva külön felhatalmazás nélkül is fel vannak jogosítva arra, hogy az államot más államokkal szemben képviseljék és akiknek nyilatkozatai az általuk képviselt államot kötelezik, habár egyes esetekben az államfő előzetes jóváhagyása ki van kötve.

3. A követek, akik a külügyminiszter vezetése alatt a nemzetközi érintkezést tulajdonképen fenn tartják és akik államaikat összes nemzetközi viszonyaikban képviselik.

4. A konzulok, akik államaik gazdasági és kereskedelmi érdekeinek megvédelmezésére vannak hivatva.

5. Külön megbizottak egyes állami ügyeknek külföldön való elintézése céljából.

Több állam képviselői együttvéve egyes esetekben valóságos nemzetközi szerveket képeznek.

1. Az államfők.

30. **Az államfők.** Az államfőket úgy monarchiákban, mint köztársaságokban megilleti az a jog, hogy saját államukat kifelé más államokkal szemben képviseljék, még pedig vagy korlátlanul, vagy bizonyos feltételek mellett, aszerint, amint ezt az illető állam alkotmánya megállapítja. Az államfőket ezen jog megilleti tekintet nélkül arra, hogy azok a császár, király vagy elnök címét viselik-e, sőt az sem tesz e részben különbséget, hogy államfőnek valamely fizikai személyt, vagy valamely testületet (directorium, szövetségtanács) kell tekinteni. Épen úgy nem bír súlylyal a nemzetközi jog szempontjából az államfő uralkodásának legitim vagy illegitim volta sem. Az államfő bizonyos államterületekre vonatkozólag át is ruházhatja azok képviselőjének jogát más személyekre (alkirályokra, kolonialis társaságokra) -- feltéve, hogy az illető állam alkotmánya ezt megengedi.

Mivel az államfő az államot más államokkal szemben képviseli, szükséges, hogy ebbeli minősége a többi államokkal közöltessék. Ezért új államfők trónralépését vagy megválasztását a külföldi államokkal hivatalosan közölni kell.

Mint a souverain államhatalom képviselője az államfő természetesen nem lehet alávetve idegen állam hatalmának. Minden uralkodót ennél fogva megilleti az u. n. területenkivüliség (exterr-

torialitás) joga, amelynél fogva idegen területen is olyannak vétetik, mintha saját államának területén tartózkodnék. Ebből a jogból folyik, hogy az uralkodók az idegen államoknak sem rendőri, sem polgári, sem büntető jogszolgáltatásának nincsenek alávetve és hogy idegen államok területén személyi természetű adók és illetékek fizetése alól fel vannak mentve; de azért az uralkodók is tartoznak magukat a közbiztonság érdekében tett rendőri intézkedésekhez tartani, nem követhetnek el büntetteket és magántermesztű ügyekben más államok polgári jogszolgáltatásának is alá vannak vetve. Nem terjed ki továbbá a területenkivüliség a nem személyes természetű adókra és illetékekre sem (pl. a posta- és távirdadijak, ingatlanok után fizetett adók stb.). Ha az uralkodók incognito tartózkodnak idegen állam területén, az exterritorialitás jogával nem bírnak.

Az államfők továbbá igényt tarthatnak bizonyos tiszteleti jogokra és címzésekre. Elfogadott szokás szerint a pápát a „szentség“, a császárokat és királyokat a „felség“, a nagyhercegeket s a velük egyrangban lévő fejedelmeket (pl. a bolgár fejedelmet) a „királyi fenség“, a hercegeket és fejedelmeket pedig a „fenség“ cím illeti meg. Jogot tarthatnak továbbá az államfők arra is, hogy idegen államok területén bizonyos szertartásos fogadtatásokban részesüljenek (vendégjog). Az államfők különben ép úgy mint az általuk képviselt államok egymásközt teljesen egyenlők.

Monarchiákban az államfő neje is osztozik az uralkodó címeiben, sőt az uralkodó család tagjai részére is bizonyos címek vannak megállapítva (pl. császári fenség, királyi fenség, fenség). Ezek a címek ugyan tulajdonképen az államjogba tartoznak, de nemzetközi jogilag is el vannak ismerve. Az ural-

kodó kiváltságai közül a családtagok a vendégjogot élvezik, a trónörökösöket még a területenkivüliség joga is megilleti. A nemzetközi udvariasság különben gyakran túlmegy e körön és oly jogokat is elismer, amelyek az elmélet szempontjából nem igazolhatók.

31. **A pápa.** Az államfőkkel egyenlő jogokat igényelhet a római pápa is, bár őt az egyházi állam megszünte óta tulajdonképeni államfőnek nem tekinthetjük. Ez időpontig, 1870-ig, a pápának kettős minősége volt. Egyfelől mint az egyházállam feje valóságos világi uralkodó volt, aki a más államfőknek biztosított előjogokat a maga számára is igénybe vehette, másfelől azonban mint a katolikus egyház feje ezen túlmenő jogokat is gyakorolt, a melyek nem szorítkoztak az egyházállamra, hanem kiterjedtek az egész világra, mindenüvé, hol katolikus egyházközségek léteztek. 1870-ben a pápa az egyházállamnak Olaszországba való bekebelezésével elveszítette világi hatalmát és csak egyházi hatalmát tartotta meg. Ez a változás lényegesen befolyásolta az ő nemzetközi állását is.

Tekintettel arra, hogy a pápa a katolikus hívek hitbéli és erkölcsi ügyeiben az egyház tanai szerint korlátlan törvényhozó és bíró, szükségesnek találták függetlenségét külön biztosítékokkal körülvenni. Ezek lényegükben abban állanak, hogy a pápát Olaszország fennhatósága alól kivették és neki területenkivüliséget biztosítottak, nehogy Olaszország a pápa révén valami kivételes hatalmat igényelhessen magának más államok egyházi ügyeiben. A pápa ezen kivételes jogállását az 1871 május 31-én kelt u. n. garanciális törvény írja körül.

Ez a törvény a pápát nem ruházza fel semmiféle területi fenségjoggal. A pápának csak haszonélvezeti jogot biztosít bizonyos meghatározott birtokrészek

fölött. Ezek: a vatikáni palota, a lateráni palota és a castel-gandolfói villa E birtokrészek adómentesek, elidegeníthetlenségük és ki nem sajátíthatók. Souverainitást a törvény a pápának nem biztosít, sőt a törvény előadója az olasz kamarában egyenesen kijelentette, hogy a pápát souverainitási jogok meg nem illetik, mert ez lehetetlen következményeket vonna maga után. Ellenben elismeri a törvény a pápa személyének sérthetlenségét. A büntető bíróságok hatásköre rá ki nem terjed, a személye ellen elkövetett sértések úgy bírálандók el, mint a király személye ellen elkövetett sértések, és igényt tarthat Olaszország részéről a souverainitást megillető tiszteletre is. Lakásának küszöbét az olasz állam hivatalnokai csak az ő beleegyezésével léphetik át. Ezenkívül biztosították neki azt a rendszerint csak államfőket megillető jogot is, hogy követeket küldhessen és fogadhasson.

Hogy a pápa tisztét szabadon és külső befolyásoktól menten gyakorolhassa, az említett törvény garantálja a tisztán egyházi természetű pápai hatóságok és pápai tisztviselők szabadságát is és garantálja azt, hogy a pápa az olasz kormány részéről való beavatkozás nélkül levelezhet az egész katolikus világgal. Ezenkívül a törvény a pápa részére állandó évi járadékot állapít meg (melynek elfogadását azonban a pápa mindaddig megtagadta) és biztosítja a pápaválasztás szabadságát.

A pápához küldött követeknek Olaszország biztosítja mindazokat a jogokat, amelyekre a követek igényt tartanak. A pápa követeinek jogállását azon államok belső törvényhozása állapítja meg, amelynek területére megbízatásuk szól. Rendszerint a pápa követei ugyanazon elbánásban részesülnek, mint az egyéb diplomáciai képviselők, de viszont a pápai

követeknek is, — épen úgy mint a külföldi államok követeinek, — tartózkodniok kell attól, hogy az államok belső viszonyaiba beavatkozzanak. Bizonyítja ezt az az eset, mely 1895-ben Magyarországon játszódott le. Amikor Agliardi bécsi nuntius a magyar kormány egyházpolitikáját nyilvános beszédekben megtámadta, Bánffy báró akkori miniszterelnök kijelentette, hogy ha a katolikus egyház fejének katolikus híveivel való jogszerű érintkezésében az egyes államok akadályokat nem gördítenek útjába, viszont ők is igényt támaszthatnak arra, hogy az egyházi hatóságok az állam ügyeibe bele ne avatkozzanak.

2. A külügyminiszterek.

32. A külügyminiszterek. A külügyminiszterek vezetik az egyes államok külügyi adminisztrációját, alkotmányos országokban ők viselik a felelőséget az államok külpolitikájáért. Ők érintkeznek az idegen államok követeivel, ők intézik el óhajaikat és panaszait, ők öröködnék a szerződések lelkiismeretes betartása fölött, ők javasolják kinevezésre az állam diplomáciai és konzuláris képviselőit, ők gyakorolják fölöttük a felügyeletet. Végül az ő ügykörükbe tartozik államaiknak politikai, gazdasági és kereskedelmi érdekeit szemmel tartani és a külföldön tartózkodó állampolgárok jogait megvédeni.

A külügyminiszterek hivataluk elfoglalását a székhelyükön akkreditált diplomáciai képviselőkkel, valamint saját államuknak külföldre küldött követeivel közölni tartoznak. Egyébként ügykörüket az egyes államok belső törvényhozása állapítja meg.

3. A követek.

33. **Követküldési és elkövetfogadási jog.**

A nemzetek közötti érintkezést rendszeren az illető államoknak e célra kiküldött megbizottai, — követei, diplomáciai képviselői, — közvetítik. Követeknek csak azokat a megbizottakat tekintjük, akik államukat összes nemzetközi vonatkozásaiban képviselik. Az ily állandó követek fenntartását XI. Lajos francia király honosította meg először, — de általánossá a szokás csak a westphali béke (1648) óta lett.

Követküldési joggal minden független állam bír. Hogy az államon belül kit illet a jog, követeket kinevezni, az mindig az illető állam törvényeitől függ. Néha azonban, pl. polgárháború esetében, nem világlik ki kellőképen, hogy ki küldhet követeket és hogy kinek követei fogadtathatnak el más államok részéről. Ily kérdések mindig a tényleges körülmények szerint bírálандók el és szabad mérlegelés tárgyát képezik. Kétségtelen azonban, hogy oly valaki, ki a tényleges hatalmat nem bírja (pl. trónjától megfosztott uralkodó), követeket sem küldhet, mert hisz a követküldési jog az állami souverainitás kifolyása lévén, az ily követek, még ha elfogadtatnának is, nemzetüket semmire sem kötelezhetnék és annak nevében tárgyalásokat nem folytathatnának.

A félsouverain államokat más államokkal való politikai érintkezésükben a fölöttük védhatóságot gyakorló állam képviseli, ezért az általuk netán más államhoz küldött megbizottaknak diplomáciai jellegük nincs. A nemzetközi jog közösségéhez nem tartozó u. n. félig civilizált államok néha külön szerződések alapján küldenek követeket más államokhoz. Amennyiben ezt teszik, a követségi jog szabályai rájuk is alkalmazandók.

Követeket elfogadhat minden állam, melynek joga van követeket küldeni. A követküldés és a követek elfogadása különben az önálló államoknak nemcsak jogát; hanem kötelességét is képezi, amelynek nem teljesítése a nemzetközi érintkezést tenné lehetetlenné és így a nemzetek közösségét veszélyeztetné. Fontos okokból azonban minden államnak joga van egyes követeket visszautasítani. Ez a visszautasítás történhetik személyi okokból, ha pl. becsületlen embert vagy az elfogadó állam notórius ellenségét nevezik ki követnek, és történhetik tárgyi okokból, ha pl. az elfogadó állam a követ küldőjének követküldési jogát el nem ismeri.

34. **A követek (diplomáciai képviselők) nemei.** A westpháli békekötésig a diplomáciai képviselőknek csak egy nemét ismerték. Mikor azonban az állandó követségek szaporodtak, a diplomáciai képviselők gyakran különböző címekkel bírtak és különböző jogkörrel lettek felruházva. Ennek következtében a követek között folyton civódások támadtak a rangelsőbbség kérdése miatt, úgy hogy a bécsi kongresszus 1815-ben szükségesnek tartotta a diplomáciai képviselők rangfokozatát nemzetközi megállapodás útján szabályozni. Az e célból kiküldött bizottság a diplomáciai képviselőket három rangfokozatra osztotta, — nagykövetekre, szűkebb értelemben vett követekre és ügyvivőkre, — anélkül, hogy ezzel a diplomáciai képviselők állásának jogi természete között különbséget akart volna tenni. Ezekhez az osztályokhoz az aacheni kongresszus 1818-ban még a miniszterrezidenseket sorozta, úgy hogy ma a diplomáciai képviselők a következő rangfokozatba oszthatók:

A n a g y k ö v e t e k (elsőrangú követek) a bécsi kongresszus megállapodása szerint a küldő állam uralkodójának személyét képviselik és ugyanazon tisz-

teletnyilvánulásokra tarthatnak igényt, mint uralkodójuk maga. Vannak azonban oly nagykövetek is, — pl. a francia köztársaság elsőrangú követei, — kik nem az államfő személyét képviselik. Hogy a nagyköveteknek joguk volna minden esetben közvetlenül az elfogadó állam uralkodójával érintkezni, azt általánosságban ki nem lehet mondani, mivel e tekintetben az illető államok törvényei mérvadóak. A nagykövetekkel egyenrangúak a pápa nuntiusai és legátusai. A pápai nuntiusok a pápa állandó, rendes követei (jelenleg hat ilyen van), legátusok csak különös alkalmakkor, — leginkább egyházi ügyek elintézése céljából katolikus államokba — szoktak küldetni. Ha a legátusok a bíbornokok sorából vétetnek, legati a latere névvel élnek s az egyházjog alapján bizonyos különös jogokat vehetnek igénybe.

A szűkebb értelemben vett követe k (másodrangú követe k) a bécsi kongresszus határozata alapján nem uralkodóik személyét képviselik. Tényleges különbség közöttük és a nagykövetek közt azonban majdnem kizárólag csak címükben és az általuk igénybe vehető tiszteletnyilvánulásokban mutatkozik. Ezen rangfokozatba tartoznak a rendes és rendkívüli követe k, a meghatalmazott miniszterek és a pápai internuntiusok.

A miniszter-rezidense k az első két rangosztályba tartozó diplomáciai képviselőktől csak címükben és bizonyos külső tiszteleti jogokban különböznek.

Az ügyvivők az elfogadó államnak nem uralkodójánál, de külügyminiszterénél vannak akkreditálva és csak a külügyminiszterrel érintkeznek. Az ügyvivők lehetnek különben vagy állandó diplomáciai funkcionáriusok (*chargés d'affaires*), vagy ilyenek helyettesei (*chargés des affaires*).

A felsőbb fokozatba tartozó követe k természetesen rangelsőbbséggel bírnak a többiek felett. Ugyanazon

rangfokozaton levő követek közül az bir elsőbbséggel, aki az illető helyen régebben van akkreditálva. Az összes, egy helyen székelő követek a diplomáciai testületet alkotják, melynek élén a legmagasabb rangfokozatban lévő követek legidősebbike mint doyen áll. A diplomáciai testület mint ilyen különben csak kivételes alkalmakkor lép előtérbe, így nevezetesen ünnepek alkalmával, vagy ha az összes diplomáciai képviselők közös érdekeiről van szó. Jogi kapcsolat a diplomáciai testület egyes tagjai között nincs.

Szokás szerint az egyes államok egyenlő rangú követeket küldenek egymáshoz, de ez nem kötelességük. Az egyes államok különben küldhetnek több követet egy államba, — mi különösen régebben gyakran fordult elő, — valamint küldhetnek több államba egy követet is.

35. **A diplomáciai képviselők működése.**

Más államba küldött diplomáciai képviselők működésüket csak akkor kezdenek meg, ha ezen állam uralkodója, illetve kormánya hivatalos minőségüket elismerte. Ez elismerés kieszközlése tekintetében bizonyos általánosan elfogadott formákat szoktak betartani. Ezeknek lényege az, hogy az elfogadó állam uralkodója, illetve külügyminisztere az idegen állam képviselőjét ünnepélyes kihallgatáson fogadja és megbízó levelét (lettre de créance) átveszi. A megbízó levél, ha első- vagy másodrangú követekről van szó, magánlevél alakjában van kiállítva, melyet a küldő állam uralkodója az elfogadó állam uralkodójához intéz; más rangosztályba tartozó követek megbízó levelét a küldő állam külügyminisztere állítja ki és az elfogadó állam külügyminisztere veszi át. A megbízó levél megnevezi a követ nevét és rangját és megjelöli megbízatásának körét is. A megbízó levél átnyújtása és elfogadása után a követek megkezd-

hetik működésüket, kivételes állásuk azonban már akkor kezdődik, a mikor az idegen állam területére lépnek.

A megbízó levélen kívül a követek kormányuk részéről utasításokat is kapnak, amelyek személyes használatukra vannak szánva és rendszeren arra vonatkoznak, hogy bizonyos kérdésekben hogy járjanak el. Ezek az utasítások lehetnek nyitlak és titkosak. Kapnak továbbá meghatalmazást (plein-pouvoir), különösen ha küldetésük egy bizonyos ügy elintézésére vonatkozik, pl. ha valamely nemzetközi kongresszusra vagy konferenciára küldetnek ki, útlevelet az idegen országba, esetleg — ha útjuk hadviselő államok területén vezet át, — menvédet (salvus conductust) is és végül megkapják a titkos íráskulcsát. Titkos írást a kormányok csak fontos esetekben alkalmaznak. Minden követ rendszeren két különböző kulcsot kap, egyet, a melynek segítségével a hozzá intézett táviratokat elolvashatja, és egyet, a melynek segítségével saját táviratait kell megfogalmaznia.

A diplomáciai képviselők működése megszűnik, ha a követ meghal, ha állásáról lemond, ha a küldő állam visszahívja, ha az elfogadó állam visszaküldi és végül ha a diplomáciai érintkezés a két állam közt megszakad. Ha a követ küldetésének meghatározott célja volt és e cél elérve lett, illetve elérhetetlennek bizonyult, a követség természetesen szintén véget ért.

Előfordulhat az az eset is, hogy csak a megbízó levél érvényessége szűnik meg, anélkül, hogy maga a követség véget érne. Ez az eset pl. előáll, ha vagy a küldő vagy az elfogadó állam uralkodója meghal — mert hisz a megbízó levelek bizonyos esetekben egy uralkodótól uralkodóhoz intézett magánlevélbe

állanak — vagy ha a követ magasabb rangosztályba lép át. Ilyenkor a követ állását megtartja, de új megbízó levelet kap.

Mielőtt a diplomáciai képviselők állásukat elhagyják, az elfogadó állam uralkodója rendesen ünnepélyes búcsúkihallgatáson fogadja őket. Ez alkalommal átadják visszahívó levelüket és átveszik az u. n. rekreditívát, mivel működésük véget ér. Gyakran azonban ez ünnepélyes búcsúkihallgatás elmarad és a távozó követ csak írásbelileg búcsúzik el az uralkodótól. A követek jogai különben mindaddig érvényben maradnak, míg az állam határát át nem lépték.

36. A diplomáciai képviselők jogai. Hogy a diplomáciai képviselők nemzetközi hivatásuknak eleget tehessenek, ki vannak véve az elfogadó állam hatalma alól. Ebből kifolyólag a diplomáciai képviselők bírnak a sérthetlenség, a területenkivüliség, a saját vallásgyakorlat és az adó- és vámmentesség jogával.

A sérthetlenség joga tulajdonképen minden külföldön tartózkodó egyént megillet, a követeket azonban fokozott mértékben, mi különösen abban nyilvánul, hogy megsértésük súlyosabb elbírálás alá esik, akár az illető állam területén élő magánosok, akár maguk az illető államok kormányai követték el a sértést. Ez a fokozott sérthetlenség kiterjed a diplomáciai képviselők kíséretére, családjára, sőt hivatalos helyiségeikre és lakásukra is. Minden diplomáciai képviselő megsértetése esetén elégtételt kérhet az idegen államtól és esetleg saját kormányához is fordulhat, hogy ez részére az elégtéteit kieszaközölje.

A követek területenkivüliségi (exterritorialitási) jogát a régi időkben úgy értelmezték, hogy az egész városrész, a melyben a követ lakott, olyannak vétetett, mintha az illető állam területén kívül állana,

úgy hogy az állam hatóságai e városrészen belül jogukat nem gyakorolhattak még akkor sem, ha valamely bűntett vagy vétség megtorlásáról volt szó. A területenkivüliség elvének ily tág értelmezése hozta létre az u. n. menedékjogot, a melynél fogva mindenki, ki valamely exterritoriális területre menekült, saját állama büntető jogszolgáltatásától megszabadult. Mivel azonban a menedékjog ilyen értelemben teljességgel nem volt indokolható és csak a gonosztevőknek állt érdekében, mivel továbbá gyakran előfordult, hogy ily exterritoriális területeken összeesküvéseket szőttek meg azon állam ellen is, a melyhez az illető terület tartozott, csakhamar annak szüksége merült fel, hogy e jogot lényegesen korlátozzák. Eleinte a menedékjogot csak a városrésztől vonták el, melyben a követ lakott, de meghagyták azt a követ lakásának, később e jog egészen elenyészett. Ma abban az esetben, ha valamely bűnös egy követ házába menekül, legföljebb udvariasságból járnak el kiméletesebben, de a menedékjog mint ilyen már nem létezik.

Hogy a diplomáciai képviselők a büntető jogszolgáltatás tekintetében területenkivülieknek vétetnek, az tulajdonképen már a sérthetlenség jogából folyik. A diplomáciai képviselők tehát, bármily magánbüntetett követtek el, nincsenek azon állam büntető hatalmának alávetve, a melynek területén akkreditálva vannak, úgy hogy ez az állam legföljebb visszahívásukat és hazai törvényeik szerint való megbüntetésüket vagy pedig immunitásuk felfüggesztését kérheti. Politikai természetű bűntettek esetében az államok közvetlenül is eljárhatnak a vétkes diplomáciai képviselő ellen és megtehetik a szükséges praeventiv vagy repressiv rendszabályokat, büntetőbiróság elé azonban a követek ez esetben sem állít-

hatók. Polgári perekben a követek szintén területenkivüliséget élveznek, mi különösen abban nyilvánul, hogy ellenük pereket csak hazai bíróságai előtt lehet indítani. Ha azonban a diplomáciai képviselők az idegen állam alattvalói, vagy ha a per valamely, az illető állam területén fekvő ingatlanra vonatkozik, annak az államnak bíróságai lesznek illetékesek, a melynek területén a követ székhelye van.

A területenkivüliségből folyik a követek a d o- és v á m m e n t e s s é g i joga is.

A saját vallásgyakorlat jogánál fogva a diplomáciai képviselők bármely vallás elveit követik, még akkor is, ha ez a vallás az illető országban államilag nincs elismerve, berendezhetnek maguknak külön templomokat, tarthatnak külön lelkészeket és istentiszteleteket is végeztethetnek.

Végül a diplomáciai képviselők saját államukra korlátlanul érintkezhetnek, a levéltitok és távirdatitok velük szemben fokozottan megóvandó. Ezért podgyászuk nem is képezheti vámvizsgálat tárgyát.

A diplomáciai képviselők jogai rendszeresen kiterjednek a követségi személyzetre is, tulajdonképen azonban az ehhez tartozó egyének csak akkor igényelhetnek maguk részére kivételes jogokat, ha hivatalos teendőkben járnak el.

Ha a diplomáciai képviselők jogaikkal visszaélnék, az elfogadó állam visszahívásukat követelheti és esetleg, — amennyiben e kívánság elutasítatnék, — az illető állammal folytatott diplomáciai érintkezést is megszakíthatja.

37. A diplomáciai képviselők kísérete és családja. Az elfogadott szokás szerint a diplomáciai képviselők jogaiban osztozik a követségi személyzet is. Ez áll rendszeren egy vagy több követségi taná-

csosból, a követségi titkárokból és attachékból, akikhez még a kancellárok, tolmácsok, fordítók és esetleg még más segéd- vagy kezelőhivatalnokok sorakoznak. A követségi tanácsosoknak és a követségi titkároknak ügyköre egymástól nem igen különbözik, ők fogalmazzák a diplomáciai iratokat (jegyzékek, jelentések stb.), szóbeli tárgyalások alkalmával vezetik a jegyzőkönyveket, kiállítják, illetve láttamozzák a hazájukbeli egyének útlevelleit, ha pedig főnökük részéről külön felhatalmazást nyernek, közvetlen tárgyalásokat is folytathatnak az idegen állammal. Az attachék csak gyakorlati kiképzetésük céljából küldetnek egyes követségekhez, fizetést nem húznak és csak segédkeznek az ügyvitelben. A tolmácsok a szóbeli tárgyalásokat közvetítik, mi különösen oly helyeken fontos, ahol a tárgyaló felek egymás nyelvét nem ismerik, mint például Törökországban, Chinában stb. A fordítók az írásbeli fordítási munkákat végzik. Mindezen személyek a nemzetközi jog oltalma alatt állanak és általában a követek jogaiban részesülnek. Bizonyos kivételes jogokkal bírnak továbbá a futárok is, akik a követek és kormányaik közt folytatott levelezéseket közvetítik és akik teljesen sérthetetlenek. A futárok fel vannak mentve azon kötelesség alól is, hogy podgyászukat átkuttattassák, mit közönséges utasoktól bizonyos helyeken, pl. az országhatáron meg szoktak követelni.

A diplomáciai képviselők családtagjai ugyan azokat a jogokat élvezik, mint a követ maga, így különösen a sérthetlenség és a területenkívüliség jogát.

38. **Követségi szertartások és ügyvitel.**

A követek fogadtatása és elbocsátása alkalmával bizonyos megállapított formaságokat és szertartásokat szoktak betartani, amelyek szintén a nemzetközi jog-

ban vannak körülírva. E szertartások különösen ünnepélyesek nagykövetek fogadtatása vagy elbocsátása alkalmával.

A nagyköveteknek székhelyükre való érkezésük után kihallgatást kell kérniök az illető állam uralkodójától. A kihallgatásra megállapított időben a nagykövet az egész követségi személyzet kíséretében és egy udvari hivatalnok vezetése alatt udvari fogaton és katonai tiszteletnyilvánítások közt az uralkodó palotájába és itt az elfogadóterembe vonul, ahol az uralkodó trónon ülve vár reá. A nagykövet a trón felé közeledik, miközben háromszor meghajtja magát és megvárja, míg az uralkodó fedetlen fővel trónjáról felemelkedve és ismét leülve egy intéssel felszólítja, hogy foglaljon helyet az e célra odaállított széken. A nagykövet ezután leül és fedett fővel pár szót intéz a fejedelemhez, átnyujtván neki megbízó levelét is. Miután az uralkodó vagy esetleg külügyminisztere a nagykövet szavaira röviden válaszolt, a nagykövet ugyanolyan szertartások közt ismét elhagyja a termet és a palotát. Ezen ünnepélyes kiállgatás után az uralkodó rendszerint magánkihallgatáson is fogadja a nagykövetet. Hasonló szertartások között megy végbe a nagykövetek elbocsátása is.

Az elfogadás megtörténtéről a nagykövet azonna értesíti az elfogadó állam minisztereit és az ugyanazon helyen akkreditált követeket. Ez utóbbiak erre megteszik első látogatásukat az új nagykövetnél, amelyet ez azonnal viszonzoz. A nagyköveteket különben az excellenciás cím illeti.

A másodrangú követeket rendesen nem fogadják ünnepélyes audiencián, s ha igen, a szertartások sokkal egyszerűbbek és kevésbé szigorúak. Az alsóbb rangosztályokba tartozó követeket rendesen csak a külügyminiszterek fogadják.

Látogatásaikat a diplomáciai testület tagjainál ők teszik meg legelőször, s a régebb idő óta akkreditált követek csak viszonozzák azokat.

Ami a diplomáciai ügyvitelt illeti, ez áll részint szóbeli, részint írásbeli tárgyalásokból, s ezek folytathatók vagy közvetlenül az uralkodóval vagy külügyminiszterével. A közvetlenül az uralkodóval folytatott írásbeli tárgyalások emlékiratok átadásából, a külügyminiszterrel való írásbeli tárgyalások jegyzékek váltásából állanak. Az ügyvitel nyelve rendszeren francia, ámbár ez korántsem képez általános szabályt, mert igen gyakran más nyelven is szoktak jegyzékeket, emlékiratokat vagy diplomáciai okleveleket fogalmazni.

A diplomáciai okiratok egy igen fontos nemét a követek jelentései képezik. Ezekben a diplomáciai képviselők saját kormányukat tájékoztatják minden mozzanatról, mely saját hazájukra nézve fontossággal bír vagy a két állam közötti viszonyra befolyást gyakorolhat. E jelentések ennél fogva nem is szorítkoznak pusztán események ismertetésére, de kiterjeszkednek a társadalmi viszonyok festésére, sajtónyilatkozatok s magánvélemények reprodukciójára is stb.

4. A konzulok.

39. **A konzuli ügy fejlődése** Az államok gazdasági és kereskedelmi érdekeinek idegen államok területén való szemmeltartására és megvédésére is szoktak megbízottakat egymáshoz küldeni. Ezek az u. n. konzulok, akik a diplomáciai képviselőktől, a követektől abban különböznek, hogy államuk politikai érdekeinek megvédésével rendszerint nem kell törődniök.

A konzulátusok a keresztes háborúk idején a keleti

államokban létrejött kereskedelmi telepekből fejlődtek ki, amelyeknek a keleti államok megadták azt a jogot, hogy saját honfitársaik dolgaiban maguk ítélkezessenek. Mivel a keletiek maguk nem foglalkoztak kereskedelemmel, az ily telepeket szívesen látták és szerződésekben (az u. n. kapitulációkban) széleskörű jogokkal ruházták fel. A letelepedett idegen kereskedők „konzul“ néven a maguk köréből választottak megbizottakat, akik eleinte csak a polgári, később büntetőjogi és közigazgatási ügyekben is bíraskodást gyakoroltak. A XI. és XII. században a Földközi-tenger meztén; a XIII századtól kezdve más tengerek mentén is találunk ily konzulokat, akik tisztüket honfitársaiktól választás útján nyerték. A XVI. században a konzulok kinevezésének jogát az uralkodók ragadták magukhoz s ettől kezdve a konzulok többé nem egyes kereskedelmi érdekcsoportoknak, hanem a külkereskedelmet űző államoknak képviselői. Egy ideig még ily minőségükben is gyakorolták a bíraskodás jogát, de később a nyugati államok, amelyeknek területén működtek, ez ellen, — souverainitásuk csorbítását látván benne, — joggal tiltakoztak és csak a keleti államokban tartották meg a konzulok a mai napig kivételes ügykörüket. Azóta a nyugati (keresztény) államokban és a keleti (nem-keresztény) államokban működő konzulok között lényeges különbségek állnak fenn, amennyiben az elsők csak hazájuk kereskedelmi és gazdasági érdekeinek védelmére vannak hivatva, míg az utóbbiak politikai és birói természetű feladatokkal és jogosítványokkal is bírnak.

A konzulátusok hivatása a XIX. század folyamán a forgalmi viszonyok fejlődésével jelentékenyen megnövekedett és még jelenleg is állandóan növekvőben van.

40. **A konzulátusok szervezete és működése.**

A konzulátusoknak két főfaját ismerjük: a valóságos (tényleges) és a tiszteletbeli (címzetes) konzulátusokat. A valóságos konzulok hivatalnokok, kiket az állam saját polgárai sorából nevez ki és küld idegen helyekre, — míg a címzetes konzulok egyszerű külföldön élő magánszemélyek, esetleg külföldi állampolgárok is, — kik a konzuli teendők végzésére megbízást kaptak. A valóságos konzuloknak a szerződések sokkal nagyobb hatáskört és sokkal messzebbmenő jogokat biztosítanak.

Hivatali szempontból a konzulok feloszthatók főkonzulokra, szűkebb értelemben vett konzulokra (két rangfokozatban), alkonzulokra és konzuli ügynökökre, de ennek a fölosztásnak csak a hivatalnoki rangsor szempontjából van jelentősége. A főkonzulok rendszeren egy nagyobb, több konzulátusi kerületből álló vidék élén állnak és felügyeletet gyakorolnak az egyes kerületek élén álló konzulok felett. Az alkonzulok rendszeren csak segédkeznek felebbvalóiknak, bár előfordul, hogy önálló szerepkört is adnak neki. A konzulátusi attaché-k csak gyakornoki teendőket végeznek.

Vannak ezenkívül konzuli ügynökök is, a kiket rendszeren a főkonzulok, esetleg a külügyminiszterek neveznek ki korlátolt ügykörrel oly helyekre, hol rendes konzulátusi székhely nincs.

Hogy valamely konzul működését megkezdhesse, erre engedélyt (exequaturt) kell kieszközölnie azon államtól, amelynek területén székhelye fekszik. Ha ezen a helyen valamely államnak már van konzulátusa, az engedély meg nem tagadható. Az állam politikai szempontokból ugyan általában kizárhatja a konzulokat bizonyos helyekből, de akkor egyik állammal szemben sem tehet kivételt. A konzulok székhelyükre érkezésük után az illető állam kormányának beküldik kinevezési okmányukat, s erre meg-

kapják a formaszerinti felhatalmazást vagy exequaturt az ügyek vitelére és a konzuli teendők végzésére. Személyi okokból az exequatur meg is tagadható, sőt vissza is vonható.

41. **A konzulok teendői és jogai.** A konzulok kötelességei és teendői igen sokfélék és fontosságuk folyton növekedik. A konzulok általában tartoznak a küldő állam kereskedelmi és gazdasági érdekei felett örködni, alattvalóit az idegen országban támogatni és szükség esetén megvédeni. A konzuloknak továbbá ügyelniük kell a kereskedelmi szerződések pontos betartására, ellenőrizniük kell, hogy államaik kereskedelmi lobogójával visszaélések nem történnek-e, a hajósok és utasok közt felmerült kérdésekben pedig birói jogokat gyakorolnak. Halálozások esetén ők veszik fel a leltárt az e'halt vagyónáról és általában közjegyzői teendőket végeznek. Észleleteikről kormányuknak rendszeren jelentéseket küldenek.

Bár a konzulok nem tekinthetők diplomáciai képviselőknek és így ezek kiváltságaira számot nem tarthatnak, mégis mint idegen államok funkcionárusai és képviselői bizonyos különös jogokkal bírnak és nem esnek ugyanazon elbánás alá, mint más idegenek.

A konzulok nem bírnak a területenkivüliség jogával és ezért az idegen állam bíróságai elé is idézhetők, de azért rendszeren különös kimélettel szoktak velük szemben eljárni. Hivatalos helyiségeik, kivált levéltárak sérthetlensége gyakran külön szerződéssel van biztosítva, — különben csak a belső államjog védelme alatt áll. Személyes adók fizetése alól fel vannak mentve. Használhatják államuk címerét és zászlaját is.

42. **A konzulok jogállása a nem keresztény államokban.** A nem-keresztény, kivált a keleti államokban a konzulok sokkal messzebbmenő jogokkal

és kiváltságokkal bírnak, a minék következtében jogállásuk hasonlónvá lesz a diplomáciai képviselők jogállásához. Ezek a kiváltságos jogok többnyire szerződéseken, az említett kapitulációkon nyugsznak. Ily viszonyok állnak fenn Törökországban, Marokkóban, Perzsiában, Chinában és Siamban.

A felemlített államokban a konzulok gyakorolják a kizárólagos rendőri hatalmat a kerületükben tartózkodó honpolgáraik felett és joguk van ezeket kerületükből ki is utasítani. Honpolgáraik között felmerült polgári és bűnvádi perekben ők ítélkeznek. A különböző honpolgárok között felmerült perek a terhelt konzuljának illetékességébe tartoznak. A beenszülöttek és idegen állampolgárok közt felmerült ügyekben rendszerint a helyi bíróságok ítélkeznek a konzul bevonásával, de ettől eltérő megállapodások is léteznek. A konzulok különben csak mint elsőfokú bíróság ítélnek s ítéleteik ellen vagy egy külön e célra szervezett felebbviteli bírósághoz, vagy ha ilyen nincs, a hazai rendes bírósághoz lehet felebbezni. Ausztria-Magyarország 1898 elejével léptette életbe a konstantinápolyi konzuli főtörvényszéket (1893. évi XXXI. t.-c.), mely a konzuli bíraskodás körébe tartozó ügyekben mint második és végső fórum működik. A nem-keresztény államokban a konzulokat megilleti a területenkivüliség joga, is sőt ezen túlmenőleg valóságos menedékjoggal bírnak, amennyiben a hozzájuk menekült egyéneket kivonhatják az állam büntető hatalma alól.

5. Külön megbizottak.

43. **A külön megbizottak szerepe.** Előfordul, hogy az állam említett rendes képviselőin kívül még mások is eljárhatnak államaik ügyeiben, külön a céra nyert illetékes megbizás alapján. Ily külön meg-

bizottak a nemzetközi kongresszusokra és a nemzetközi egyezmények alapján működő nemzetközi hatóságokba kiküldött állami képviselők, továbbá azok az állami képviselők, kik valamely két állam közt megkötendő egyezmény előkészítésére, esetleg egy kereskedelmi szerződés tárgyalására küldetnek ki. A külön megbízottak működése mindig egy bizonyos, kiküldetésük alkalmával meghatározott ügykörre terjed ki és ezen túl nem terjed. Ügykörük fontossága szerint néha egyenrangúak az állam diplomáciai képviselőivel, — mint pl. a kongresszusokra küldött megbízottak, — néha pedig a konzulokon alul sorakoznak. Ezért jogállásuk egyöntetű megállapítása nem is lehetséges. Működésük sokszor csak valamely adott feladat elvégzésére szorítkozik, sokszor azonban állandó jellegű. Ez különösen áll a nemzetközi egyezmények alapján kiküldött nemzetközi hatóságokba és nemzetközi bíróságokba kiküldött megbízottakról.

6. Nemzetközi szervek.

44. **Nemzetközi hatóságok és irodák.** A XIX. század folyamán több oly állandó nemzetközi alakulat jött létre, mely bizonyos szerződésileg megállapított határozott ügykörben hatósági jogokat is gyakorol. Ezek a nemzetközi hatóságok a szerződő államok képviselőiből alakulnak és rendszeren teljesen önállóan járnak el. Ily nemzetközi hatóságok ez idő szerint:

1. A nemzetközi folyambizottságok, amelyeknek feladatuk az, hogy a szabadaknak nyilvánított folyamokon a hajózás szabadságát ellenőrizzék. Ide tartozik az 1856 óta működő európai Duna-bizottság, az 1885 óta működő Kongó-bizottság és az 1888 óta működő bizottság a Suez-csatorna semlegességének ellenőrzésére.

2. A nemzetközi egészségügyi bizottságok, amelyeknek feladatuk az, hogy bizonyos veszedelmes ragadós betegségek továbbterjedését lehetőleg meggátolják. Ilyenek a konstantinápolyi felsőbb egészségügyi tanács (1839 óta), az európai Duna-bizottság mellett működő bukaresti egészségügyi tanács (1881 óta) és a tangeri egészségügyi tanács.

3. Az egyes államok pénzügyeinek ellenőrzésére kiküldött nemzetközi bizottságok, amelyeknek feladatuk, hogy az illető államok külföldi hitelezőinek érdekeit megvédjék. Ilyenek léteznek Törökországban, Egyiptomban és Görögországban.

4. A nemzetközi táviró-egylet Bernben székelő nemzetközi irodája, melynek feladata a táviróügy lehetőleg egyöntetű szabályozását létrehozni.

5. A világposta-egyesület Bernben székelő nemzetközi irodája, melynek feladata a postaügy lehetőleg egységes szabályozása.

6. A súlyok és mértékek ellenőrzésére kiküldött, Párizsban székelő nemzetközi iroda, melynek feladata a méter és kilogramm eredeti prototypusai fölött felügyelni s az egyes nemzeti méter és kilogramm-typusokat velük időről-időre összehasonlítani.

7. Az ipari tulajdonjog megvédésére alakított, Bernben székelő nemzetközi iroda, amelylyel kapcsolatban működik az irodalmi és művészi tulajdon megvédésére alakult bizottság.

8. A rabszolgakereskedés elfojtására alakított két egymással karöltve működő bizottság, amelyek közül az egyik Zanzibarban, a másik Brüsszelben működik.

9. A vámtarifák közzétételére alakult, Brüsszelben székelő nemzetközi iroda,

10. A nemzetközi szállítási ügy egyöntetőségének előmozdítására alakult központi hivatal.

11. A hágai állandó választott bíróság irodája, mely a bíróság adminisztrációját végzi.

12. Az állandó cukor-bizottság irodája Brüsszelben.

13. Az állandó közegészségügyi hivatal Párizsban.

14. A nemzetközi munkásvédelmi hivatal Bazelben.

Míg az első három pontban megjelölt szerv valószínűs nemzetközi hatóság, melynek tagjai nagyobbára a diplomatáknak biztosított jogokat élvezik, a többi 11 iroda inkább csak tudományos céloknak szolgál és nemzetközi megállapodások előkészítésére alakult. Ezeknek tagjai is különböző államok képviselői ugyan, de e minőségükben kivételes jogokkal nem bírnak.

45. **Nemzetközi bíróságok.** A nemzetközi bíróságoknak három nemét ismerjük.

I. Egyes nem-keresztény államokban, hol eredetileg a konzuláris bíraskodás volt érvényben, újabban nemzetközi jelleggel bíró u. n. vegyes bíróságokat alakítottak. Ezek bennszülött és idegen bírákból állnak és csak a külföldiek között vagy a külföldiek és bennszülöttek közt felmerülő vitás eseteket döntenek el. Ilyenek léteznek Törökországban és Egyiptomban.

II. A fent felsorolt nemzetközi hatóságok egy-némelyike mint nemzetközi bíróság is működik. Így pl. az európai Duna-bizottság az ő illetékes intézkedései ellen elkövetett kihágások fölött maga ítélkezik, a világposta-egylet irodája, valamint a szállítási ügy egyöntetőségének előmozdítására alakult iroda pedig ismételten működött mint választott bíróság.

III. Valóságos, nemzetközi ügyek eldöntésére hivatott bíróság az 1899 óta működő állandó választott bíróság (cour permanente d'arbitrage), amelynek működésére még vissza fogunk térni. (L. 67. sz.)

B) A nemzetközi szerződések alaki szempontból.

46. **Tárgyalások az államok között.** Az államok souverainitásából folyik az a jog, hogy egymással tárgyalásokat folytathatnak és szerződéseket köthetnek. A félsoverain államok nem birnak okvetlenül ezzel a joggal, bár azon szerződés tartalma szerint, mely a félsoverain állam jogviszonyát megállapítja, esetleg meg van engedve, hogy nem-politikai természetű szerződéseket (pl. kereskedelmi szerződéseket) köthessenek.

A tárgyalások különböző államok között többféle módon eszközölhetők. Előfordul, hogy valamely államfő közvetlenül tárgyal a másik állam megbízottjával, gyakoribb az az eset, hogy a külügyminiszter tárgyal az idegen állam képviselőjével és sokszor előfordul az is, hogy mindkét állam e célra kiküldött képviselők útján tárgyal egymással.

A tárgyalások lehetnek szóbeliek és írásbeliek. De a szóbeli tárgyalások folyamán tett nyilatkozatokat is gyakran utólag írásba szokták foglalni és a nyilatkozattevő által jóváhagyni.

47. **Kongresszusok és konferenciák.** Fontosabb ügyek tárgyalása — kivált ha azok több állam érdekeit érintik, — rendszerint nemzetközi kongresszusokon vagy konferenciákon megy végbe.

A gyakorlat a kongresszusok és a konferenciák közt nem tesz különbséget, bár ily különbség egyes írók nézete szerint tényleg létezik. Kongresszusokról

tulajdonképen csak akkor szólhatunk, ha vagy az uralkodók maguk (bécsi, aacheni kongresszus) vagy oly képviselőik jönnek össze, kik a szerződések végleges megkötésére vannak feljogosítva és ha fontos életbevágó állami érdekekről van szó, így különösen ha egyes államok közt felmerült vitás politikai kérdéseket kell elintézni; konferenciákon ellenben nem oly széles felhatalmazásokkal ellátott követek jönnek össze, még pedig rendesen nem új elvek megállapítása és új kérdések megoldása, hanem csak meglévő állapotokból folyó köteleességek részletesebb kifejtése és értelmezése céljából.

Kongresszusok és konferenciák egybehívhatók akár valamely közvetlenül érdekelt állam indítványára, akár valamely harmadik, nem érdekelt hatalom kezdeményezésére. Úgy a kongresszusokon, mint a konferenciákon csak független államok vehetnek részt, de ezek is csak akkor, ha a tanácskozások tárgyát képező kérdésekben érdekelve vannak. Mihelyt a kongresszus vagy a konferencia összeül, megválasztja elnökét, — ezt a tiszteletet rendesen azon állam képviselőjére szokták ruházni, melynek területén a tanácskozások folynak, — azután a különböző államok képviselői kicserélik és megvizsgálják megbizásaikat s megkezdik a tanácskozást. Minden egyes ülésről külön jegyzőkönyv veendő fel, melynek tartalmaznia kell a jelenvoltak neveit, véleményét és szavazatait. A határozatok ugyan szótöbbséggel hozatnak, még pedig úgy, hogy minden államot csak egy szavazat illet, de a többség véleménye a kisebbségre nézve nem kötelező. Ha nem sikerül egyhangú megállapodásokat létesíteni vagy a kisebbséget a többség véleményének elfogadására bírni, a kongresszus eredménytelen marad. A kongresszusi határozatok foganatosítását sem lehet kikényszeríteni, bár elő-

ordul, hogy egy vagy több állam garanciát vállal végrehajtásukért s a vonakodó feleket fegyveres erővel is rászoritja.

48. Nemzetközi szerződések Két vagy több államnak bizonyos jogviszony megállapítására, megváltoztatására vagy megszüntetésére irányuló megállapodásait nemzetközi szerződéseknek nevezzük. A nemzetközi szerződések egy lényeges pontban különböznek a magánjogi szerződésektől, abban t. i., hogy nincs jogi szankciójuk, hogy betartásukat jogi eszközökkel kikényszeríteni nem lehet. Ezért ős időktől fogva más módon igyekeztek a nemzetközi szerződések betartását biztosítani. Legrégebben e biztosítékokat abban találták, hogy a szerződéseket bizonyos vallásos formások közt kötötték meg, és ez által mintegy az istenek oltalma alá helyezték, ezekre bizván, hogy a szerződés megszegését teljes haragukkal sújtsák. Később túsókkal állításával vagy zálogadásával biztosították a szerződések betartását, vagy esküvel való megerősítésüket követelték meg.

Ma a nemzetközi szerződések érvénye biztosításának ezen nemei már nem szokásosak, ha tehát ily biztosításra szükség van, arról az érdekelt államok más módon gondoskodnak. Így nevezetesen előfordul, hogy a szerződés kötő államok egyike a másiknak jövedelmét zálogként a maga hatalmába veszi, vagy hogy ugyancsak zálogként a másik állam területének egy bizonyos részét magához veszi, még pedig vagy úgy, hogy annak közigazgatását is maga látja el, vagy úgy, hogy azt csak katonailag szállja meg mindaddig, míg az állam szerződés szerű kötelezettségeinek meg nem felelt, a nélkül azonban, hogy a megszállt területen működő közigazgatási közegeket a maga közegeivel helyettesíteni. Az utóbbi esetre példa Németország

eljárása Franciországgal szemben az 1870/71-iki háború befejezte után.

Legszokottabb alakja azonban a nemzetközi szerződések biztosításának a nem érdekelt államok részéről elvállalt védkezesség, a melynél fogva ezek az államok kötelesek a szerződéseknek esetleg fegyveres erővel is érvényt szerezni. (L. 64. szakasz.)

49. Kik köthetnek nemzetközi szerződéseket? Nemzetközi szerződéseket csak az államok, illetve azoknak szerződéskötésre feljogosított képviselői köthetnek. Az utóbbiak közül első helyen állanak az uralkodók, kiknek szerződéskötési joga vagy korlátlan (abszolutisztikus államokban) vagy bizonyos alkotmányos feltételekhez van kötve. A többi, erre feljogosított állami képviselők által kötött szerződések a jelenlegi gyakorlat szerint csak akkor válnak kötelezőkké, ha az államfő azokat kifejezetten és ünnepélyesen elismeri. Vannak azonban esetek, a mikor szerződések e nélkül is érvényesek, így pl. fegyvernyugvásra vonatkozó szerződéseket a hadvezérek is köthetnek, a nélkül, hogy ezek jóváhagyása az államfő részéről szükséges volna.

Az államok képviselői által létrehozott és aláírt szerződészerű megállapodások ennél fogva csak tervezetszámba mennek, melyek jóváhagyásra, ratifikációra szorulnak. Kötelező erejük, eltérő intézkedések híján, a ratifikáció napjától számítandó. Hogy a ratifikáció kinek jogát képezi, egyedül az államfőé vagy az államfőé és a törvényhozásé, azt az állam belső alkotmánya írja elő, melynek erre vonatkozó intézkedései a nemzetközi jogban is okvetlenül tekintetbe veendőek.

50. A nemzetközi szerződések külső kellei és értelmezése. A nemzetközi szerződéseket ma rendszeren írásban szokták megkötni, elvileg azon-

ban a szóbeli szerződések sincsenek kizárva. A szerződések bevezető részében rendszeren kitétetik, hogy a szerződő felek képviselői meghatalmazásaikat kicserélték s így igazolták magukat, a szerződés végén következnek az aláírások és legvégül a megerősítési záradék.

A szerződésekben az államok valóságos akaratának kell kifejezésre jutnia. Ha a szerződés aláírása t é v e d é s b ő l történt vagy c s a l á s útján lett kikényszerítve, nem tekinthető érvényesnek s vagy az egyik, vagy a másik, sőt esetleg mindkét fél által is megtámadható. A szerződéskötők személyére gyakorolt közvetlen physikai k é n y s z e r szintén érvénytelenné teszi a szerződést, de ha a kényszer csak az állam válságos helyzetében rejlik (pl. háború után), a szerződés érvényben marad.

Ha a szerződések szövegéből az államok valóságos akarata világosan ki nem tűnik, a szerződések interpretációjának, é r t e l m e z é s é n e k van helye. Ez értelmezés lehet doktrinárius, ha a szerződés szövegéből indul ki és így állapítja meg intézkedéseinek valóságos értelmét, és lehet autentikus, ha a szerződő felek maguk jelentik ki hiteles formában, hogy mi volt tulajdonképeni akaratuk. Ez utóbbi esetben az értelmezés új nemzetközi szerződés formá át ölti magára. Az értelmezés a nemzetközi szerződéseknel s lehet kiterjesztő és lehet megszorító.

51. A nemzetközi szerződések hatálya és megszűnése. A nemzetközi szerződések csak azokat az államokat kötelezik, melyek azokat megkötötték vagy azokhoz hozzájárultak. Csak egy eset van, amikor valamely két állam közt létrejövő szerződés eo ipso kihat az egyik szerződéskötő államnak valamely harmadik állammal szemben fennálló viszonyaira is. Ez az eset előáll az u. n. legtöbb-kedvezményi szer-

ződés esetén, amelyben két állam arra kötelezi magát, hogy egymásnak mindazon kedvezményeket megadja, amelyeket később egy harmadik államnak adni fog.

A szerződések időbeli hatályára nézve rendszeren a szerződések maguk tartalmazznak intézkedéseket. Örök időkre szóló szerződések mindenestre anomáliák volnának. Lejárt szerződések hallgatólagosan is fenntarthatók, külön megújítás nélkül, — de csak, ha ezt a szerződés kifejezetten megállapítja. A nemzetközi szerződések megszűnnek ugyanazon okokból, amelyek a magánjogi szerződések megszűnését is maguk után után vonják, így nevezetesen: ha a kikötött szolgáltatás teljesítve lett, ha valamely feloldó feltétel bekövetkezett vagy valamely felfüggesztő feltétel bekövetkezése lehetetlenné vált, ha a kikötött idő letelik, továbbá kölcsönös megállapodással és egyoldalú felmondással is (amennyiben ez utóbbi jogsértést nem képez). Ha a szerződő alanyok egyike vagy a szerződés tárgya elenyészik, ha ellenkező tartalmú új szerződés jön létre, ha a szerződés teljesítése lehetetlenné vált és ha a viszonyok, melyek a szerződés alapját képezik, objective megváltoznak, a nemzetközi szerződések érvénye szintén megszűnik.

C) A nemzetközi szerződések tartalmi szempontból.

52. **A nemzetközi szerződések fajai.** A nemzetközi szerződések tárgyát eleinte csak politikai természetű viszonyok képezték, amelyekre nézve egyes államok egymással megállapodásra léptek. Idővel azonban mind több és több viszony került bele a nemzetközi szabályozás körébe és ma már a politikai természetű szerződések jelentősége már szinte csekélyebb a különböző egyéb természetű szerződések jelen-

tőségénél. Az emberi kulturközösség mind szorosabbá válván, állandóan szaporodnak azok az ügyek, amelyekre vonatkozólag a különböző államok egyöntetű eljárása kívánatosnak mutatkozik, ezt pedig csak nemzetközi szerződések útján lehet biztosítani. A következő szakaszokban ismertetni fogjuk a nemzetközi szerződések egyes csoportjait.

53. Az idegenek jogállására vonatkozó szerződések. A nemzetközi forgalom szabadságánál fogva az egyes államok területén idegen állampolgárok is tartózkodhatnak s üzhetik foglalkozásukat. Ennek megengedését az államok általában nem tehetik függővé valamely külön idegen-adó megfizetésétől. Előfordul azonban, hogy bizonyos iparágak üzését az államok saját polgáraiknak tartják fenn. Rendszeresen eltiltják az idegeneket az államterülethez tartozó parti tengeren való halászástól és hajózástól is, de erre nézve az államok eltérő gyakorlatot folytatnak.

Az idegenek az állam területén rendszerint földbirtokot is szerezhetnek. Az idegenek birtokszerzése csak Oroszországban, Romániában és Japánban, és némely félig művelt államban van eltiltva.

Oly idegenek bevándorlását, akik nem tartoznak a nemzetközi jogközösségben résztvevő államokhoz, az államok korlátozhatják vagy meg is tilthatják. (L. 25. szakasz.) Viszont ezekben a félig művelt államokban az idegenek rendszerint csak bizonyos meghatározott, az ő részükre kijelölt területeken tartózkodhatnak, ahol a területenkivülség jogát élvezhetik.

A nemzetközi jogközösséghez tartozó államok polgárainak bevándorlását nem szabad megtiltani, de minden államnak jogában áll határforgalom ellenőrzése és annak megakadályozása, hogy erkölcsi vagy közegészségügyi tekintetben veszélyes vagy akár csak megbízhatlan elemek bevándoroljanak, sőt az államok

szükség esetén a már bevándorolt és letelepedett idegeneket is kiutasíthatják.

A letelepedett idegenek a belföldi állampolgárokkal az egyes polgári jogok tekintetében egyenlők és külön adókkal nem sújthatók, — a politikai jogokat azonban nem élvezik és a politikai kötelességeket nem gyakorolják.

A forgalom szabadságából folyik továbbá az államoknak azon kötelessége, hogy egymás kereskedelmi hajóinak kikötőiket megnyissák. (a „nyitott kapuk“ elmélete.) Idegen hadihajók elől ellenben a kikötők vagy ezek egy része bizonyos esetekben elzárható, éppúgy, mint ahogy eltiltható sőt eltiltandó az idegen hadseregeknek az államterületen való keresztülvonulása is.

54. A tengeren való forgalom szabadságára vonatkozó szerződések. A nyílt tenger nem lévén egyik állam tulajdona sem, — minden állam polgárai részéről szabadon használható. Ez az elv, — mint láttuk, — általános nemzetközi jogszabály, melyet külön szerződésekbe felvenni nem kell. Láttuk azonban (23. szakasz), hogy nemzetközi szerződések a tengeren való forgalmat több tekintetben befolyásolják.

Igy nevezetesen előfordul az, hogy egyes tenger-részek, melyek az általános nemzetközi jogelvek szerint a nyílt tengerhez tartoznának, a korlátlan forgalomtól nemzetközi szerződések útján elvonatnak. A párizsi szerződés pl. 1856-ban a fekete tengert elzárta az összes hadihajók elől, — de ezt a megállapodást az 1871. évi londoni konferencia hatályon kívül helyezte.

A tengerszorosok, ha valamely állam területéről uralhatók, a már ismertetett általános tengerjogi elvek szerint (L. 20. szakasz) az illető államterülethez tartozóknak tekinthetők, — de szerződésileg ettől az elvtől is létesültek eltérések. Így az 1841-iki londoni

szerződés kimondja, hogy a Törökország állami területéhez tartozó Dardanellákon és a Bosporuson idegen (nem-török) hadihajók nem közlekedhetnek. Törökország nemzetközileg kötelezve van, hogy e megállapodásnak érvényt szerezzen.

Hogy a kalózok és rabszolgakereskedők nem élvezhetik a tenger szabadságát, — mint láttuk, — az szintén szerződéseken alapul.

55. **Kereskedelmi szerződések.** Minden államnak jogában áll, hogy kereskedelmi politikáját szabadon állapítsa meg. Követhet tehát akár szabadkereskedelmi, akár védvamos politikát — és a védvámok emelésében elmehet addig a határig, amelyen a kereskedelmi forgalom elől való teljes elzáratása állna be, mert ez a nemzetközi érintkezés szabadságának általános jogelvébe ütközik. Azon feltételeket, amelyek mellett az államok egymás áruit saját területükre bebocsátják, a kereskedelmi szerződések foglalják magukban.

A kereskedelmi szerződések a nemzetközi jog újabb alakulatai közé tartoznak, mert a régebbi állami szerződésekben a kereskedelmi és ipari viszonyokra vonatkozólag felvett intézkedések csak elvétve fordulnak elő. A XVIII. században már találunk formális kereskedelmi szerződéseket is (1763-ban Anglia és Portugal között, 1786-ban Anglia és Franciaország között). De alapvető jelentőségű a kereskedelmi szerződések fejlődésére az 1860. évi francia-angol szerződés volt, melyet idővel a kereskedelmi szerződések egész rendszerévé építették ki. Ezek a szerződések a legtöbb kedvezményi elv alkalmazásával, amely minden, a szerződésekhez csatlakozó államnak azonnal ellenérték nélkül biztosította a többieknek adott kedvezményeket, a nemzetközi forgalom fejlesztéséhez igen erőteljesen járult hozzá. Új szerződési aera kezdődött,

amikor Franciaország 1892 február elsejére összes szerződéseit felmondta. Míg 1892 előtt a szerződések a szabad kereskedelem elve felé hajoltak, azóta mérsékelt védvamos irány volt uralkodó. Ezt a módszert 1906 március elején új aera váltotta fel, mely a védvamos elv fokozatos kiépítésén alapszik.

A kereskedelmi szerződések tartalma a szerint, hogy a két szerződő állam közt fennálló kereskedelmi viszonyok élénkebbek vagy ritkébbek, különböző lehet. A kereskedelmi szerződéseknek különösen két nemét ismerjük: a legtöbb kedvezményes szerződéseket, amelyekben a szerződő felek egy-szerűen arra kötelezik magukat, hogy egymást ugyan-azon elbánásban fogják részesíteni, amelyben a legtöbb kedvezményvel bíró államot részesítik, és a tarifás szerződéseket, melyek az államok kereskedelmi és forgalmi viszonyait részletesen szabályozzák és az alkalmazandó vámtételeket is megállapítják.

Az ily részletes kereskedelmi szerződések rendszeren intézkedéseket tartalmaznak:

1. a be-, ki- és átviteli tilalmak megengedett vagy meg nem engedett voltára, a be-, ki- és átviteli vámok magasságára és a legtöbb kedvezményi elv alkalmazásának részleteire vonatkozólag;

2. az idegen állampolgárok jogállására vonatkozólag;

3. a határforgalomban érvényben álló különös kedvezményekre vonatkozólag;

4. az idegen árúk megadóztatására és kiviteli jutalmak behozatalára vonatkozólag;

5. a vasutak, viziutak, körutak és kikötők használatára vonatkozólag;

6. a csempészet megakadályozására vonatkozólag;

7. az állategészségügyi rendszabályokra vonatkozólag, és

8. a konzulok működésére vonatkozólag.

Sok kereskedelmi szerződés magában foglal egy oly záradékot is, amelyben a szerződők kötelezik magukat, hogy a szerződés alkalmazásából keletkezett esetleges viszályokat választott bíróság útján fogják eldönteni.

56. Termelési szerződések A kereskedelmi szerződésekkel sok tekintetben hasonlóak a termelést szabályozó szerződések. Ezek a nemzetközi jog legújabb alakulatai közé tartoznak, — típusuk az 1902 évi brüsseli cukortermelési konvenció, amely eddig egyedül áll a maga nemében Célja a cukortermelésben mutatkozó túltermelés ellensúlyozása és a cukorfogyasztás emelése, hogy a cukortermelő államok közt fennálló gyilkos verseny megszűnjék. A konvencióban a szerződő államok kötelezték magukat, hogy a cukortermelőknél a cukorkivitel fokozása érdekében adott kiviteli jutalmakat, melyek egészségtelen versenyviszonyokat teremtettek, megszüntetik, ezenfelül megállapították a cukorbevételre az egyes államok részéről kivethető vámtétel (surtaxe) maximális magassága is. A konvenció betartása fölött egy nemzetközi bizottság örökdik, mely Brüsszelben székel.

57. Vasuti, postaügyi és táviróügyi szerződések. A vasutakon és víziutakon való nemzetközi forgalmat számos szerződés szabályozza. Ezek intézkedéseket tartalmaznak a határforgalomra, a vasuti csatlakozásokra, az átmenő vonatokra és kocsikra, a posta- és áruszállításra, közös vasutak építésére, a határállomásokon közös épületek emelésére, egyes nemzetközi jelentőségű vonalak kiépítésének anyagi segélyezésére vonatkozólag stb. stb. Az 1886. évi berni nemzetközi konvenció megállapítja a vasutak sintávolságát, hogy ezáltal a nemzetközi forgalom egyöntetű lebonyolítása biztosítottassék és az

árukat ne kelljen a határállomásokon új kocsikba átszállítani. Különösen fontos a vasuti áruszállítás ügyében 1890-ben kötött nemzetközi egyezmény, mely valóságos törvénykönyve a nemzetközi vasuti forgalomnak.

A postaforgalomra vonatkozólag eleinte az egyes államok csak egymás közt kötöttek szerződéseket. 1874-ben azonban 21 állam Bernben közös konvencióban szabályozta a nemzetközi postaforgalmat, megalapítván az „Általános postaegyletet“, melyet 1878-ban Párizsban „Világpostaegylet“-té alakítottak át. Ez a konvenció ma már 63 államra (1396 millió lakossal) terjed ki és évi 20 milliárdnyi levélküldemény áll védelme alatt. A konvenció részletesen szabályozza a levelek, levelező-lapok nyomtatványok, üzleti papirosok és árúminták nemzetközi forgalmát. A postautalványok, pénzeslevelek, csomagok és postai megbízások forgalmát külön egyes államcsoportok részéről kötött szerződések állapítják meg.

A táviróforgalmat a Világpostaegylet-hasonlólag a Párizsban már 1865-ben létrejött Nemzetközi táviró-egyesület szabályozza. Részt vesznek benne az összes európai államok és számos nem-európai állam, de hiányoznak benne oly jelentékeny államok, mint pl. az észak-amerikai Egyesült Államok. 1884 óta a tengeralatti kábelek védelmére jött létre nemzetközi konvenció, mely azokat, kik a kábeleket békés időben megvizsgálják, büntetésekkel sújtja.

58. Érem, mérték és súlyszerződések. Az éremügy nemzetközi szabályozásának és egy egységes pénznem megállapításának eszméjét egyes írók ismételtelen megpendítették, de mindeddig nem sikerült e tekintetben nemzetközi megállapodásra jutni. Egyes államcsoportok létesítettek ugyan ily természetű megállapodásokat, — így az 1865. évi latin unió és az 1873. évi skandináv

konvenció, — de ezek általános jelentőségre nem tettek szert.

A metrikus mérték és súlyrendszer általános alkalmazása érdekében 1875-ben Párizsban 21 állam konvenciót alapított, melyhez később még öt más állam is hozzájárult. A konvenció alapján Párizsban nemzetközi bizottság működik.

59. Magánjogi szerződések. A magánjogi érdekek nemzetközi szabályozására számos igen különböző tartalmú szerződés jött létre már eddig is, és számuk állandóan növekszik. A legfontosabb ezek között az 1896. évi hágai konvenció a nemzetközi jogsegély tárgyában, mely foglalja a bírói megkeresések és végzések kézbesítésével a bírói jogsegély (bizonyítási eljárás, tanuvallomás kivétele, eskü kivétele stb.) iránt idegen államok bíróságaihoz intézett megkeresésekkel és azok elintézésével, a perköltségek kérdésével, s néhány rokonkérdéssel. Ennél még fontosabb az 1900. évi második hágai konvenció, amely a házasságkötésekre, a házasság felbontására és a kiskorúak fölötti gyámságra vonatkozólag tartalmaz általános nemzetközi érvénnyel bíró intézkedéseket. Egy harmadik, 1904-ben létrejött hágai konvenció intézkedik az örökösödésről, a házassági vagyongjogról, a felnőttek feletti gyámságról és a csődügyekről. Mindhárom konvenciónak célja az, hogy a különböző államok törvényeinek összeütközése következtében előálló nehézségeket elhárítsa.

Ide tartozik az ipari tulajdonjog védelméről szóló 1883. évi és az irodalmi és művészi tulajdon védelméről szóló 1886. évi konvenció is; az 1890. évi vasuti egyezmény pedig számos a kereskedelmi jog keretébe tartozó nemzetközi jogelvet tartalmaz.

60. Büntetőjogi és kiadatási szerződések. Néhány nemzetközi szerződés az államokat kötelezi

arra, hogy bizonyos, saját területükön elkövetett cselekményeket megbüntessenek. Ily szerződések pl. a phylloxera elleni szerződés, a kábelek védelmére kötött egyezmény, a rabszolgakereskedés elleni szerződés stb.

A büntetőjogi természetű szerződések között a legfontosabbak a kiadási szerződések. Azon külföldön tartózkodó büntetteseket ugyanis, kiknek perbefogását a külföldi állam nem akarja elvállalni vagy nem vállalhatja el, az érdekelt államok megkeresésére ki szokták szolgáltatni. Az erre vonatkozó szabályok nemzetközi szerződésekben vannak lefektetve.

Rendesen csak idegen állampolgárokat szoktak más államnak kiszolgáltatni, bár vannak államok (Anglia, Egyesült Államok), a melyek saját polgáraikat is kiadják, ha idegen földön követtek el tiltott cselekményt. A kiadást kérheti az az állam, melynek a büntettes alattvalója vagy az, melynek területén a tett el lett követve. Ha mindkét állam kéri egy és ugyanazon tett miatt a kiszolgáltatást egy harmadik állam részéről, ez utóbbi belátása szerint határozhatja el, hogy melyiknek adja ki a bűnöst, de rendesen azt illeti az elsőbbség, kinek területén a büntett elkövetett. Ha valaki több állam területén követett el büntetteket, az államok igényeinek elsőbbségére nézve a büntett súlya mérvadó, ha azonban a bűnös azon államban is követett el tiltott cselekményt, melynek területén tartózkodik és amelytől ennél fogva a kiadást kérik, ez az állam mindig elsőbbségben részesül.

Azokat a büntetteket és vétségeket, amelyekért kiszolgáltatásnak helye van, rendesen a szerződések sorolják fel. A kiadás többnyire csak súlyosabb közönséges büntettek és vétségek miatt kérhető. Katonaszökevények és politikai

büntettesek nem szolgáltatnak ki, de ha valamely közönséges büntett lett politikai célból elkövetve (politikai gyilkosság), ez a kivétel nem alkalmazható. Ily esetekben azonban minden állam a kiadásnál kikötheti, hogy az illető büntett politikai célja miatt súlyosabban ne bíraltassék el.

A büntető eljárásnak azon cselekményekre kell szorítkoznia, amelyekért a tettes az eljáró államnak kiadatott, kivéve, ha a kiadó állam beleegyezik az eljárásnak más esetekre való kiterjesztésébe. Ha azonban a kiadott egyén az első per után bizonyos idő alatt az országot el nem hagyja, más tettei miatt is perbe fogható, úgyszintén azon tettekért is elítélhető, melyeket kiszolgáltatása után követett el.

A kiadás iránti kérelmet az államok egymásnak rendesen diplomáciai úton küldik át, sürgős esetekben azonban a két állam igazságügyi hatóságai közvetlenül is érintkezhetnek. A kérelemhez mindig oly okmányok melléklendők, amelyekből a megkeresett állam megítélheti, hogy a területén tartózkodó személy azonos-e avval, ki a büntettet elkövette, hogy a büntett azokhoz tartozik-e, amelyek miatt kiszolgáltatásnak helye lehet, és hogy a kérelmező állam illetékes-e a büntett elbírálására.

Hogy ez okmányokat ki vizsgálja át, az az illető államok törvényeitől függ. Ha a kiszolgáltatás helyén van, a bűnöst a kiadó állam a határig vezetteti és ott a megkereső állam közegeinek adja át. Ha a kiadott egyénnek, míg a megkereső állam területére érkezik, egy harmadik államon is keresztül kell vezetnie, ehhez ennek beleegyezése is kikérendő.

Az ítéletek rendesen csak abban az államban hajthatók végre, amelyben hozattak, következményeiket azonban más államok is elismerik. Így pl. visszaesés esetében akkor is szigorúbb büntetést alkalmaznak,

ha az elítélt első ízben más országban lett elítélve. Különben a tettet az ítélet végrehajtása végett is ki lehet szolgáltatni.

61. **Közegészségügyi szerződések.** Az egyes államok között létrejött jelentéktlenebb közegészségügyi szerződéseken kívül, amelyek leggyakrabban csak a határszéli viszonyokat szabályozzák, újabban néhány általános érvényű közegészségügyi szerződés is jött létre. A kolera behurcolása veszélyének elhárítása 1892-ben Velencében, 1893-ban Drezdában és 1894-ben Párizsban jöttek létre nemzetközi szerződések, amelyeknek célja az inficiált vagy gyanús hajók visszatartása, a betegség terjesztésére alkalmas anyagok (ruhadarabok, ágyneműk stb.) szállításának korlátozása, a hajók fertőtlenítésének biztosítása, a mekka-zarándokok egészségügyi ellenőrzése stb. A pestis behurcolása ellen 1897-ben Velencében jött létre hasonló konvenció. Az eddigi egyezmények által elért eredmények biztosítását célozza az 1903. évi párizsi konvenció, a mely a kolera, a pestis és a sárgaláz ellen megállapított intézkedéseket összefoglalja.

62. **Vagyonil érdekek megvédését célzó szerződések.** Az államok polgárai megtámadott vagyoni érdekeinek megvédéséről már számos szerződés intézkedik. Ide tartozik a phylloxera pusztításainak elhárítására 1878-ban, illetve 1881-ben kötött egyezmény, mely a szerződő államokat kötelezi, hogy belső intézkedésekkel küzdjenek a phylloxera kipusztítására és terjedésének meggátlására. Ide tartoznak továbbá a halászat védelmére vagy a nemzetközi tengereken és folyókon a halászat szabályozására életbe léptetett intézkedések. Az afrikai hasznos állatok védelméről az 1900. évi londoni szerződés, a mezőgazdaságra nézve hasznos madarak védelméről az 1902. évi párizsi egyezmény intézkedik.

63. Vallásos, erkölcsi és humanitárius érdekek védelmére célzó szerződések. A vallásos érdekek védelmét célzó szerződések különösen a keresztény és nem-keresztény államok között való érintkezésben birnak jelentőséggel. Törökországot és a Kongó-államot pl. nemzetközi szerződések kötelezik a vallásszabadság elvének tiszteletbentartására. China szerződésileg vállalt kötelezettséget arra nézve, hogy a keresztény missziókat nem fogja zavarni.

Erkölcsi és humanitárius érdekek védelmét célozzák: a leánykereskedés meggátlására több állam közt fennálló szerződések, amelyeknek intézkedéseit egy Párizsban 1902-ben létrejött közös konvenció tervezete foglalja magában, továbbá az alkohollal való visszaélés meggátlását célzó szerződések, amelyek közül az egyik az északi tengeren működő halászok, a másik az afrikai bennszülöttek érdekeit akarja megvédelmezni, ezenkívül több a szegényügyre vonatkozó szerződés és egy nemzetközi konvenció a fehér phosphor használatának eltiltásáról és a nők éjjeli munkájának szabályozásáról (1905). Legfontosabbak azonban az e csoportba tartozó szerződések között a rabszolgakereskedés meggátlására létesített szerződések. (L. 26. szakasz.)

64. Politikai szerződések. A politikai szerződések legfontosabb fajai a szövetségi szerződések és a védekezési szerződések.

Szövetségi szerződésnek (alliance) nevezük azon több állam közt létrejött szerződéses megállapodásokat, amelyekben a szerződők nemzetközi viszonyokra vonatkozólag bizonyos közös eljárási módot állapítanak meg. Ezeket a szerződéseket feloszthatjuk a béke esetére és a háború esetére kötött szövetségekre.

A béke esetére kötött szövetségek rendszeren bizo-

nyos közösen követendő belső vagy külső politikát állapítanak meg (pl. a szent szövetség).

A háború esetére kötött szövetségek ismét lehetnek védszövetségek, dacszövetségek, vagy véd- és dacszövetségek, aszerint amint csak az egyik fél megtámadtatása elleni védekezésre, vagy valamely követelésnek háború útján való érvényesítésére vagy mindkettőre vonatkoznak. Az ily szerződések megjelölik mindenekelőtt a célt, mely a szövetség által megvalósítandó, az egymásnak nyújtandó segítség nemét és terjedelmét és az időt, amelyre a szövetség érvényessége kiterjed, különösen pedig körül kell írniok azt az esetet, amelyben a szerződésileg megállapított köteleességek teljesítendők (casus foederis). Ha azonban valamely állam kénytelen minden erejét önvédelmi harcra fordítani, a szerződésileg elvállalt segélynyújtásra nem kötelezhető.

Védkezességi szerződéseknek nevezük azon, több állam közt létrejött szerződéses megállapodásokat, amelyekben az államok valamely jogviszony vagy állapot fenntartásáért kezességet vállalnak. Ily módon kezeskedni lehet valamely állam területi épségéért, függetlenségéért, alkotmányáért, valamely nemzetközi állapot (pl. a semlegesség) fenntartásáért, bizonyos szolgáltatások (kölcsonkamat) teljesítéséért, valamely békeszerződés létrejöveteleért stb. Védkezességet magára vállalhat akár egy, akár több állam. Ez utóbbi esetben a szerződő felek minden, a kezességi viszonyt érintő ténykörülmény bekövetkeztével együttesen állapítják meg az eljárási módot s ha nem jutnak megegyezésre, a szerződéses viszony felbomlik, — ezért az egy állam részéről elvállalt kezesség sokkal hatályosabb. Ha valamely állam egy másikért kezességet vállalt, megkövetelheti, hogy ez ne tegyen oly belső intézkedéseket, amelyek álla-

potát megronthatnák, sőt esetleg közbe is léphet ily intézkedések megakadályozása céljából.

A polikai szerződésekhez tartoznak továbbá a békeszerződések, az államok alapítására, felosztására, semlegesítésére, védnökség alá helyezésére stb. vonatkozó szerződések stb.

III. AZ ÁLLAMOK VISZONYAI NEMZETKÖZI VISZÁLYOK ESETÉN.

65. **A nemzetközi viszályok.** Az államok között abban az esetben, ha valódi vagy képzelt jogaik megsértetnek, ha függetlenségük vagy becsületük támadásnak van kitéve, viszályok merülhetnek fel. Az államok közt ma a békés viszony képezi a rendes állapotot, s különös okoknak kell beállaniok, hogy ez a viszony megzavartassák. Ez okok számtalan sokfélék lehetnek és egészen el nem kerüihetők, ép úgy mint az egyes emberek sem kerülhetnek el mindig minden civódást maguk között. Mivel pedig nem létezik oly forum az egyes államok felett, mely az ily civódásokat állandóan elintézhethné, az államok kénytelenek saját maguknak elégtételt szerezni. Ez történhetik békés úton vagy kényszereszközök által, és ha ezek célhoz nem vezetnek, háború útján is. A mai viszonyok közt azonban a háború sem idéz már elő egészen jognélküli állapotokat a hadviselő felek közt, sőt a jogfejlődés arra irányul, hogy a háború esetére alkotott jogszabályok köre lehetőleg kiterjesztessék. Az egyes nemzetek közt fennforgó viszályok továbbá természetszerűleg kihatással vannak harmadik államokra is, ha ezek a háborúban nem is vesznek tényleg részt és semlegesek maradnak. Ezek szerint tehát a harc jog tartalmazza azokat az

elveket, amelyek a nemzetközi viszályok békés módon vagy kényszereszközök útján való elintézésére vonatkoznak, és azokat, amelyek a nemzetközi viszályok háború általi elintézését tárgyalják. Az utóbbi részben külön kell tárgyalnunk a hadviselő felek jogviszonyait és külön a semlegesek jogviszonyait.

A következő szakaszokban ennél fogva tárgyalni fogjuk:

A) A nemzetközi viszályok békés eszközökkel való elintézését.

B) A nemzetközi viszályok kényszereszközökkel való elintézését és

C) A háborúban beálló jogviszonyokat, még pedig ez utóbbiakat

1. a hadviselő felek és

2. a semlegesek jogviszonyai szempontjából.

A) Békés eszközök a nemzetközi viszályok elintézésére.

66. Diplomáciai eszközök. Oly nemzetközi viszályok, melyek gyökerei nem nyúlnak bele mélyebben az államok és nemzetek politikai életébe, az érdekelt felek némi jóakarata mellett békés megegyezéssel is elintézhetők. A megegyezés rendszeren diplomáciai alkudozások útján történik, amelyek folytathatnak vagy közvetlenül az érdeket államok között, vagy egy harmadik nem-érdekelt hatalom közvetítésével.

A diplomáciai alkudozások vagy szóbelileg, a diplomáciai képviselők által folytatott tárgyalások formájában, vagy írásbelileg, jegyzékek váltása útján, történhetnek. Fontos esetekben előfordul, hogy az államok egyes ügyekről a nyilvánosságnak szánt jegyzékeket dolgoztat-

nak ki, hogy így a viszály tárgyát a közvélemény megítélése alá bocsássák és a közvélemény megnyilatkozásából erőt meríthessenek. A tárgyalások gyakran kongresszusokon és konferenciákon folynak (L. 47. szakasz) és gyakran előfordul az is, hogy előkészítésükre vegyes bizottságok küldetnek ki, amelyeknek határozatai azonban csak az érdekelt államok részéről történt jóváhagyás után lépnek érvénybe. Ezekbe a vegyes bizottságba többnyire szakértőket is be szoktak vonni. Az 1899. évi hágai konferencia a tárgyalások megkönnyítése céljából megalakította a nemzetközi vizsgálóbizottságok intézményét (Commissions internationales d'enquête), amelyeknek feladata az, hogy oly viszályok esetén, melyek sem a nemzeti becsület kérdését, sem lényeges érdekeket nem érintenek és csak a tények különböző megítéléséből fakadnak, a ténykérdéseket pártatlan és lelkiismeretes vizsgálat útján felderítsék. Megalakításuk úgy történik, mint a választott bíróságok megalakítása általában. (L. 67. szakasz). A ténykörülmények megállapításával a vizsgálóbizottság szerepe véget ér és az érdekelt hatalmak szabadon járhatnak el.

Ha valamely, egy fennforgó nemzetközi viszályban nem érdekelt állam a béke helyreállítása céljából elvállalja a közvetítést azon államok közt, amelyek közt a békés viszony megzavarva lett, akkor ezen harmadik állam „jó szolgálatairól” (bons offices) beszélünk. Ily esetekben a jó szolgáltatásokat felajánló állam csak pusztán a közvetítő szerepét játszsza, anélkül, hogy a maga részéről is javaslatokat tenne.

Tulajdonképeni közvetítésről (médiation) akkor szólunk, ha valamely nem érdekelt állam nem szorítkozik arra, hogy a viszálykodó államok üzeneteit egymáshoz közvetítse, hanem ő maga is javaslatokat tesz a béke helyreállítására vonatkozólag. Ily köz-

vetítő szerepet azonban az államok csak akkor vállalhatnak magukra, ha őket erre az érdekelt felek felkérték, vagy ha legalább is beleegyezésüket adták a közvetítésre. Ez esetben gyakran a közvetítőket illeti az a szerep, hogy a kibékülés módozatait megkeressék és a feleket elfogadásukra bírni igyekezzenek. Ha ez alapokon tényleg létrejön a békeszerződés, betartásáért a közvetítő állam rendszeren kezességet szokott vállalni.

Mivel a „jó szolgálatok“ és a közvetítés közötti határvonalat a gyakorlatban nehezen lehet meghúzni, a hágai konferencia 1899-ben el is ejtette a kettőnek megkülönböztetését, magának a közvetítésnek intézményét azonban eredményesen tovább fejlesztette. A konferencia határozataihoz csatlakozó államok eszerint kötelezték magukat, hogy mielőtt fegyverhez nyúlnának, egy velük barátságban élő állam jó szolgálatait vagy közvetítését fogják igénybe venni, amennyiben a körülmények ezt megengedik. A viszályban nem érdekelt államoknak a hágai egyezmény kifejezetten megadta azt a jogot, hogy jó szolgálataikat vagy közvetítésüket felajánlják, és e jog gyakorlását az államok sohasem tekinthetik barátságtalan cselekedetnek. A közvetítés elfogadása azonban nem akaszthatja meg az ellenségeskedések megnyitását vagy folytatását. Az egyezmény hangsúlyozza, hogy a közvetítés sohasem kötelező érvényű és csak a jó tanács jelentőségével bír.

Ezen intézkedések mellett a hágai egyezmény még a „specialis közvetítés“ (médiation speciale) intézményét is meghonosította. Ez abban áll, hogy a viszályban levő felek mindegyike egy másik, vele barátságban élő államot kér fel arra, hogy a másik fél részéről kijelölt állammal közvetlen érintkezésbe helyezvén magát, odahasson, hogy békés megegyezés

jöjjön létre. E megbízás tartama — ha eltérő intézkedés kifejezetten nem történik — 30 nap, amely idő alatt a viszályban álló államok a viszály tárgyáról közvetlenül nem tárgyalnak. Ha ez a közvetítés sikerre nem vezetne, a közvetítő államoknak továbbra is jogában áll, hogy minden alkalmat megragadjanak a béke létrehozatalára.

67. Nemzetközi békebíróóságok. A mult század közepe óta a nemzetközi viszályok elintézését igen gyakran választott bíróságokra bízta. Ezek több esetben sikeresen működtek, úgy hogy ennek következtében újabban nagyobb mozgalom indult meg a békebíróóságok intézményének általános elfogadtatása tárgyában, amely az 1899. évi hágai konferencián részben eredményre is vezetett. De bármennyire üdvös is volna a békebíróóságok elé utalt ügyeknek lehetőleg tág körre való kiterjesztése, túlvérmes az a remény, hogy ily módon lehetséges lesz a háborúkat valaha egészen szükségtelenné tenni. A békebíróóságok sikerrel csak ott működhetnek, hol jogi kérdések elintézéséről van szó, a háborúk azonban rendszeren nem ily vitás jogesetekből, de a nemzetek történelmileg kifejlődött aspirációinak összeütközéséből keletkeznek. Ily kérdéseket békebíróóság útján nem lehet elintézni. De azért a békebíróóságok intézménye kétségkívül igen sok esetben üdvös eredményekre vezethet.

A békebíróóságok rendszeren a felek közt létrejött szerződéses megállapodás folytán alakíttatnak. Az ily megállapodás vagy általános, vagy speciális jellegű. Általános jellegű békebíróósági szerződésekről akkor beszélünk, ha a szerződő államok arra kötelezik magukat, hogy az összes, közöttük a jövőben felmerülő viszályokat (esetleg azok kivételével, melyek az állam becsületét vagy függetlenségét érintik),

választott bíróság útján fogják eldöntetni, speciális megállapodás akkor fordul elő, ha két állam valamely más természetű szerződés kötése alkalmával arra kötelezi magát, hogy a szerződés értelmezése és alkalmazása körül felmerült vitás eseteket a választott bíróság döntésére fogja bízni. Általános szerződéseket viszályaiknak nemzetközi választott bíróságok útján való eldöntésére kötöttek Portugal és Németalföld (1894-ben), Olaszország és Argentína (1898-ban) és a legtöbb amerikai állam egymás közt (1890-ben). Ily természetű szerződés 1897-ben Anglia és az amerikai Egyesült-Államok kormánya közt is létrejött, — de a washingtoni senatus azt elvetette. Az újabb általános békebírói szerződésekre tipikus az 1903 október 14-én Franciaország és Anglia között, egyelőre öt évre, létrejött szerződés, amelyben a szerződő államok kötelezik magukat, hogy a közöttük felmerülő jogi természetű vitás kérdéseket, amennyiben azok diplomáciai úton el nem intézhetők és sem a szerződők életérdekeit vagy függetlenségét, sem harmadik államok érdekeit nem érintik, a hágai állandó választott bíróság döntésére fogják bízni, még pedig oly külön szerződések alapján, amelyekben a vitás ügy a bírák jogköre és a bírósági eljárás részletesen körül lesznek írva. Hasonló megállapodásra lépett azóta számos más európai állam is.

Hogy ki lehet választott bíró, arra általános szabály nem létezik. Mint békebírák szerepelhetnek ennél fogva: uralkodók, államférfiak, szaktudósok, jogi vagy tudós testületek vagy különböző államok képviselőiből külön e célra alakított testületek. Némi rendszert hozott ebbe a kérdésbe az 1899. évi hágai nemzetközi egyezmény. Eszerint a választott bírói tiszttá ruházható egyetlen bíróra vagy több bíróra is, akiket a felek tetszésük szerint jelölhetnek ki. Ha a

választott bíró vagy bírák személyére nézve ily megegyezés nem jött volna létre, minden fél önállóan nevez meg két bírót s ezek közösen választják meg a bíróság elnökét. Szavazategyenlőség esetén a négy bíró egy harmadik hatalmat jelöl ki, mely a bíróság elnökét kijelöli, ha ebben sem jön létre megegyezés; minden fél egy-egy államot nevez meg és a két megnevezett állam egymással egyetértésben jelöli ki a bíróság elnökét.

Ugyanez az egyezmény egy Hágában székelő állandó választott bíróságot is szervezett, mely azonban nem valóságos ítéltozatalra hivatott bíróság, hanem tulajdonképen csak a nemzetközi viszályok eldöntésére alkalmas bírák jegyzéke. A szerződő feleknek tetszésükre van bizva, hogy választott bíráikat ezen bíróság tagjai sorából vagy más személyiségek sorából akarják-e kijelölni. A szerződő államoknak mindegyike fel van jogosltva, hogy hat évi időtartamra négy a nemzetközi jog kérdéseiben jártas szaktekintélyt jelöljön ki. Ezeknek nevét bevezetik az állandó választott bíróság tagjainak jegyzékébe és nemzetközi viszályok esetén belőlük szabadon választhatók az egyes államok részéről a békebírák az előző pontban előadott elvek szerint. A bíróságok tagjai választott bírói működésük tartamára diplomáciai előjogokkal bírnak.

A bírói eljárás szabályait a hágai egyezmény — eltérő megállapodások megengedése mellett — a következőleg állapítja meg. Az eljárás két részre oszlik: az írásbeli előkészítésre és a szóbeli tárgyalásra. A döntés szótöbbséggel történik és indoklással kísérendő. A kihirdetett és kézbesített ítélet általában végérvényesen eldönti a vitás kérdést, de a felek fenntarthatják maguknak azt a jogot, hogy az ítélet revízióját kérjék. Revíziónak azonban csak újabb tény-
körülmények alapján van helye. A revízió ugyan-

annak a bíróságnak feladata, mely az első ítéletet hozta. Minden fél viseli a maga költségeit, — a bírósági eljárás költségei közösen viselendők.

A hágai konferencia tárgyalásai folyamán szóba került az is, hogy bizonyos viszályokra nézve kimondassék a választott bíróság kirendelésének kötelező volta, ez a javaslat azonban nem fogadtatott el, úgy hogy továbbra is az egyes államok külön megállapodására van bízva, hogy a közöttük felmerült vitás ügyeket kötelezőleg akarják-e ily bíróságok útján eldöntetni. Ennek alapján jöttek létre a fennebb említett általános választott bírósági szerződések egyes európai államok között. Arra azonban a szerződő államok kötelezettséget vállaltak, hogy nemzetközi viszályok esetén a feleket figyelmeztetni fogják arra, hogy az állandó bírósághoz fordulhatnak.

B) Kényszereszközök a nemzetközi viszályok elintézésére.

68. A kényszereszközök nemei. Ha a békés megegyezésre vagy a viszályok békés elintézésére irányuló eszközök elégteleneknek bizonyulnak és a felek mégsem akarnak háborúba lépni, bizonyos kényszereszközöket vehetnek igénybe. Ilyenek a megtorlás (retorzió), a békés represszáliák, a hajózár (embargo), a békés tengerzár (béke-blokád) és a területmegszállás.

M e g t o r l á s (retorzió) alatt értjük valamely állam jogtalan vagy méltánytalan cselekményének hasonló cselekménnyel való viszonzását. Ha pl. valamely állam az idegeneket kevesebb jogban részesíti, mint saját alattvalóit vagy épen kiutasítja őket, az érdekelt államok részéről hasonló eljárásnak van helye. A megtorlás alkalmazásánál azonban politikailag mindig meggondolandó, hogy vajjon ez intézkedés érinti-e

aanyira a sértő állam érdekeit, hogy alkalmazásától eredményt lehessen várni és hogy nem okoz-e magának a megtorló félnek is jelentékeny hátrányt. A nemzetközi jogba ütköző megtorlási módok nincsenek megengedve és így a retorzió inkább csak abban áll, hogy valamely állam a vele viszályban álló államot a többi államnál kedvezőtlenebb elbánásban részesíti. A retorzió korunkban különösen az u. n. vámháború esetén fordul elő gyakran, sőt egyes államok már vámtarifájuk megállapításánál intézkednek arra vonatkozólag, hogy szükség esetén a kilátásba vett maximális vámtételeken felül bizonyos külön vámokat, az u. n. retorziós vámokat, szedhessék be a velük viszályban álló államokból behozott árukért.

A represszáliák a megtorlás egy szigorúbb nemét képezik. Ha valamely állam a másik területéből egy részt magához ragad, ha vonakodik adósságait megfizetni vagy valamely elkövetett jogsértésért elégtételt adni, vagy hasonló esetekben az egyszerű retorzió alig lehetséges. Ily esetekben nyulnak az államok represszáliákhoz. Ezek az önsegély egy nemét képezik és tulajdonképpen csak fontos esetekben volnának használandók, de a hatalmas államok ezzel az eszközzel gyakran visszaélnék. A represszáliák nemei közé tartoznak: a másik állam tulajdonát képező tárgyak elvétele, a kereskedelmi, postai és távirati forgalom megszakítása, az idegen állam alattvalóinak elfogatása vagy kiutasítása, a szerződészerű köteleességek teljesítésének megtagadása, a másik állam alattvalóinak adott kedvezmények visszavonása stb. A magánszemélyek érdekeit érintő represszáliákat (idegen állampolgárok magánvagyonának elkobzása vagy személyes szabadságának megsértése) több kiváló nemzetközi jogi író teljes joggal meg nem engedetteknek minősíti. Represszáliákat természetesen csak maguk az államok gyakorolhatnak

és semmi szín alatt az állampolgárok, amire régebbi időben ismételten volt példa. A hadi represszáliákról később lesz szó.

A h a j ó z á r (embargo) a represszáliáknak egy nemét képezi és abban áll, hogy valamely állam a jogsértő állam kereskedelmi hajóit kikötőiben visszatartja mindaddig, míg valamely jogsértésért elégtételt nem kapott. Ha a sértő állam ily elégtételt nyújtani vonakodik, a hajók végleg is lefoglalhatók, de ez csak a háborús állapot bekövetkezése után történhetik. A hajózár elrendelése elvetendő, mert magánérdekeket sért. Különben rendesen megtorlást von maga után az érdekelt állam részéről és ezért használatát kerüljük, de még a német-francia háború kitörésénél is alkalmazásba jött. Újabban több állam szerződésileg kötelezte magát, hogy ehhez az eszközhöz nyulni nem fog.

A b é k é s t e n g e r z á r vagy békeblokád akkor áll elő, ha a sértett állam a jogsértő állam kikötőit hajóival elzárja és hajóinak közlekedését mindaddig megakadályozza, míg követelései nem teljesítettek. A tengerzár eszközölhető úgy, hogy csak a jogsértő állam hajóinak teszi lehetetlenné a szabad forgalmat és úgy is, hogy a többi, semleges államok hajói közlekedését is akadályozza. Ezt a kényszereszközt a hatalmak első ízben Görögország ellen alkalmazták 1827-ben, az újabb békés tengerzárak között a legjelentékenyebb 1897-ban történt meg, amikor a hatalmak a görög csapatoktól megszállt Kréta szigetét helyezték zár alá. Az a kérdés, hogy a békeblokád a semleges hajókat kötelezi-e vagy nem, vitás. Így 1902-ben, amikor Venezuela kikötőit zár alá helyezték, az Egyesült Államok eredménytelenül tiltakoztak az ellen, hogy békés blokád útján az ő hajóit is el lehessen zárni a venezuelai kikötőktől. Egyáltalában a tengerzár

alkalmazásának jogosultságát többen emberi és célszerűségi okokból kétségbe vonják. Mivel gyakran igen sokáig tart, anélkül hogy célhoz vezetne és sokszor egyenesen előidézzi a háborút, alkalmazása politikai szempontból is csak kivételes esetekben tanácsos. A nagy tengeri hatalmak kezében ez az eszköz gyakran súlyos visszaélésekre vezetett, amennyiben azt sokszor kihasználták gyengébb államok olymértvű zaklatására, hogy azt már ellenséges cselekménynek kell minősíteni.

A terület megszállásra ujabban szintén fordult elő példa. Célja az, hogy a jogsértő államterülete egy részének megszállásával kényszeríttessék arra, hogy kötelezettségeinek megfeleljen. Ily alapon szállták meg a hatalmak 1897-ben Kréta szigetét, 1900-ban China területének egy részét. Ez a kényszereszköz, valamint a tengerzár is, mint egyszerű demonstráció is előfordul, így pl. az Ausztria-Magyarország részéről 1905-ben Törökország ellen irányuló flotta-demonstráció alkalmával.

C) A háború jogviszonyai.

1. A hadviselő felek jogviszonyai.

a) A háború általában.

69. A háború és annak alanyai. Ha sem a békés eszközök, sem a kényszereszközök sikerre nem vezetnek, az államok az önszegély utolsó eszközéhez, a háborúhoz szoktak nyúlni, hogy nyers erővel megszerezzék maguknak azt, a mit kívánnak. A háború azonban, mint már említettük, nem idéz elő teljesen jognélküli állapotokat, sőt ellenkezőleg számos oly jogszabály van, mely csak háború esetében lép érvénybe.

A háború mindig csak tényleges állapot, amely a

nemzetközi kulturközösségben élő államok normális állapotával, a békével, ellentétben áll. Ennek az eszköznek alkalmazását csak a végszükség indokolhatja, mely különösen akkor áll elő, ha valamely államnak függetlenségét, önállóságát, biztonságát vagy becsületét kell megvédenie.

Háborút a nemzetközi jog szempontjából csak független államok, illetve azok szervezett haderői viselhetnek, magánosok vagy lázadó pártok hadviselő feleknek el nem ismerhetők. A gyakorlat azonban azokat a lázadó pártokat, amelyek valamely közjogi kérdés miatt ragadtak fegyvert, rendszeren elismeri hadviselő feleknek, ha kellően szervezve vannak, tényleg függetlenek és a harcjug törvényeit megtartják. Így pl. Garibaldi csapatai és az amerikai Egyesült Államok déli államai hadviselő feleknek vétettek, bár az akkori viszonyok szerint alig voltak egyebek lázadó pártoknál. A háború folytatható több szövetséges állam részéről is, s ez esetben rendszeren szerződésileg állapítatik meg, mely mértékben és mely esetekben tartozik a szövetséges állam a tulajdonképeni hadviselő félt támogatni. Ha a szövetséges egész haderejét bocsátja a háborúba, rendszeren hadviselő félnek vétetik. Ily esetben a szövetséges államok az ellenséggel csak együtt léphetnek szerződésre, külön-külön a felek csak akkor szerződhetnek, ha végszükségbe jutottak, ha szövetséges társuk a szövetség alapját képező szerződés ellen vétett vagy a felajánlott méltányos békekötést elutasítja és ha a szövetségi céljának elérése lehetetlenné vált. Ha a szövetségi viszony nem terjeszkedik ki a szövetséges egész haderejére, hanem csak bizonyos támogatás vagy segélyezés kötelezettségét állapítja meg, a szövetségest nem szokták hadviselőnek tekinteni, az ellenséges állam azonban ilyenkor követelheti, hogy

a szövetséges vagy a támogatást szüntesse meg, vagy nyíltan háborúba lépjen.

Nem indíthatnak háborút a magánszemélyek vagy testületek és államrészek, de előfordul, hogy valamely állam egyik-másik gyarmatosító társaságot vagy gyarmatot felruház a hadviselés jogával. Egyes állampolgárokkal, kik idegen állam ellen fegyvert ragadnak, nem a nemzetközi jog, de a büntetőjog szerint szoktak elbánni. A felsouverain államok csak a felettük védhatóságot gyakorló állammal való külön megállapodás alapján indíthatnak háborút. Ha az ilyen államok a védhatóságot gyakorló állam ellen indítanak háborút, az belvillongásnak veendő, mely a többi államokat semlegességre nem kötelezi. Semlegesített államok csak védelmi háborút viselhetnek.

70. Harcjog. Hogy a háborúban bizonyos szokások és szabályok betartandók, azt az államok ősidők óta elismerték. A háború maga ugyan pusztán tényleges, és nem jogi állapot, de azért a benne résztvevő államok egymással szemben elismernek bizonyos jogokat és kötelezettségeket. Ezek a műveltség fejlődésével mindinkább szaporodtak és összességükben a harcjogot alkotják. A harcjog oly módon fejlődött, mint a nemzetközi jog egyéb részei és ugyanazokból a forrásokból (szokás, szerződések) fakad.

A harcjogban két alapelv dominál, a szükségesség és a humanitás elve. A szükségesség elvéből folyik, hogy a háborúban az erőszak és csel is megengedhető, amennyiben a háború céljának elérését, az ellenség ellentállásának megtörését előmozdítja. A humanitás elvéből folyik, hogy a háborúban minden elkerülendő, mi a magánszemélyek áldozatait és szenvedéseit szükségtelenül fokozhatná. Ezen a két alapelven nyugszik az egész harcjog.

A harcjogba tartozó szabályok a legutóbbi időkig

túlnyomó részükben szokásjogi szabályok voltak. Egyes írók (Bluntschli, Dudley-Field, Pasquale Fiore) megkísérelték ugyan a harcjog kodifikációját, de munkálataik hivatalos elismertetésre nem tettek szert; a harcjogra vonatkozólag régebben létrejött szerződések pedig csak aránylag kevés jogelv körülírására szorítkoztak. Ilyenek voltak az 1856. évi párizsi tengerjogi deklaráció, az 1804. évi genfi konvenció a beteg és sebesült katonák védelméről és az 1868. évi pétervári konvenció a robbanó anyagok használatáról.

A harcjog elveinek általános hivatalos kodifikálása az államoknak régtől fogva törekvését képezi. Ily kodifikáció hiányában régebben egyes államok háborúik megindítása előtt nyilatkozatokban írták körül azon elveket, melyek betartására kötelezettséget vállaltak. Így jártak el a krími háború kitörése előtt Anglia és Franciaország, az 1863-iki északamerikai polgárháború kitörése alkalmával az Egyesült Államok, az 1877-iki orosz-török háborúban Oroszország. A német-francia háború befejezte után az orosz kormány kezdeményezésére 1874-ben Brüsszelben az államok nemzetközi konferenciára is jöttek össze, melynek célja a harcjog kodifikálása volt, a tárgyalások azonban — főleg Anglia ellenmondása miatt — nem vezettek teljes eredményre. Így a konferencia csak egy harcjogi deklarációban egyezett meg, mely formális érvénnyel ugyan nem bír, melyet azonban mégis több állam saját jószántából mérvadónak vett. Valóságos, kézzelfogható eredményt e részben csak az 1899-iki hágai konvenció ért el. Ebben a szerződő felek kötelezték magukat, hogy szárazföldi haderejüknek a konvencióhoz csatolt szabályzatnak megfelelő utasításokat fognak adni. A szabályzat négy részből áll. Az első a hadviselő felekről szól és megállapítja, kik tekintendők hadi feleknek és intézkedik a hadi-

foglyokról és a betegekről és sebesültekről. A második szakasz az ellenségeskedésekről szól. Szabályozza az ellenség ellen elkövethető cselekményeket, az ostromot és ágyúztatást, és intézkedéseket tartalmaz a kémekre, parlamentairekre, kapitulációkra és fegyverszünetekre vonatkozólag.* A harmadik szakasz a megszállt ellenséges területen elhelyezett katonai hatalom jogait szabályozza, a negyedik a semleges feleknél elfogott hadviselőkkel és a náluk ápolat sebesültekkkel foglalkozik.

71. **A hadüzenet.** A nemzetközi jogi tudósok véleménye eltér arra nézve, hogy a háború megindításához szükség van-e formális hadüzenetre. Eltérő e részben az államok gyakorlata is.

A középkorban szokás volt, hogy az államok hírnökök útján jelentették be egymásnak az ellenségeskedések megnyitását. Ez a szokás azonban az újabb korral megszűnt és 1657 óta nem találunk rá példát. Később írásbeli hadüzenések váltak szokásossá, bár nem mondható, hogy ezek valaha kötelezők lettek volna az államokra nézve. A XIX. században több mint 60 háború ment végbe formális hadüzenet nélkül, formális hadüzenet 1700 óta csak tizenegy esetben fordult elő. Általánosabb volt az a szokás, hogy a háborút kezdő fél saját területén manifestum formájában jelentette be a háború megkezdését és ezt a manifestumot megküldötte a semleges államoknak is, de sok eset van, amelyben ez sem történt meg.

Mégis föltétlenül szükséges, hogy az az állam, mely a békés érintkezést valamely más állammal meg akarja szakítani, erről ezt a másik államot is értesítse, különben nem áll be a rendes hadi állapot. Az értesítésnek azonban nem kell formális, ünnepélyes hadüzenetnek lennie. Ha egy állam megszakítja a másikkal való diplomáciai érintkezést és a megszakításra tény-

leges háborús lépések következnek, ez a hadüzenéssel egyértelmű. Ha az egyik állam a másikhoz ultimatumot intéz. ennek elutasítása, vagy a benne megjelölt határidő eltelte a háború kezdetét jelenti. Épen úgy beáll a háború, ha valamely állam a másik fél egy bizonyos ténykedését casus belli-nek minősíti és ez a tény mégis bekövetkezik.

A semleges államoknak értesítése a háború kitöréséről nem okvetlenül szükséges, mert a semleges államok kötelezettségei a hadviselő felekkel szemben e nélkül is fennállnak, de az elfogadott szokás azt követeli, hogy ezek az államok is diplomáciai úton értesítést kapjanak a hadi állapot bekövetkezéséről. Ezekben az értesítésekben az államok gyakran igyekeznek arra is, hogy álláspontjuk jogosságát kimutassák a célból, hogy ezzel a semleges államok jóindulatát megnyerjék.

Végül szokásos, hogy az államok saját polgáraikat is értesítsék az ellenségeskedések megkezdéséről és ezek jogi következményeiről. Ez az értesítés rendszeren proklamációk formájában történik.

A háború kezdetét veszi a hadüzenet átadásának, az ultimatum elutasításának vagy leteltének, vagy a casus belli-ként minősített tény bekövetkeztének időpontjától kezdve. Ha a háború ily hivatalos nyilatkozatok nélkül áll be, — ami magában véve szabálytalanság, — kezdete az ellenségeskedések tényleges megnyitásától kezdve számítandó. Ha a hadüzenet valamely formája csak az ellenségeskedések tényleges megnyitása után következik be, rendszeren a hadüzenet jelentőségével bíró utólagos nyilatkozatban mondják ki azt, hogy a hadi állapot már régebben bekövetkezett. Így pl. az Egyesült Államok és Spanyolország között folytatott háborúban 1898-ban az amerikai hajók már április 22-én több spanyol hajót elfoglaltak,

de csak április 25-én jött létre parlamenti határozat a háború megindítására vonatkozólag. Ennélfogva a határozatban kimondták, hogy a hadi állapot már április 21-ike óta fennáll.

72. A hadüzenet hatásai A hadüzenet megtörténtével vagy az ellenségeskedések megindulásával beáll a hadi állapot a viszályban levő államok között. Ez az állapot különböző hatásokat von maga után a hadviselő felekre, a diplomáciai érintkezésre, a szerződésekre, a magánszemélyekre és a magánvagyonra vonatkozólag.

Hadviselő felek, mint már említettük, csak államok lehetnek. Kalózkodók, martalócok és fegyveres bandák nem tekinthetők hadviselő feleknek akkor sem, ha esetleg katonailag vannak szervezve s ezért nem is állnak a nemzetközi jog védelme alatt. Polgárháború esetén azonban, ha a felkelők állandó kormányhatalmat létesítettek, rendszeresen szervezték haderejüket és kellő garanciát nyújtottak a rend fentartásáért, előfordul, hogy az államok a felkelőket is elismerik hadviselő feleknek, mert igazságtalanság volna őket közönséges, a nemzetközi jog védelme alatt nem álló büntetéseknek tekinteni. Ellenségnek különben csak maguk az államok veendőek, polgáraik sem egymás között nem ellenségek, sem a másik államnak nem lehetnek ellenségei. Régebben a háborút kiterjesztették az ellenséges állam polgáira is, de a XIX. században az a humánusabb felfogás kerekedett felül, hogy az ellenségeskedések mindig csak a katonákra szorítkoznak, a háborúban résztvevő magánosokra nem.

A diplomáciai érintkezés a hadviselő államok közt megszakadhat vagy egyidejűleg a hadüzenettel, vagy már előzőleg is. Mivel a diplomáciai képviselők feladata az államok közötti békés érintkezés közvetítése, a háború kitörésével működésük

is véget ér. A diplomáciai érintkezés megszakítása úgy történik, hogy az államok visszahívják saját követeiket és az ellenfél követének megküldik útlevelét. Az ellenséges államban tartózkodó saját polgáraiknak védelmével a hadviselő állam valamely, vele barátságban élő állam diplomáciai képviselőjét bizza meg. A konzuláris képviselők, kik magánérdekeket védenek, megtarthatják állásaikat, de leggyakrabban őket is hazaküldik. Ez esetben az általuk képviselt érdekek megvédésével szintén valamely más állam konzuljait szokták megbízni.

A szerződések tekintetében a régebbi írók azt a felfogást vallották, hogy a háború kitörésével a két hadviselő állam közt létrejött szerződések ipso facto megsemmisülnek. A modern nemzetközi jog ezt ily általánosságban nem ismeri el, hanem megkülönböztetéseket tesz a szerződések különböző nemei között. A politikai természetű szerződések (pl. szövetségszerződések) a háború kitörésével felbontottnak tekintendők s épen úgy azok a szerződések is, amelyek a békés viszonyok fentartását vagy megszilárdítását célozzák. A polgári szerződések ellenben fennállanak háború esetén is, mert az állampolgárok egymás között nem ellenségek. Sőt vannak szerződések, melyek egyenesen háború esetére lévén kötve, csak a háború kitörésével lépnek életbe. Ilyenek pl. a genfi konvenció a beteg és sebesült katonák ápolása tárgyában, a pétervári konvenció a robbanó lövegek használata tárgyában stb. stb.

A magán személyekre vonatkozólag előálló következmények különösen az ellenséges államnak a hadviselő állam területén tartózkodó polgárai szempontjából birnak jelentőséggel. Régebben az államok ezeket egészen ellenségnek tekintették és úgy bántak el velük, mintha hadifoglyok volnának, később szoká-

sossá vált, nekik megengedni, hogy bizonyos határidőn belül elhagyják az ország területét és csak e határidő leteltével tekintették őket foglyoknak. Még I. Napoleon is 1803-ban elrendelte, hogy a Franciaország területén tartózkodó angol alattvalók hadi foglyokul tekintessenek. Ma az idegen alattvalók szabad elköltözését nem szokták megakadályozni többnyire még akkor sem, ha oly idegen alattvalókról van szó, kik azért mennek haza, hogy katonai kötelezettségüknek az ellenséges állam hadseregében eleget tegyenek. Amely állam ezt nem akarná megengedni, csak represszáliákat idézne elő a másik állam részéről és ezzel saját érdekeit veszélyeztetné. Más kérdés az, hogy szabad-e egy államnak az ellenséges állam polgárait kiutasítani. Ez a kérdés vitásnak tekinthető. Franciaország 1870-ben élt e jogával, amikor a területén tartózkodó 100,000 német állampolgárt kiutasította s ugyanezt tette az utolsó dél-afrikai háborúban Transvaal is; ellenben az 1877. évi orosz-török háborúban, az 1897-iki török-görög háborúban, továbbá az 1898-iki spanyol-amerikai háborúban és az 1904-iki japán-orosz háborúban ily intézkedések nem történtek. A tömeges kiutasítások megengedhetősége mellett úgyszólván csak francia írók érvelnek.

Az idegen államok polgárainak az ellenséges állam területén fekvő magánvagyonára vonatkozólag az újabb nemzetközi jog, — eltérőleg a régebbi szokásoktól, — a teljes sérthetlenséget állapítja meg, mert a háború csak államok ellen irányulhat, a magánvagyon elkobzása ellenben magánosok ellen irányuló ellenséges cselekedet volna. Sőt az ellenséges államnak vagyoni követelései is változatlanul fennállnak a háború kiütése után is.

b) *A szárazföldi háború.*

73. **A háború színtere.** A háború színtere a hadviselő felek egész államterülete. Kiterjed ennél fogva a háború színtere a gyarmatokra és az autonóm tartományokra, sőt a hadviselő feleknek alárendelt félsoverain államokra is. A Törökországnak szóló hadizenet következtében tehát Bulgária és Egyptom is a háború színterét képezhetné, az idegen hatalom által megszállt, névleg Törökország souverainitása alá tartozó Bosznia ellenben nem. Egészen kivételes eset, hogy egy idegen állam területe képezi a háború színterét, ami 1904—1905ben fordult elő, amikor a japán-orosz háború úgyszólván kizárólag a Chinához tartozó Mandzsuria és az akkor még független államot képező Korea területén játszódott le.

A háború színterét külön szerződéses megállapodásokkal meg is lehet szorítani bizonyos területekre vagy vizekre vonatkozólag. Ilyformán vannak semlegesítve az u. n. nemzetközi folyók (Duna, Kónigó, Niger), a Suez-csatorna, a Montenegróhoz tartozó parti tenger és Korfu és Paxos szigete. Legfontosabb a nemzetközi folyók és csatornák semlegesítése, mely eszközölhető negative, úgy, hogy az illető vizeken a hadviselő felek hajói és csapatai egyáltalában ne közlekedhessenek, és positive, úgy hogy az illető vízi utakat a hadviselő felek hajói és csapatai bármikor használhassák, anélkül azonban, hogy rajtuk hadi műveleteket végeznének. Ezért a semlegesített víziutaknak tengerzár alá helyezése sincs megengedve.

74. **Tiltott hadieszközök.** A modern nemzetközi jog szempontjából a hadi műveletek csak az idegen államok védereje ellen irányulhatnak. Céljuk a dolog természete szerint mindig az, hogy az ellenség mielőbb harc képtelenné váljék. Az államok azon-

ban a XIX. században lemondtak oly eszközök használatáról, amelyek a háborút csak még véresebbé és kegyetlenebbé teszik, anélkül hogy a jelzett cél elérését lényegesen elősegítenék. Ezért már az 1868. évi pétervári konvenció kimondja, hogy a civilizáció haladásával elért vívmányok a háborúban csak arra szolgálhassanak, hogy a háború bajait lehetőleg enyhítsék, az 1874. évi brüsszeli konferencia pedig kimondta, hogy a hadviselő felek nem választhatják meg korlátlanul a használandó fegyvereket és ugyanezt az elvet megismételte az 1899. évi hágai konferencia is. Ma már ezek az elvek, melyek minden szükségtelen kegyetlenkedés elhárítását célozzák, általánosan elfogadottaknak tekinthetők.

A háború eszközeinek ennél fogva soha sem szabad embertelenségre és szükségtelen kegyetlenkedésre vezetniök. Nem szabad ennél fogva a magát megadó ellenséget magsebezni vagy megölni, nem szabad az ellenség hadvezéreit orozva meggyilkolni vagy meggyilkoltatni, nem szabad ellenséges hadvezérek fejére díjat kitűzni, nem szabad a foglyokat megkínozni, hogy információkat adjanak és nem szabad a csapattesteket arra utasítani, hogy pardont ne adjanak. Az a felszólítás, amelyet 1900-ban II. Vilmos császár intézett a Chinába küldött csapattestekhez, hogy senkinek meg ne kegyelmezzenek, határozottan ellentétben áll a modern nemzetközi jog elveivel.

Tilos továbbá oly fegyverek alkalmazása, melyek szükségtelen fizikai fájdalmat okoznak, mint a mérgezett fegyverek, a mésszel és üvegszilánkokkal megtöltött golyók, a megtűzesített golyók stb. Ezek különben a hadi technika fejlődése folytán az utolsó évtizedekben úgy sem igen szerepeltek már a hadi eszközök között.

Speciális új tilalmat állapított meg az 1868-iki

pétevári konvenció, mely megtiltja a 400 grammnyi súlyon alól robbanó vagy gyújtó anyagokkal megtöltött lövegeknek használatát. Ezt a tilalmat az 1894-iki hágai konferencia jelentékeny módon kiterjesztette. E szerint tilos az oly lövegek használata, melyek az emberi testben könnyen kiterjednek, mint pl. a kemény burokkal ellátott lövegek, amelyeknél a burok nem veszi körül egészen a löveg puha magvát. Ez a tilalom az angolok által Afrikában alkalmazott u. n. dum-dum-lövegekre vonatkozik. Anglia és az amerikai Egyesült Államok azonban nem írták alá az illető hágai konvenciót, úgy hogy a tilalom reájuk ki nem terjed. Egy másik határozattal a hágai konferencia eltiltotta az oly lövegek alkalmazását, melyeknek egyedüli céljuk az, hogy mérges gázokat terjesszenek. Ezt a tilalmat sokan az u. n. lydit-gránátokra alkalmazzák, amelyeket az utolsó délafrikai háborúban Anglia használt, de mivel ezeknek a lövegeknek, bár mérges gázokat terjesztenek, ez nem egyedüli céljuk, a tilalom alkalmazhatósága ez esetben vitás. Anglia és az Egyesült Államok különben ezt a tilalmat sem írták alá. Végül megtiltotta a hágai konferencia, — ismét Anglia kivételével, — hogy robbanó anyagok vagy lövegek lég-hajókból vettessenek le az ellenséges csapattestekre. Ez az egyezmény azonban csak öt évre szólt és már lejárt.

Több író a meg nem engedett harceszközökhöz számítja a vad vagy félig vad népeknek háborúban való alkalmazását is, mivel ezek a modern harcjogi elveket és szokásokat nem ismerik. Az angolok azonban 1899-ben és 1900-ban vad népeket is (kaffer törzseket) felhasználták az ellenség ellen.

Méregnek használata hadi célokra állandóan tilos. Aki kutakat, folyókat, élelmiszereket mérgez meg, hogy az ellenségnek így ártson, az a nemzetközi jogon

kívül helyezi önmagát. A folyók más mederbe való terelése ellenben meg van engedve.

Tilos végül ragályos betegségek szándékos terjesztése, sebesültek, foglyok és védtelen személyek megöletése, idegen tulajdon szükségtelen elkobozása vagy szétrombolása, az ellenfél alattvalóinak fellázítása törvényes kormányuk ellen, meg nem erősített és katonai erővel nem védett városok vagy telepek ostromlása, ágyúztatása és lerombolása stb.

Az imént felsorolt eszközök barbár voltak miatt vannak eltiltva. Külön csoportba tartoznak azok a tilalmak, melyek illoyalis eszközök alkalmazására vonatkoznak.

A háborút loyalis módon kell vezetni. Minden hadviselő félnek számolnia kell azzal, hogy az ellenfél az elvállalt kötelezettségeknek eleget is fog tenni és minden hadicsel, mely az ilyen kötelezettségek megsértésén alapszik, feltétlenül ellentétben áll a nemzetközi jogrenddel. Eszerint tilos a hadviselő feleknek adott szavukat megszegni, fegyverszünet alatt az ellenséget megtámadni, megadást színlelni és az erre közeledő ellenséget lelőni, harceszközöket a vörös kereszt jelvénye alatt szállítani, a megadás jelül kitűzött fehér zászlóval visszaélni stb. stb. Közönséges, illoyalitást magukban nem foglaló hadicsések azonban, továbbá éjjeli támadások, lesből való támadások stb. meg vannak engedve.

Az ellenséges csapattestek egyenruháinak, jelvényeinek és zászlóinak alkalmazását az 1899-iki hágai konferecia feltétlenül eltiltja. Hogy az ellenség trombitajelei ellene cselként felhasználhatók-e, az vitás, a haladottabb felfogás azonban ezt is tiltottnak tekinti.

75. **Megengedett hadi eszközök.** A hadviselő feleknek az előbbi szakaszban megjelölt korlátok között szabadságukban áll mindent elkövetni, hogy az ellen-

ség harcképességét csökkentsek és benne károkat tegyenek. Így meg van engedve az ellenség házai, épületei, felszerelésének szándékos elpusztítása, felgyújtása és megrongálása, — de az 1899-iki hágai konferencia ezt mégis ahhoz a feltételhez köti, hogy a pusztítás a háború célja szempontjából okvetlenül szükséges legyen. Meg van engedve továbbá egyes helyeknek zár alá helyezése (blokád), megostromlása és ágyúztatása is.

A blokád valamely erősségnek vagy megerősített helynek ellenséges csapatok által való oly elzárásában áll, mely a benne lévő csapatok érintkezését a külvilággal teljesen lehetetlenné teszi. Célja az, hogy az illető hely védői lőszerük és élelmük elfogyásával kénytelenek legyenek magukat megadni. Ily módon kényszerítették megadásra a német csapatok 1871-ben Párizs városát.

Az ostromnál valamely várnak vagy megerősített helynek teljes vagy részleges elzárásához még az illető hely erőszakos megtámadása is járul, hogy ne legyen szükséges bevárni, hogy a hely védőit az éhség kényszerítse megadásra. Ily ostromnak volt alávetve Sebastapol (1854—1855), Plevna (1877—1878) és Port-Arthur (1904—1905).

Az ágyúztatás a hadi technika fejlődésével az ostromokat lassanként háttérbe szorítja. A modern hadi eszközökkel lövegeket igen nagy távolságokra lehet irányítani, úgy hogy az ellenséges erődítményekben nagy kárt tegyenek. Az ágyúztatás pusztításai állandó rémületben tartják az ostromolt helyek védőit, úgy hogy csakhamar általános demoralizáció szokott beállni soraikban, ez pedig hajlandókká teszi őket a védelem feladására. Az ágyúztatás azon elvnel fogva, hogy a hadi műveleteknek csak az ellenséges államok hadtesteik, de nem békés polgáraik ellen szabad

irányulnia, aggályos módszer, mert többnyire bizony a polgárok vagyonában is kárt tesz, de azért alkalmazásának megengedett volta kétséget nem szenved.

Az ágyúztatás vagy ostrom mindenesetre csak akkor van megengedve, ha az illető vár vagy megerősített hely vonakodik kapuit az ellenség előtt jószántából megnyitni. Nyílt, meg nem erősített városok ily szigorú rendszabályoknak csak akkor lehetnek alávetve, ha komoly ellenszegülést mutatnak, különben az 1899-iki hágai egyezmény értelmében nem támadhatók meg.

Az ágyúztatás vagy ostrom kezdete előtt a hadvezérnek, ki azt elrendeli, mindent el kell követnie arra nézve, hogy a helyi hatóságokat erről eleve értesítse. Minden lehető eszközzel oda kell törekedni, hogy az istentiszteletnek, a művészetnek, a tudománynak és a jótékonyásznak szánt intézetek (templomok, muzeumok, iskolák, kórházak) az ágyúztatástól megkíméltesse, feltéve, hogy nem használtatnak egyúttal katonai célokra is. A védő csapatok ezeket az épületeket külön jelvényekkel láthatják el és ezeket a jelvényeket előzetesen közölhetik az ostromlókkal. Ezeket az elveket a hágai egyezmény is kimondja.

Hogy az ostromolt városok békés lakói, a betegek nők és gyermekek az ostrom kezdete előtt elvonulhassanak, arra kötelező szabály a hágai egyezménybe nem lett felvéve, de gyakran előfordul, hogy az ostromlók ezt megengedik. Úgyszintén nem lett kimondva az sem, amit sok nemzetközi jogi író állít, hogy az idegen államoknak ostromolt városokban székelő diplomáciai képviselői az ostrom alatt is szabadon érintkezhetnek saját kormányaikkal.

Határozottan kimondja a hágai konvenció, hogy a városok s telepítvények még akkor sem képezhetik a szabad zsákmányolás tárgyát, ha ostrommal vétetnek be.

Szárazföldi aknák kiépítése meg van engedve, bár erre kifejezett intézkedés létre nem jött.

A hadviselő feleknek végül joguk van hadi represszáliákat gyakorolni. Ezek rendszeren a „szemet szemért, fogat fogért“ elvének legbrutálisabb alkalmazásában állanak. Ha pl. az egyik fél egy elfogott tisztet indokolatlanul kivégeztet, a másik fél ugyanezt teszi egy kezében lévő ellenséges tiszttel szemben, ha valamely falu lakói az ellenségre lőttek, ez a falut bombáztathatja s leromboltathatja stb. Igen óhajtandó volna, hogy az ily represszáliák mindig az emberszeretet korlátain belül s csak végső szükség esetén, — de akkor sem túlságos mértékben gyakoroltassanak.

76. A kombattánsok. A háború a modern felfogás szerint, mint már említettük, csak azok ellen irányulhat, akik abban tényleg résztvesznek, — a kombattánsok ellen. Ezekhez tartoznak: a hadsereg, a tartalék és a honvédség, a nemzeti gárda, polgárőrség és népfölkelés tisztjei és legénysége, továbbá az u. n. segédcapatok, mint a szabad csapatok, önkénytes csapatok, guerillák stb. Ami azonban a segédcapatokat illeti, ezek csak akkor állnak a nemzetközi jog védelme alatt, ha bizonyos feltételeknek megfeleltek. Szükséges nevezetesen az 1899-iki hágai konvenció értelmében, hogy oly valaki álljon élükön, aki alárendeltjei magatartásáért felelős, hogy valamilyen meghatározott, távolból is felismerhető jelvényt vagy egyenruhát viseljenek, hogy nyíltan viseljék a fegyvereket és hogy a hadi szokásokat és törvényeket betartsák. Szükséges továbbá, hogy annak az államnak kormánya, amelynek érdekében fegyvert ragadtak, őket elismerje és a háborúban való részvételre felhatalmazza.

Ha valamely állam részére a háború szerencsétlen

fordulatot vesz, gyakran az összes, fegyverfogásra alkalmas embereket felszólítja, hogy csatasorba álljanak (Massenaufgebot, levée en masse) és ez esetben gyakran nincs elég idő arra, hogy a bevonuló tömegeket kellő egyenruhával lássák el. Ily esetek előfordultak 1813-ban Poroszországban és 1871-ben Franciaországban. Ismételten felmerült az a kérdés, hogy ezek jogi állása a nemzetközi jog szempontjából miként szabályozandó. Az 1874-ik évi brüsszeli konferencián a nagyhatalmak azt óhajtották, hogy ezek kombattánsoknak ne tekintessenek, a kisebb államok ellenben joggal hivatkoztak arra, hogy a tömeges felkelés rájuk nézve létkérdés lehet, és ezért a konferencia azt a javaslatot tette, hogy ezeket a tömegeket is kombattánsoknak kell elismerni, feltéve, hogy a harc-jog szabályait betartják. Az 1899-iki hágai konvenció kimondja, hogy a meg nem szállt terület lakossága, mely az ellenség közeledtével fegyvert ragad, hogy a behatoló ellenséges csapatoknak előnyomulását megakadályozza, anélkül hogy ideje lett volna a szabad csapatokra nézve előirt feltételeknek megfelelni, kombattánsnak tekintendő, ha a harc-jog szabályait különben betartja. Ez az intézkedés tehát nem vonatkozik a katonai megszállás után elrendelt tömeges felkelésekre és ezért ilyen esetben nyílt kérdés lesz, hogy az ellenség a felkelőket kombattánsoknak tekinti-e vagy nem.

Nem tekinthetők kombattánsoknak, de azért a nemzetközi jog védelme alatt állanak azok a fel nem fegyverzett személyek is, kik vagy a haderőhöz tartoznak és fegyelmének alá vannak vetve vagy csak vendégként tartózkodnak ott. A hadsereg azon része, mely a háborúban fegyveresen nem vesz részt (ellátási csapatok, papok, orvosok, katonai hivatalnokok stb.) alá vannak ugyan vetve a háború

esélyeinek, de ellenök közvetlen támadás nem intézhető. Az uralkodók és családtagjaik ellen közvetlenül rendesen nem szoktak lövegeket intézni. A hírlaptudósítók és a táborban tartózkodó idegen látogatók a főparancsnok rendelkezése és felügyelete alatt állnak, ki a táborból elküldött tudósításukat is ellenőrizheti.

77. **Kémek, szökevények, martalócok.**

A harcjog védelme alatt nem állnak a kémek, a szökevények, a martalócok és a haderőhöz nem tartozó, de a háborúban fegyveresen résztvevő magánemberek.

A kémekre vonatkozólag az 1899-iki hágai egyezmény a következőket mondja ki: Kémnek tekintendő az, aki titkon vagy hamis ürügy alatt valamely hadviselő fél működési területén értesüléseket szerez be vagy akar beszerezni oly célból, hogy azokat az ellenséggel közölje. Ennélfogva egyenruhás katonai személyek, akik az ellenséges hadsereg működési terébe behatoltak, hogy értesüléseket szerezzenek, nem tekintendők kémeknek. Úgyszintén nem kémek azok a katonai és nem-katonai személyiségek sem, kik nyíltan felelnek meg feladatuknak, hogy saját hadseregükhöz vagy az ellenséges hadsereghez közléseket juttassanak. Végül nem kémek azok a személyek sem, kik léghajón visznek híreket vagy töreksenek arra, hogy valamely hadsereg vagy valamely terület különböző részei közt az összeköttetést fenntartsák. A tetten ért kémeket csak akkor szabad megbüntetni, ha előzőleg ítélet mondatott fölöttük. Hadseregükhöz visszatért kémek, kik csak később jutnak az ellenség kezébe, közönséges hadi foglyokként kezelendők, a régebben elkövetett kémkedésért őket felelősségre vonni nem lehet. — Ezen elvek szemmeltartása mellett a nemzetközi jog nem támaszt kifogást az ellen, hogy a tetten ért és fogságba került

kémek azonnal fölakasztassanak vagy föbe lövettessenek, bár kívánatos, hogy ily szigorú rendszabályok csak különösen súlyos esetben alkalmaztassanak.

A katonaszökevények, kik az ellenséghez pártolnak át, az esetben, ha fogságba kerülnek, rendesen kivégeztetnek.

A martalócok, kik a csatamezőkön kifosztják a halottakat, szintén rögtöni halállal büntethetők.

A magánemberek, kik fegyverrel támadják meg az ellenséget, anélkül hogy valamely haderőhöz tartoznának, kivételes bánásmód alá esnek és közönséges büntetésekre módjára szigorúan büntethetők.

78. **A hadi foglyok.** A háborúban résztvevő összes személyek, — beleszámítva azokat is, kik tényleg nem harcolnak, — foglyul ejthetők. A hadi foglyok jogállását az 1899-iki hágai konvenció részletesen szabályozza.

Eszerint a hadi foglyok az ellenséges kormány hatalma alatt állnak, nem pedig azon személyek vagy csapatok hatalma alatt, kik őket foglyul ejtették. Általános szabály, hogy emberiesen kell velük bánni. Magántulajdonukat fegyvereik, lovaik és katonai tartalmú irományaik kivételével megtarthatják. A hadi foglyok városokban, erődökben, táborokban vagy más helyen internálhatók azzal a kötelezettséggel, hogy egy bizonyos határt át nem fognak lépni. Elzártan csak akkor szabad őket, ha biztonsági szempontok azt elkerülhetlenül szükségessé teszik. A hadi foglyok nyilvános munkákra is szoríthatók, de e munkának sem megbecstelenítőnek vagy túlságosan fárasztónak nem szabad lennie, sem a háborúval összefüggésben nem szabad állania. A foglyoknak meg lehet engedni, hogy az állam részére, magánegyének részére vagy saját számlájukra is végezzenek munkát. Az államnak végzett munkát az államok úgy fizetik, mint ahogy

azt saját katonáinál szokták fizetni, más munkák díjazását a katonai hatósággal egyetértőleg kell megállapítani. A foglyok keresete helyzetük javítására fordítandó, a fennmaradt rész, eltartásuk költségeinek levonásával, szabadonbocsátásuk alkalmával kiszolgáltatandó nekik. A hadi foglyok ellátásáról a kormány gondoskodik, mely őket hatalmában tartja, táplálkozásra, ruházatra és lakásra nézve ugyanolyan igényeket támaszthatnak, mint az illető állam saját katonái. Engedetlenség szigorúan büntethető. Megszökött foglyok, kik újból kézrekerülnek, fegyelmi büntetések alá esnek, ha azonban sikerült hadseregükhöz visszatérni és azután fogatnak el újból, az előző szökésért nem büntethetők.

A hadi foglyokat becsületszóra el lehet bocsátani, ha megígérik, hogy többé nem fognak fegyvert, — ily esetekben becsületszavuk saját kormányukat is kötelezi és ennek nem szabad őket újból hadi célokra alkalmazni. De senkit sem lehet arra kötelezni, hogy becsületszóra való szabadonbocsátását elfogadja. Aki becsületszóra szabadlábba helyeztetett és mégis újból fegyvert ragad, az újbóli elfogatása esetén elveszíti az igényt arra, hogy vele hadi fogolyként bánjanak és közönséges bíróság elé állítható. Több állam az ily foglyokat halálbüntetéssel sújtja.

Azok a személyek, kik csak vendégként tartózkodnak az idegen hadseregnél, mint hirlaptudósítók, szállítók, markotányosok, az esetben, ha foglyul esnek és visszatartásuk célszerűnek mutatkozik, igényt tarthatnak arra, hogy velük is úgy bánjanak, mint a hadi foglyokkal.

Az ellenségeskedések kitörésekor a hadviselő államok mindegyikében és esetleg oly semleges államokban is, melyek az egyik hadviselő félhez tartozó személyeket befogadtak területükre, tudakozó hivatal

létesítendő a hadi foglyok számára. Ezeknek a hivataloknak feladata a hadi foglyokra vonatkozó összes kérdések elintézése. Hogy e feladatnak megfelelhessenek, a hadvezetőség ellátja őket mindazokkal a felvilágosításokkal, amelyekre szükségük van, hogy minden hadi fogolyról személyi lapot vezethessenek. Ezeknek a tudakozó hivataloknak meg kell adni minden információt a foglyok elhelyezéséről vagy az elhelyezésükben beálló változásokról, esetleges megbetegedésükről vagy elhalálozásukról. Ezenkívül összegyűjtik a csatamezőn megtalált vagy kórházakban elhalt foglyok által hátrahagyott személyes használatra szóló tárgyakat és leveleket és ezeket átadják az átvételükre feljogosított személyeknek. Ezek a hivatalok portomentességet élveznek.

A hadi foglyok segélyezésére alakult, az illető állam törvényei szerint működő társadalmi egyesületek működésük lehető megkönnyítésére tarthatnak igényt. A hadi foglyoknak szánt könyöradományok sem vámot, sem az államvasutakon szállítási díjat nem fizetnek.

Foglyul ejtett tiszték fogságuk alatt is megkapják zsoldjukat. Az e címen kifizetett összegeket a békekötés után kormányuk megtéríti. A békekötés után a foglyok mielőbb hazabocsátandók.

A hadi foglyok a háború tartama alatt is kicserélhetők a hadviselő államok által.

79. Betegek és sebesültek. A betegekkel és sebesültekkel szemben követendő bánásmód tekintetében 1864-ben nemzetközi egyezmény jött létre, az u. n. g e n f i k o n v e n c i ó, amelynek intézkedései ma úgyszólván általános érvényűek.

E konvenció a mozgó és katonai kórházakat semlegeseknek és sérthetetleneknek nyilvánítja és kimondja, hogy minden kórház mindaddig kímélendő és meg

védelvezendő, míg betegek és sebesültek tartózkodnak benne. Nem szabad azonban a kórházakba vagy melléjük fegyveres erőt rendelni. A kórházak személyzete szintén semleges és sérthetetlen, és hivatása gyakorlásában akkor sem akadályozható, ha a kórház már az ellenség kezébe került. Azon polgárok, kik a sebesülteknek segítséget visznek, szintén kimérendők úgyszintén a magánházak is, amelyekbe sebesülteket vesznek fel, sőt ezen házak tulajdonosai a beszállás és részben a hadi adó fizetésének kötelezettsége alól is felmentetnek. A sebesültek nemzetiségükre való tekintet nélkül ápolandók és ha meggyógyulásuk után harc képtelenek maradnak, hazabocsátandók. A betegápolásra szánt helyek és betegápolással foglalkozó személyek fehér alapon a vörös kereszt jelvényét (Törökországban a félholdat, Perzsiában a felkelő napot) viselik.

Mivel a genfi egyezmény több intézkedése hézagos, 1868-ban a hatalmak képviselői egy pótszerződés megkötése céljából ültek össze, munkálatuk azonban ratifikálva nem lett. Csak az 1899-iki hágai konferenciának sikerült ennek a pótszerződésnek tartalmát — mely különösen a tengeri háborúkra vonatkozik — egyezményekbe lefektetni. Ez egyezmények tartalmát a tengeri háborúról szóló részben, a 85-ik szakaszban, fogjuk ismertetni. A szárazföldi háborúra vonatkozólag a hágai konferencia egyszerűen fenntartotta a genfi konvenció érvényét és csak azon óhajának adott kifejezést, hogy a genfi konvenció revíziójára mielőbb önálló konferencia üljön össze.

Vitás az a kérdés, hogy a genfi konvenció kötelező e oly háborúban is, amelyekben csak az egyik hadviselő fél járult hozzá a konvencióhoz, valamint az a kérdés is, hogy a konvenció szabályai polgárháború esetén is kötelező erővel bírnak-e. Azok az irók, kik

a nemzetközi jog jogi oldalát domborítják ki, e kérdésre nemmel, azok, kik humanitárius oldalára fektetik a fősúlyt, igennel felelnek.

A vörös kereszt jelvényével való visszaélés az egyes államok törvényei szerint bírálendő el.

80. **Az elesettek.** A hadviselő feleknek a csatában elesettekkel szemben is bizonyos kötelelességeket kell teljesíteniök.

Mindenekelőtt az elesettek holttestét tiszteletben kell tartani. A holttestek megmotozása oly célból, hogy a náluk lévő értéktárgyak elvétessenek, tilos. Ezeket az értéktárgyakat a 78. szakaszban említett tudakozó hivatalok útján az elesettek családjainak vissza kell küldeni, — bár ez a gyakorlatban gyakran nehézségekbe ütközik.

Az elesettek személyazonossága lehetőleg megállapítandó. Még a csatamezőn sem szabad a holttesteket eltemetni, mielőtt mindennemű oly adat meg nem szereztetett volna, mely útmutatásul szolgálhat arra, hogy kicsoda az illető elesett. Ily útmutatást adhatnak az elesetteknel lévő szolgálati okmányok, a törzsszámok stb. Az egybegyűjtött adatok az ellenséggel mielőbb közlendők.

Végül az elesetteket el kell temetni. Ez a köteletség arra hármlik, ki a csatatér ura marad. Gyakran a halottak eltakarítására külön fegyverszüneteket szoktak kötni. A temetésnél nem szabad elhamarkodva eljárni, különben előfordulhatna az, hogy elevenek is eltemettetnének.

Az elesettek eltakarítására vonatkozólag nemzetközi egyezmény mindeddig nem jött létre.

81. **A nem-kombattánsok.** Az újabb nemzetközi jog szigorú megkülönböztetéseket tesz a kombattánsok közt, kik valamely haderőnek tényleges tagjai, és a nem-kombattánsok közt, akik alatt a hadviselő álla-

moknak a haderőhöz nem tartozó békés alattvalóit értik. A háború ugyan csak a kombattánsok között folyik le, de kétségkívül befolyásolja a nem-kombattánsok viszonyait is.

Ma már általánosan elismerik azt az elvet, hogy a nem fegyveres népesség érdekei lehetőleg tiszteletben tartandók. A leghatározottabban fejezte ki ezt 1870-ben I. Vilmos császár, amikor egyik proklamációjában kijelentette, hogy nem Franciaország polgárai, de a francia katonák ellen visel háborút, úgy hogy a polgárok személyi és vagyónbiztonsága érintetlenül fenn fog maradni a háború folyamán is. Ezen elvnel fogva tilos a békés polgárokat megsebezni, önkényesen zaklatni, vallásos meggyőződésükben vagy hazaszere-
tetükben megsérteni. Nem szabad a békés alattvalókat arra kényszeríteni, hogy az ellenséges államnak hűség-
esküt tegyenek, sem arra, hogy neki hadiművele-
teiben segédkezzenek. Nincs megengedve az sem, hogy az ellenséges állam a békés állampolgárokat katonaszállító vonatoknak elkísérésére kényszerítse a célból, hogy e vonatokat támadások ellen biztosítsa, amit a német csapatok 1870/71-ben, — állítólag csak represz-
záliákként, — ismételten megtettek.

Meg vannak ellenben engedve az u. n. requisitiók és kontributiók az ellenséges állam polgárainak ter-
hére. Requisitiók esetén a megszállt területek lakói a megszálló félnek élelmiszereket vagy ruhadarabokat tartoznak átadni vagy szállítási eszközeiket felhasználás végett átengedni, — mindig megfelelő kártérítés mellett. A kontributiók (sarcok) ellenben pénzbeli szolgáltatásokból állanak. Ezeknek azonban sohasem szabad oly magasaknak lenniök, hogy behajtásukkal a magántulajdon sértetlenségének elve sérelmet szenvedhetne.

A nemzetközi gyakorlat megengedi azt is, hogy az

idegen állam polgárai kényszerítettessenek arra, hogy a csapatoknak az utat megmutassák, amelyen továbbvonulniok kell, bár ez kétségtelenül az illető polgár egyéni szabadságának jelentékeny sérelmével jár

Hogy az ellenséges haderőnek jogában áll-e bizonyos intézkedések keresztülvitelének biztosítására túszoakat visszatartani, az vitás. Ez a szokás mindinkább eltűnik a gyakorlatból.

Az állampolgároknak, akiknek személy- és vagyonbiztonságát az ellenség megóvjja, viszont kötelességük, hogy minden, az ellenséges haderő ellen intézett támadástól tartózkodjanak. Az ilyen támadások árulásnak szoktak tekintetni; azok ellen, kik ilyent követnek, a legszigorúbban szoktak eljárni.

82. A katonai megszállás jogi következményei. Valamely államterületnek idegen haderő által való megszállása új állapotokat hoz létre. Az államhatalom ezen a területen nem gyakorolható többé azon állam által, melyhez a terület tartozik és helyébe a megszálló állam lép, amelynek viszonya a terület lakóival szemben azonban csak tényleges viszony. Ezt a viszonyt az 1899-iki hágai konvenció szabályozza a következőleg:

Egy bizonyos terület akkor tekinthető megszálltnak, ha tényleg az ellenséges hadsereg hatalma alatt áll. A megszállás csak arra a területre terjed ki, melyet az ellenséges hadsereg tényleg hatalmában tart. A megszálló államnak kötelessége oda hatni, hogy a nyilvános rend és biztonság — lehetőleg a megszállt állam saját törvényei szerint — helyreállítsassék. Nincs megengedve a megszállt terület polgárait arra kényszeríteni, hogy saját hazájuk ellen fegyvert fogjanak vagy az idegen államnak hűségesküt tegyenek. A családok becsülete és jogai, a polgárok élete, magántulajdona és vallásos meggyőződése tiszteletben tar-

tandó, zsákmány ejtése kifejezetten is tiltva van. Ha a megszállt hadsereg a megszállt területen folytatja az adók, illetékek és vámok beszedését, ezt lehetőleg az illető állam törvényei szerint kell eszközölnie. A befolyt jövedelem első sorban az illető terület köz-igazgatásának ellátására fordítandó. Másféle pénzdókat csak a hadsereg szükségleteinek ellátására és a megszállt terület közigazgatási költségeinek fedezésére szabad kivetni. Semmiféle tettért nem lehet az egész lakosságra pénzbüntetést kivetni. Kényszeradók (kontribúciók) csak írásbeli parancsra a vezénylő tábornok rendeletére hajthatók be; kivetésüknél lehetőleg tekintetbe kell venni az adókivetésre vonatkozólag az illető állam területén fennálló szabályokat. A beszolgáltatott összegekről nyugtatvány adandó. Természetbeni szolgáltatások (requisitóiók) csak a hadsereg szükségletei számára követelhetők, ezeket lehetőleg készpénzben kell megfizetni. A megszálló hadsereg csak az állam tulajdonát képező pénzeket és értéktárgyakat, fegyvertárákat, szállítóeszközöket és élelemraktárakat foglalhatja le. A vasutak, távirók, távbeszélők, gőzhajók és egyéb járművek, valamint a fegyvertárák lefoglalhatók akkor is, ha magántulajdont képeznek, de érettük utólag kárpótflas adandó. A semleges államokból jövő vasuti kocsik lehetőleg hamar visszaküldendők. A megszálló állam használhatja a megszállt állam összes középületeit, fekvőségeit, erdeit és szántóföldeit, köteles azonban azok fennmaradásáról gondoskodni. A községek tulajdona és az istentisztelet, jótékony-ság, közoktatás, művészet és tudománynak szentelt intézetek magántulajdonnak tekintendők.

A hágai konferencia ezen tételes megállapodásain kívül a megszállt terület jogviszonyaira vonatkozólag még a következő szabályok vehetők irányadóul:

Régebben, még a napoleoni háborúk alatt is, a

megszállt tartományokkal úgy bántak el, mintha azok a megszállás tényével a megszálló állam tulajdonába mentek volna át, úgy hogy ez korlátlanul rendelkezhetett fölöttük. Újabb időben azonban mindinkább az a felfogás jut érvényre, hogy az ily megszállt területen senki sem bírhat több joggal, mint a mennyivel az az állam bírt, amelyhez az illető terület eredetileg tartozott, és hogy a megszállás tartama alatt a megszállt terület alkotmányában és lakói jogviszonyában semmiféle lényeges változások nem vihetők keresztül. Ennélfogva a megszállt államrész büntető és polgári törvényei épségben maradnak s csak annyiban módosulnak, amennyiben a háborús viszony ezt megkívánja. Csak a hadi állapot miatt súlyosabb elbírálás alá eső u. n. hadi vétségek tárgyában szoktak hadbíróóságok itélkezni. A megszállt államrész közigazgatási tisztviselői is megtarthatják helyeiket, ameddig kötelességüket teljesítik és hatáskörükön túl nem lépnek. A politikai jogok és kötelességek gyakorlása a megszállt államterületen természetesen felfüggeszthető. Magánemberek, amennyiben békésen viselik magukat, polgári jogaik teljes birtokában maradnak, de kötelesek magukat a megszálló hatalom rendelkezéseinek alávetni.

A megszállt területen talált ingó államvagyon a megszálló fél lefoglalhatja és eltulajdoníthatja. Ezen lefoglalt javak a zsákmányt képezik, mely azonban nem a hadsereg egyes tagjait, de magát a megszálló államot illeti. A zsákmányt különben a tulajdonos mindig visszakövetelheti, míg kifejezetten le nem mondott róla (pl. a békeszerződésben) vagy a visszaadás lehetetlenné nem vált. Az ingatlan államvagyon nem megy át a megszálló fél tulajdonába, bár ez ideiglenesen használhatja. A magánvagyon teljesen sérthetetlen. Oly

dolgok azonban melyek a másik államnak a hadviselésben segítségére lehetnének, akkor is lefoglalhatók, ha magánosok kezében vannak, de a lefoglalás folytán nem mennek át a megszálló fél tulajdonába s a háború befejezte után, — esetleg kárpótlás adása mellett — visszaadandók.

83. **A hadviselő felek érintkezése.** Az ellenségeskedések tartama alatt is sokszor elkerülhetlenül szükséges, hogy a hadviselő felek közt bizonyos barátságos érintkezés menjen végbe. Ezt az érintkezést a parlamentairek közvetítik.

A parlamentairek többnyire katonai személyiségek, akiket felebbvalóik megbíznak azzal, hogy bizonyos üzeneteket vigyenek az ellenséges haderő parancsnokának és javaslatokat tegyenek neki. Az 1899-iki egyezmény értelmében a parlamentair köteles ebbeli minőségét azzal jelezni, hogy fehér zászlót visz magával, ami különben megfelel a régi szokásnak. Személye sérthetetlen, úgy mint a kíséretében levő dobos, trombitás, zászlóhordó és tolmács személye is. A parancsnok, akihez a parlamentair küldetése szól, nem köteles őt fogadni. Ha fogadja is, megtehet minden óvintézkedést arra nézve, hogy a parlamentair ne juthasson oly értesülések birtokába, amelyek az ellenfélre nézve hasznosak lehetnének. Előforduló visszaélések esetén hatalmában áll a parlamentairt visszatartani. A parlamentair sérthetlensége megszűnik abban a pillanatban, amikor határozott, megcáfolhatlan bizonyíték merül fel arra nézve, hogy küldetését arra használta fel, hogy árulást gyakoroljon vagy árulásra buzdítson. Mindezen szabályokat a hágai egyezmény kötelezőleg kimondotta.

A hadviselő felek között létrejövő megállapodásokat hadi szerződésnek nevezzük. Ilyenek ösidőktől fogva előfordulnak a hadviselő felek között és

lelkiismeretes és pontos keresztülvitelüket mindig kötelezőnek tartották. Az adott szó szentsége még az esetben is fennáll, ha a szerződő hadvezér hatáskörét túllépte volna, mert különben ebből könnyen lehetne fegyvert kovácsolni a hadi szerződések érvényessége ellen. A hadi szerződések tárgya különböző lehet, mint pl. a hadi foglyok kicserélése, fegyverszünetek kötése, kapitulációk feltételeinek megállapítása stb.

A f e g y v e r s z ü n e t e k r e vonatkozólag az 1899-iki hágai egyezmény részletes intézkedéseket foglal magában. Eszerint a fegyverszünet a hadviselő felek közt létrejött megállapodás alapján megszakitja a hadműveleteket. Ha nem szól határozott időtartamra, a hadviselő felek az ellenségeskedést bármikor megkezdhetik újból, de csak azon feltétel alatt, hogy az ellenséget erről a fegyverszünet intézkedéseinek megfelelőleg, idejekorán értesítették. A fegyverszünet lehet általános és lehet helyileg korlátozva. Az első a hadműveleteket mindenütt beszünteti, az utóbbi csak bizonyos meghatározott csapattesteken belül vagy bizonyos meghatározott területen. A fegyverszünet megkötését az érdekelt hatóságokkal és csapatokkal azonnal közölni kell. Az ellenségeskedések vagy azonnal a közlés után, vagy egy meghatározott időpontban szünek meg. A szerződő felektől függ, mily érintkezést tartanak megengedettnek csapataik közt a fegyverszünet tartama alatt. A fegyverszünet feltételeinek súlyos megszegése valamely fél részéről jogot ad a másik félnek arra, hogy a fegyverszünetet felmondja, sőt sürgős esetekben arra is, hogy az ellenségeskedéseket felmondás nélkül azonnal megnyissa. Ellenben a fegyverszünet feltételeinek megszegése magánszemélyek részéről a másik félnek csak arra ad jogot, hogy a vétkes megbüntetését és esetleg a szenvedett kár megtérítését követelje.

A hágai egyezmény ezen tételes intézkedéseihez még hozzátehetjük, hogy a fegyverszünet tartama alatt számos író véleménye szerint kifejezett megállapodás nélkül is minden fél azt a katonai pozíciót tartozik megtartani, melyet a fegyverszünet megkötésekor elfoglalt, úgy hogy sem a hadvonalat előbbre tolni, sem erősítéseket végezni ez idő alatt nem szabad. Ezzel szemben mások azt vitatják, hogy bizonyos csapatáthelyezések, a védőmunkák kijavítása stb. megengedhető. Legcélszerűbb ezt a kérdést mindig a fegyverszünetet megállapító szerződésben szabályozni, valamint azt a vitás kérdést is, hogy az ostromolt várak a fegyverszünet tartama alatt ellátják-e magukat élelmiszerekkel.

Kapitulációknak nevezzük azokat a hadiszerződéseket, amelyek valamely az ellenséges haderő által körülzárt csapattest ellentállását bizonyos feltételek mellett vagy minden feltétel nélkül megszüntetik. A hágai egyezmény ezekre csak azt mondja ki, hogy a kapitulációk vegyék tekintetbe a katonai becsület szempontját és megkötésük esetén mindkét fél részéről lelkiismeretesen betartassanak.

Az ellenséggel szemben valamely védett hely parancsnoka mindig fel van jogosítva a kapitulációra. Az általa aláírt egyezmény kötelezi államát s ennek legföljebb az a joga marad fenn, hogy a parancsnokot felelősségre vonja. A kapituláció szándékát rendszeren fehér zászló kitűzésével jelzik. Az átadásnál a fegyverek, lőszeres és védelmi művek abban az állapotban adandók át, amelyben a kapituláció megkötésekor voltak. A kapitulációra vonatkozó szerződés megkötése és annak keresztülvitele közötti időben tehát a legyőzöttek nem szabad az átadandó fegyvereket, lőszereseket vagy védműveket megrongálni avagy használhatatlanná tennie. A kapitulációk rendszeren kimond-

ják, hogy a legyőzött hadsereg hadi fogoly, a tisztek ellenben, ha becsületszavukat adják, hogy a háborúban többé részt nem vesznek, szabadon bocsáttatnak, a hadi eszközök kiszolgáltatnak, az orvosok a sebesültek ápolására visszamaradnak.

c) *A tengeri háború.*

84. **A tengeri háború színtere és eszközei.**

A tengeri háborúnak feladata az ellenség hadihajóinak, erődtímenyeinek, fegyvertárainak és egyéb felszereléseinek elpusztítása, katonáknak partra szállítása és a honi tengerpartok megvédése. Általában a szárazföldi háborúkra vonatkozó elvek alkalmazhatók a tengeri háborúkra is, de e mellett a tengeri háborúra nézve külön is fejlődtek ki jogszabályok és ezek a rendes harcjogi szabályokat gyakran egészen kiszorítják.

A tengeri háború színtere a nyílt tenger és a hadviselő felek államterületéhez tartozó parti tenger. A semleges államok parti vizeire, továbbá a szerződésileg semlegesített tengerrészekben, csatornában és tengerszorosokban ellenségeskedések le nem folyhatnak. A tengeri háború színterén lefolyó, vagy a tengeri háború színteréről a part ellen irányított hadiműveletek a tengeri jog intézkedései alá tartoznak.

Vitás kérdés az, hogy valamely meg nem erősített, nyílt parti városnak ágyúztatása a tenger felől megvan-e engedve. A közönséges harcjog szerint erre a kérdésre nemmel kellene felelni, a tengeri jogban azonban ezt a kérdést mindeddig nem lehetett egyezményileg eldönteni. A hágai konferencián a nagy tengeri hatalmak az ilyen ágyúztatásoknak megengedett voltát vitatták, az írók túlnyomólag az ellenkező nézeten vannak. Végül a konferencia azon

óhajának adott kifejezést, hogy ez a kérdés egy újabb konferencián tárgyalassék.

A tengeri háború eszközeire nézve különben ugyanazok a szabályok mérvadók, mint a szárazföldi háborúra, azaz csak a barbár és az illoyalis eszközök használata van eltiltva. Barbár eszközöknek csak azokat szokták tekinteni, melyek szükségtelen fájdalomokat okoznak, ezért a torpedók vagy tengeri aknák alkalmazása, melyek segélyével a legnagyobb hadihajót és több ezer főnyi legénységét néhány perc alatt meg lehet semmisíteni, nem tartozik e kategóriába. Illoyalitásánál fogva tiltott eszköz valamely idegen lobogónak használata oly célból, hogy ez alatt az ellenség meg ne támadtassék.

Külön mérlegelés tárgyát képezi a nemzetközi jogban az a kérdés, hogy mi történjék a tengeralatti kábelösszeköttetésekkel. E részben négy esetet különböztethetünk meg:

1. Ha a kábel két, ugyanazon hadviselő fél területéhez tartozó helyet köt össze (pl. Olaszország és Sardinia, Anglia és Írország), a hadviselő fél a kábelben való távirati forgalmat beszüntetheti vagy tetszése szerint korlátozhatja, — de az ellenségnek is jogában áll a kábelösszeköttetést erőszakkal megszakítani.

2. Ha a kábel a két hadviselő fél közötti forgalom céljaira szól, mindkét félnek jogában áll a távirati forgalmat beszüntetni vagy a kábelt erőszakkal megszakítani.

3. Ha a kábel egy hadviselő állam és egy semleges állam területeit köti össze, a hadviselő állam tetszésétől függ, hogy a forgalmat korlátozza vagy beszüntesse, az ellenségnek ellenben kötelessége az ilyen kábelt érintetlenül hagyni. E részben csak két korlátozás áll fenn. Először is tengerzár esetén, melyet a semleges államoknak is respektálniuk kell, a tenger-

zárt elrendelő államnak jogában áll a kábelt elmet-szeni, hisz ez esetben egyáltalában fel van jogosítva megakadályozni, hogy a zár alatt levő kikötőbe üze-netek jussanak. Másodszer pedig az ellenséges állam megkövetelheti, hogy a semleges államból a hadviselő államba a kábelen semmi oly üzenet ne továbbítsák, melyet az illető fél a háborúban a maga javára fel-használhatna. Ha gyanu merül fel arra nézve, hogy ez megtörténik, az érdekelt fél valószínűleg minden ellenkező szabály dacára mégis meg fogja szakítani a kábelösszeköttetést.

4. A két semleges állam közti kábelösszeköttetés megszakítása a hadviselő államok részéről soha sincs megengedve.

85. **Ellenséges magánvagyon a tengeren.** Hogy a hadviselő feleknek jogukban áll az ellenség hadihajóit, szállítóhajóit és az általuk bérelt jármű-veket megsemmisíteni vagy elvenni, az vitán kívül áll. Ellenben kétséges, hogy a hadviselő államoknak szabad-e az ellenséges állam polgárainak tengeren lévő magánvagyonát is, nevezetesen a kereskedelmi hajókat és ezek szállítmányait elkobozni. Azon álta-lános elv, hogy a háború mindig csak az államok ellen irányul és sohasem az állampolgárok ellen, ily elkobzásokat nem engedne meg, de a tengerjogban ez az elv még nem talált általános elismertetésre. A hágai konferencián 1899-ben az Egyesült Államok tettek idevonatkozó javaslatot, de nem sikerült meg-egyezésre jutni s ezért a konferencia csak azon óhajá-nak adott kifejezést, hogy ez a kérdés egy újabb konferencián szabályoztassék.

A gyakorlatban az államok mindig ragaszkodtak ahhoz az állítólagos jogukhoz, hogy az ellenséges magánvagyont is elkobozhatják. A XIX. század hábo-rúiban az államok általában gyakorolták ezt a jogot,

és csak kivételesen, külön szerződés szerű megállapodásokkal helyezték hatályon kívül, mint pl. 1866-ban az osztrák-porosz háborúban. A nemzetközi jogi elmélet terén elágaznak a nézetek.

Az elkobzott hajókon levő tisztok és a legénység hadi foglyokul tekintendők. A hajón levő utasokat azonban rendszerint szabadon bocsátják.

Hogy mely hajók tekintendők ellenségeseknek, arra nézve a hajótulajdonos állami hovatartozása — az angol gyakorlat szerint lakóhelye — mérvadó. Vitás esetekben a belső állami törvények mérvadók. Nem kizárhatóak el azonban a nemzetközi jog értelmében a halászbárkák, melyek többnyire szegény halászberek egyedüli létfenntartási eszközei, a tudományos vizsgálódások eszközlésére felszerelt hajók, a kórházhajók, sőt egyes államok törvényei szerint az ellenséges parton hajótörést szenvedett hajók sem. A postahajók nem képeznek kivételt az elkobzási jog alól, bár erre vonatkozó kezdeményezések ismételtelen előfordultak.

A hajórakomány tekintetében a tulajdonos állami hovatartozása mérvadó. A vélemény a mellett szól, hogy az ellenséges hajón talált rakomány ellenséges áru, — azt, hogy semleges tulajdont képez, mindig be kell bizonyítani. Azonban e részben is a különböző államok különböző módon járnak el.

86. **A kalózkodás.** Hogy a hadviselő felek hadihajóinak jogukban áll ellenséges hajókat elkobozni, azt általánosan el kell ismerni. Amint azonban a szárazföldi háborúban a tulajdonképeni haderő mellett még az u. n. szabad csapatok is bizonyos feltételek mellett elismerésben részesülnek, úgy régebben a tengeri háborúban is az állam által erre felhatalmazott önkényes hajók is részt vehettek a hadi műveletekben olyformán, hogy államuk nevében ellenséges magánhajókat elkoboztak. Az elkobzott hajó ez

esetekben nem az állam tulajdonába megy át, hanem azok tulajdonába, kik a zsákmányt kézrekerítették. Ezt az eljárást kalózkodásnak (Kaperei) nevezik.

A kalózkodás e szerint abban állt, hogy bizonyos egyének a hadviselő féltől nyert felhatalmazás alapján a nyílt tengeren ellenséges hajókra vadászhattak és azokat le is foglalhatták. E harceszköz ellen a tudomány terén, de a gyakorlat terén is régóta küzdöttek, míg végre az 1856-iki párizsi deklaráció a kalózkodást szerződésileg tiltotta. Spanyolország és az észak-amerikai Egyesült Államok e szerződést nem írták ugyan alá formászerűen, de intézkedéseit mindig betartották, így pl. az 1897-iki spanyol-amerikai háborúban is. Újabban különben számos író ismét a kalózkodás megengedése mellett tör lándzsát. Ezek az írók azzal érvelnek, hogy erős hadi tengerészettel bíró hatalmak ellen, amilyen pl. Anglia, csak a kalózkodás segítségével lehet a tengeren eredményesen küzdeni. Ez a felfogás azonban újabb elismertetésre nem tett szert, s azért ma csak a hadihajóknak van joguk tengeri zsákmányt ejteni.

87. A tengeri zsákmány. A tengeri zsákmány (Seeprise) joga részint nemzetközi szerződésekben, részint az egyes államok által kibocsátott szabályzatokban van rendezve.

Zsákmány ejtésére az 1856-iki párizsi deklaráció óta csak a hadviselő felek hadihajói vagy közhatóságai (kivált a kikötővárosokban) vannak hivatva. Ez a jog azonban csak a nyílt tengeren és a hadviselő felek parti vizeiben gyakorolható, semleges államok parti vizében vagy semlegesített tengerrészekben semmi körülmények között. A tengeri zsákmányolás joga a háború kitörésével veszi kezdetét és a háború befejezésével végződik. A háború kitörése alkalmával a hadviselő államok kikötőiben horgonyzó kereskedelmi

hajóknak azonban bizonyos határidőt kell kitűzni arra, hogy a kikötőt békében elhagyhassák.

A hajóknak a nyílt tengeren lobogó alatt kell járniok. A hadviselő fél hadihajói csak azokat a hajókat foglalhatják le, melyek ellenséges lobogó alatt járnak, jogukban van azonban más hajókat is megállítani és átvizsgálni, hogy meggyőződjenek arról, vajjon nem hamis lobogó alatt járnak-e? Az eljárás, mely a hajók megállítása esetén követendő, gyakran nyert szabályozást szerződésekbén. A hadihajó a gyanus hajóhoz közeledve vak lövést tesz, amire a hajónak meg kell állania és fel kell vonni a zászlóját. Ha a hajó nem áll meg, a hadihajó üldözőbe veheti és éles lövéseket is intézhet árbocaiba, ha akkor is folytatná útját, erőszakkal is megállíthatja. Ha a hajó megáll, egy tiszt 2—3 matrózzal a hadihajóról átmegy a megállított hajó fedélzetére és betekintést vesz a hajópapirokba. Ha ezekből kitűnik, hogy a hajó semleges, a tiszt ezt a hajó naplójában igazolja, ha csakugyan ellenséges a hajó, azt elkobzottak nyilvánítja.

Az elkobzó hadihajó magához veszi az elkobzott hajó irományait és leltárt vesz fel a hajóról és utasairól. Egyúttal őrséget küld az elkobzott hajóra és a legközelebbi, a honi államterülethez tartozó kikötőbe viteti. Javítások eszközzésére vagy élelmszerek felvételére a zsákmányt semleges kikötőkbe is lehet vinni, de ujabban a semleges államok ott csak rövid ideig tűnik meg. A honi kikötőben a zsákmány a helyi parancsnoknak adandó át. Ott az elkobzás megengedhetősége fölött tengeri bíróság dönt.

Mielőtt azonban a zsákmány a honi kikötőbe kerül, több oly esemény fordulhat elő vele, mely jogi következményekkel is jár. Ez eseteket a következőkben soroljuk fel:

1. *Az elővásárlás joga.* Az elkobzó államnak jogá-

ban áll, hogy szükség esetén az elkobzott hajón lévő élelmiszerekből, szénkészletekből, lőszeréből stb. magához vegyen annyit, amennyire szüksége van. Az elvett tárgyakról azonban pontos jegyzék veendő fel, mely később az állam és az érdekeltek közötti elszámolás alapjául szolgál.

2. *A zsákmány fölhasználása.* Az elkobzó hajónak jogában áll, hogy a zsákmányt szükség esetén állami célokra (üzenetek küldésére, élelmiszerek továbbítására stb.) önmaga azonnal felhasználja. Ez esetben a hajó értékéről becslés veendő fel, amely az elkobzott hajó parancsnokának esetleges kifogásaival együtt jegyzőkönyvbe veendő. Ha később a hajó elpusztul vagy megrongálódik és a tengeri bíróság az elkobzást utólag érvénytelennek nyilvánítja, a hajótulajdonosoknak, illetve a rakomány tulajdonosainak teljes kárpótlás fizetendő.

3. *Hajótörés.* Ha az elkobzott hajó az elkobzás után hajótörés következtében elpusztul, erről jegyzőkönyv veendő fel. Kárpótlás ez esetben nem fizetendő.

4. *Megváltás.* Hogy az elkobzott hajó váltságdíj fejében szabadon bocsátható-e, arra nézve a különböző államok törvényhozásai különféleképpen intézkednek. A kalózkodás megszüntetése óta különben ez az eset alig bir jelentőséggel.

5. *A zsákmány megsemmisítése.* Ismételten felmerült az a kérdés, hogy szabad-e az elkobzott hajót megsemmisíteni, ha olyan sérüléseket szenvedett, hogy nem tartható könnyen víz felett, ha lassúsága miatt nem tudja követni a hadihajót, ha a hadihajót ellenséges hajó üzőbe veszi, ha az elkobzó állam kikötői zár alatt vannak stb. A gyakorlatban ily megsemmisítések gyakran előfordulnak. Elkerülhetlen szükség esetén a tengeri bíróságok ezt az eljárást igazolni szokták.

6. *Visszavétel.* Ha egy elkobzott hajó visszavéttetik, felmerül az a kérdés, hogy a hajó ez esetben a visszavevő állam tulajdonába megy-e át, vagy eredeti magántulajdonosaié marad. Elvben az elkobzott hajó csak a tengeri bíróság ítélete következtében megy át az elkobzó állam tulajdonába, visszavétel esetén tehát a hajó eredeti tulajdonosaié maradna, a gyakorlatban azonban a különböző államok törvényhozási intézkedései szerint eltérő szokások is előfordulnak.

88. **Tengeri bíróságok.** Az elkobzás magában véve csak tényleges állapotokat teremt. Véglegessé az elkobzás az évszázadok óta dívó gyakorlat szerint csak akkor válik, ha az u. n. tengeri bíróságok (Prisengericht) jóváhagyják és jogosnak mondják. Ennek megítélésére mindig az elkobzó állam bíróságai vannak hivatva.

A tengeri bíróságok összeállítására vonatkozólag az államok beltörvényei irányadók. Ilyenmő tengeri bíróság azonban csak a hadviselő államok területén állítható fel, semleges állam területén semmi szín alatt, úgy hogy a hadviselő államok konzuláris képviselői nem szerepelhetnek mint tengeri bíróságok. Mint elsőfokú bíróságok külön erre kijelölt bizottságok vagy hatóságok szerepelnek, ezek ítéletei ellen azonban rendesen felebbezésnek van helye az illető állam valamely magasabb rendes bíróságához. A tengeri bíróságok tagjai néhány államban csak bírók, más államokban csak közigazgatási tisztviselők, míg más esetekben, — így Ausztriában és Magyarországon is — bírósági és közigazgatási tisztviselők vegyesen.

Az elkobzások mindig az állam javára történnek. Az államok a tengeri bíróság ítélete előtt önkényt is visszaadhatják a zsákmányt, amivel megakadályozhatják azt, hogy a tengeri bíróságok az elkobzás jogsultsága kérdésében dönthessenek.

A tengeri bíróságok előtti eljárást az államok önállóan állapítják meg.

89. **A tengerzár.** A tengeri háborúban előforduló különleges hadieszközök között megemlítendő a tengerzár (blokád).

Tengerzár alatt értjük valamely kikötőnek, tengerpartnak vagy folyótorkolatnak ellenséges hajókkal való elzárását oly módon, hogy a közlekedés a tenger felőli oldalon teljesen lehetetlenné váljék s ezáltal az illető állam anyagilag károsodjék. Ily esetekben, — eltérőleg a békés tengerzártól, — semleges hajók sem közlekedhetnek a kikötőkkel.

Tengerzár elrendelésére csak hadviselő államok lehetnek feljogosítva. Felkelő pártok, melyeknek hadviselési joga elismerve nincs, nem rendelhetnek el blokádot s ha ezt mégis megtennék, intézkedéseiket a semleges államoknak nem kellene tiszteletben tartaniok. Blokádot csak parti vizekben lehet elrendelni; a nyílt tenger egyes részeit vagy semlegesített tengerrészeket elzárni nem szabad.

A tengerzárnak három nemét ismerjük:

1. A **fiktív** vagy **papírosblokád**, mely ma már nem fordul elő, régebben abban állt, hogy egy állam egyszerű intézkedéssel az ellenséges állam összes kikötőit zár alá helyezte és az így létrejött blokádot arra használta fel, hogy semleges államok hajóira vadászhassék azzal az indokolással, hogy ezek ellenséges kikötőkbe készülnek. Ilyfajta blokád volt az, melyet Napoleon Anglia ellen rendelt el 1806-ban és amely bukásáig fennállt.

2. A **cirkáló hajókkal fenntartott tengerzár** abból áll, hogy az egyik hadviselő fél csak néhány hajót állít fel az ellenséges kikötő közelében, melyet zár alá helyezett, azzal az utasítással, hogy a tengerpart bizonyos részén cirkálván, a blokád hatályosságára ügyeljenek.

3. **Effektív tengerzár**ról akkor beszélünk, ha a blokád oly haderővel vitetik keresztül, mely a kikötőt tényleg körülfogja és így hatályosan megakadályozhatja azt, hogy más hajók oda hehatolhassanak.

Az 1856. évi párizsi tengerjogi deklaráció, melyet ma általános érvényűnek vehetünk, kimondta azt az elvet, hogy a tengerzáraknak, hogy kötelezők legyenek, hatályosaknak kell lenniök, azaz oly erővel kell fenntartaniök, mely elegendő arra, hogy az ellenséges tengerparthoz való hozzáférést meggátolja. Azóta a fiktív blokád teljesen el van törölve, a cirkáló hajókkal fenntartott blokád pedig csak akkor van megengedve, ha a hajók legalább is oly számban vannak fenntartására kirendelve, hogy a tengerzár keresztültörése komoly veszedelem nélkül lehetetlen.

A blokád csak akkor válik érvényessé, ha az azt elrendelő állam a többi államokat a tengerzár megkezdéséről értesítette.

90. **A tengerzár következménye.** Mihelyt a tengerzár hatályba lépett, az elzárt parthoz való közeledés mindennemű hajónak — a semleges államok hajóinak is — tilos. Amely hajó kísérletet tesz arra nézve, hogy a blokádot fenntartó hajóvonalat áttörje, az elkobozható. Az elkobzásnak azonban csak akkor van helye, ha a hajó az áttörést tényleg megkísérelte, az a körülmény, hogy a hajó elindult az elzárt kikötőbe, elkobzására nem ad jogot. Nem kobozható el a hajó akkor sem, ha üldöztetvén, semleges kikötőbe sikerült menekülnie. Az olyan hajók elkobzását, melyek a blokádot keresztültörték, a tengeri bíróságok jogosnak jelentik ki.

Ha a hajó azért akar bejutni az elzárt kikötőbe, mert a blokád elrendeléséről nem volt tudomása, az elkobzás előtt külön figyelmeztetésre tarthat igényt és csak akkor kobozható el, ha a figyelmeztetés dacára

is megkísérli a bejutást. Ha egyszer sikerült a tengerzár keresztültörésével az idegen kikötőt elérnie, a tengerzárt fenntartó állam vele szemben semmiféle igényt nem támaszthat, mert ez a körülmény csupán csak azt bizonyítja, hogy a tengerzár nem volt hatályos. Az ilyen hajó akkor sem kobozható el, ha később a blokádot fenntartó állam hatalmába kerül.

A semleges államoknak az elzárt kikötőben tartózkodó képviselői a blokádtartama alatt is közlekedhetnek kormányukkal.

91. Betegek és sebesültek a tengeri háborúban. Az 1899-iki hágai konvenció az 1864-iki genfi konvenciót kiterjesztette a tengeri háborúra is némely oly módosítással, mely a tengeri háborúnak a szárazföldi háborútól való különbségében leli magyarázatát. A konvenció szerint azok a katonai kórházhajók, amelyeket az államok építettek vagy szereltek fel pusztán csak oly célból, hogy a sebesülteknek, betegeknek és hajótörötteknek segítséget vigyenek, tiszteletben tartandók és az ellenségeskedések tartama alatt el nem kobozhatók. Szükséges azonban, hogy az az állam, melynek tulajdonát képezik, a hajók nevét használatuk előtt közölje a hadviselő felekkel. Magánfelek által épített kórházhajók ugyanolyan elbánásban részesülnek, ha a hadviselő fél, melyhez tartoznak, igazolja őket s nevüket bejelenti az ellenségnek. Semleges államok polgárai által felszerelt kórházhajókat saját államuk lát el hivatalos felhatalmazással, bejelentvén őket egyúttal a hadviselő feleknek is. Mindezek a hajók a betegeknek, sebesülteknek és hajótörötteknek nemzetiségi különbség nélkül nyújtanak segílyt. A kormányok kötelezik magukat, hogy e hajókat semmiféle katonai célra fel nem fogják használni, viszont a hajóknak is kötelességük, hogy a hadviselő felek mozdulatait ne

akadályozzák. A hadviselő feleknek meg van az a joguk, hogy a kórházhajókat átvizsgálják, jogukban áll továbbá segítségüket visszautasítani, eltávozásukat követelni, útirányukat előirni, biztost küldeni fedélzetükre vagy visszatartásukat elrendelni, ha a körülmények ezt szükségessé teszik. Az összes kórházhajók fehérre festendők és vízszintes irányban $1\frac{1}{2}$ méter széles zöld csikkal jelzendők, ha katonai jellegűek és vörös csikkal, ha magánjellegűek. Hasolóan jelölendők meg a hajókhoz tartozó csónakok is. Ezenkívül a hajók nemzeti lobogójukon kívül a genfi konvencióban megjelölt vörös zászlóval ellátott fehér zászlót viselik. Közöséges kereskedelmi hajók, melyek beteget, sebesülteket vagy hajótörötteket vesznek fel, ez alkalmal nem kobozhatók, ha a semlegességet különben meg nem sértik. Az elkobzott hajók lelkészei, orvosai és betegápolói sérthetlennel és nem ejthetők foglyokul. Ezek fel vannak jogosítva arra, hogy a hajó elhagyása alkalmával a tulajdonukat képező műszereket elvigyék, viszont nekik kötelességük a hajón megmaradni mindaddig, mig szükség van rájuk. Az elkobzott hajókon lévő sebesült vagy beteg tengerészek és katonák nemzeti különbség nélkül ápolásba veendőek, de hadi foglyokul is nyilváníthatók.

Mindezek a szabályok azonban csak azon államok közötti háborúban érvényesek, melyek a szerződést aláírták. Ha oly államok is részt vesznek a háborúban, melyek a szerződést alá nem írták, az államok visszanyerik teljes cselekvőszabadságukat.

d) *A háború befejezése.*

92. A háború befejezése. A háború befejezhető azáltal, hogy valamely fél az ellenséges területet teljesen meghódítja (Sicilia 1859-ben), vagy az ellenséges-

kedést egyszerűen beszünteti. A háború befejezésének rendes módja azonban a békekötés.

A békekötés nemzetközi szerződés útján jön létre. E szerződésnek tartalmaznia kell mindazon feltételeket, amelyek mellett a békés viszony újból helyreállhat. A békeszerződések előlegesek vagy véglegesek. Az előleges (praelimináris) békeszerződés rendszerint csak általánosságban állapítja meg a feltételeket, és a végleges szerződésre bizza a feltételek részletes körülírását. A végleges békekötés után megszűnik az ellenségeskedés, a két nemzet közti békés érintkezés ismét megindul, és a hatályukban felfüggesztett szerződések ismét életbe lépnek. Az ellenséges cselekményekből származó követelések és panaszok a békekötés folytán elintézettnek vétetnek. A hadifoglyok békekötéskor azonnal szabadon bocsátandók, kontribúciókat a békekötés után egy fél sem szedhet többé. A jövőben beálló viszonyok alapjául, — amennyiben a békeszerződés máskép nem intézkedik, — a háború befejezésekor fennforgott állapot vétetik. A békeszerződés megszegése új háborút idézhet elő.

A háború következtében a megszállt területen keletkezett sajtáságos köz- és magánjogi viszonyok a békekötés után megszűnnek és a megszállt állam összes jogai az illető területre ismét felélednek (postliminium). Sőt az állam fensége a megszállás ideje alatt sem enyészik el teljesen, s ezért pl. nem kell elismernie azokat az adósságokat, amelyeket a megszálló fél a megszállt területre felvett. E tekintetben különben a békeszerződések eltérő intézkedéseket is állapíthatnak meg.

2. A semleges államok jogviszonyai.

93. **A semlegesség.** A két állam közt kitört háborúban tényleg részt nem vevő államokat semlegeseknek nevezzük. A semleges államok a háború kitörte után is folytathatják a békés érintkezést a hadviselő felekkel.

A semlegesség általános, ha nemzetközi szerződéseken alapul, mint pl. Svájc és Belgium semlegessége (l. 7. szakasz) és különös, ha valamely állam saját elhatározásából kijelenti, hogy egy bizonyos háborúban nem vesz részt. Jóakaró semlegességről akkor beszélünk, ha egy állam valamely hadviselő félt diplomáciai támogatásban részesít, amelyen túl azonban semmi esetre sem szabad mennie. A semlegességnek egy különös neme a fegyveres semlegesség, mely előáll, ha valamely állam oly célból fegyverkezik, hogy semlegességét a hadviselő felek esetleges támadása ellen megvédje.

A semleges államoknak egész általánosságban joguk van arra, hogy az ellenségeskedésektől érintetlenül maradjanak, viszont a hadviselő felekkel szemben arra vannak kötelezve, hogy az ellenségeskedésekben egyik fél javára se vegyenek részt.

Valamely háború kitörése alkalmával az abban részt nem vevő államok rendszeren semlegességi nyilatkozatot adnak ki s azt diplomáciai úton úgy a hadviselő államokkal, mint a semleges államokkal közlik. Egyidejűleg a semleges államok kormányai alattvalóikat is értesítik erről. A semlegesség azonban fennáll ily kifejezett semlegességi nyilatkozatok nélkül is.

A semlegesség fogalmát a régi nemzetközi jog nem ismerte és tisztán a hadviselő felek jóindulatától függött, hogy az idegen államokat a háborúban megkímélik-e vagy nem. Csak az 1780. évi fegyveres

semlegesség juttatta elismerésre azt az elvet, hogy a háborúban részt nem vevő államok a hadviselők részéről sértetlenséget igényelhetnek. A napoleoni kor e tekintetben ismét hanyatlást mutat, a XIX. század második felében azonban a semlegesség intézményes biztosítékokkal lett körülvéve.

94. **A semleges államok kötelességei.** A semleges államok kötelezve vannak arra, hogy határukon belül az egyik hadviselő félnek a másik ellen irányuló ellenséges cselekedeteit ne tűrjék, hogy a hadviselő félt jogos hadműveleteiben határaikon kívül se akadályozzák és hogy egy hadviselő félt se részesítsenek pozitív különös kedvezményekben. Ha valamely állam megszegi ezen kötelezettségeket, az érdekeiben sértett állam represszáliákkal élhet, sőt hadüzenetet is küldhet.

A semleges államoknak ennél fogva minden erővel meg kell akadályozniuk, hogy valamely fél területükön hadi akciókat készítsen elő vagy folytasson ellensége ellen. Igaz, hogyha túlgöngye arra, hogy semlegességét megvédje, a hadviselő felek kényszeríthetik arra, hogy határain belül hadműveleteket tűrjön, s akkor a háború tényleg az ő területén folyik le. Így történt ez az 1904 – 05. évi japán-orosz háborúban, mely chinai és koreai területen játszódott le, melynek semlegességét mindkét hadviselő fél megszegte.

Ami a semleges államokra nézve előírt köteles pártatlanságot illeti, ennek terjedelmére vonatkozólag elágaznak a nézetek. Semmi esetre sem szabad az államnak egyes hadviselő felek javára területrészeket vagy kikötőket hadműveletek céljaira átengedni, nekik fegyvereket, lőszereket, élelmiszereket vagy segélypénzeket küldeni. Nem szabad megengedniök saját területükön a katonatoborzást vagy idegen hadseregek keresztülvonulását sem. Ha katonák átlépik a határt,

a semleges állam kötelessége őket lefegyverezni és egy a harctértől lehetőleg távol fekvő helyen internálni. Az ily csapatok ellátásának költségeiért természetesen kárpótlás nyújtandó. Ugyanezek a kötelezettségek teljesítendőek a semleges államok parti vizeiben is. Ennélfogva a semleges államnak nem szabad tűrnie, hogy a hadviselő felek hadihajói huzamosabb ideig tartózkodjanak kikötőiben vagy ott lőszereket szerezzenek be, — élelmiszerek beszerzése ellenben rendesen meg van engedve, de természetesen mindkét hadviselő félnek egyaránt. Rendszerint a semleges államok 24 órában szabják meg azt az időt, amelyet idegen hadihajók kikötőkben eltölthetnek, ez idő alatt a semleges államok védelme alatt állnak, úgy hogy ellenséges hajó által meg nem támadhatók. Ha két ellenséges hadihajó kerül össze egy kikötőben, a kikötőből való eltávozásuk közt 24 órai időnek kell eltelnie, hogy idejük legyen magukat biztonságba helyezni. Nem szabad megtűrni azt sem, hogy semleges kikötőkben a hadviselő államok hadihajót szereljenek fel. Mikor pl. Anglia az észak-amerikai polgárháborúban megengedte, hogy a déli államok kikötőiben hadihajót szereljenek fel (az „Alabama“-nevű hajót), az északi államok kártérítési igénynyel léptek fel és 1871-ben egy Genfben összeült választott bíróság Angliát 15 $\frac{1}{2}$ millió dollárnyi kárpótlás fizetésére kötelezte. Vitás kérdés az, hogy az államok alattvalóiknak megtilthatják-e a teljesen felszerelt hadihajók eladását. Az elmélet szempontjából e kérdésre igenlőleg kell válaszolni. Elkobzott hajókat semleges kikötőkbe hozni szintén tilos. Vitás az a kérdés, hogy a semleges állam megtűrheti-e, hogy területén a hadviselő felek hadikölcsönt vegyenek fel. Rendszerint ez ellen a semleges államok nem támasztanak akadályokat. Élelmiszereknek a hadviselő államok javára való beszerzése

megengedhető, de a beszerzésben nem szabad magának a semleges államnak segédkeznie.

A hágai konvencióban (1899) a semleges államok még egy erkölcsi kötelezettséget vállaltak magukra a mikor kimondták, hogy az esetben, ha két vagy több állam között komoly viszály volna kitörőben, az illető államokat figyelmeztetni fogják arra, hogy lehetőleg választott bírósághoz forduljanak. Ezt a tanácsot vagy figyelmeztetést sohasem szabad a semlegesség megsértésének tekinteni.

95. **A semleges államok alattvalóinak kötelességei.** Mint az államok maguk, úgy alattvalóik is kötelesek az ellenségeskedésekbe való beavatkozástól tartózkodni. Míg azonban a semlegesség megsértése az államok részéről háborút vonhat maga után, az alattvalók által elkövetett sérelmek enyhébb elbírálásban részesülnek.

Igy pl. a semleges államok alattvalóinak nem szabad valamely hadviselő állam hadseregébe belépniök, ha azonban ezt mégis megteszik, nem az illető semleges állam tartozik kárpótlással, hanem csak a semlegességet megsértő polgár mond le azokról a jogokról, melyekre semleges államhoz való hozzátartozása következtében igényt tarthatna. A hadviselő állam vele szemben úgy járhat el, mint az ellenséges katonákkal szemben. A semleges államok polgárai a hadviselő felek hadseregének fegyvereket, lőszereket, élelmiszereket stb. is szállíthatnak, bár ezzel a semlegességet megsértik, de ha az ellenséges állam szállítványait hadi dugárúnak nyilvánítja és lefoglalja, kártérítésre nem tarthatnak igényt. A semleges államok alattvalóiknak ilyenmő ténykedéséért felelősségre nem vonhatók, még akkor sem, ha az alattvalók államuk törvényeit túllépték volna.

96. **A semleges államok jogai.** A semleges

államok területe háború esetében is teljesen sérthetetlen és menhelyet képez a hadviselő felek katonái számára is, ha ezek a fegyvert leteszik és békésen viselkednek. Semlegességét a hadviselő feleknek tiszteletben kell tartaniok. Idegen hadihajók a semleges állam különös engedelmé nélkül nem tartózkodhatnak kikötőiben. A semleges államoknak és alattvalóiknak a hadviselő államok területén lévő ingó és ingatlan vagyona szintén sérthetetlen. Ha végszükség esetén az ily vagyon mégis meg lesz támadva, ezért kárpótlás adandó. A semleges államok folytathatják békés diplomáciai érintkezéseiket a hadviselő felekkel. Semleges hajók a hadviselők részéről nyílt tengeren el nem kobozhatók. A semleges államok alattvalói folytathatják a hadviselő államok polgáraival való békés érintkezéseiket, anélkül, hogy a hadviselő államok ezt korlátozhatnák.

Tekintettel arra, hogy a semlegesek jogai és kötelezettségeire vonatkozó intézkedések több pontban vitásak, az 1899-iki hágai konferencia azon óhajának adott kifejezést, hogy ezeket az intézkedéseket egy későbbi konferencia egyezményileg szabályozza.

97. A semleges államok kereskedelmének szabadsága. A semleges államok hajói a nyílt tengeren a hadviselő felekre nézve csak akkor ártalmatlanok, ha mindent elkerülnek, ami valamely hadviselő félre nézve káros lehetne. Ezért a hajózás szabadsága háború idején bizonyos korlátozásoknak van alávetve. Elvben azonban az 1856-iki párizsi deklaráció óta a semleges államok kereskedelmi szabadsága biztosítva van.

E deklaráció értelmében [a semleges lobogó védi az ellenséges árút is, kivéve ha hadi dugárúról van szó; semleges árúkat pedig — kivéve a hadi dugárút, — ellenséges lobogó alatti hajón sem szabad

elkobozni. Eszerint annak a semleges félnek, amely árúit maga szállítja, sem hajói, sem árúi elkobzásától nem kell tartania. De árúi akkor sem kobozhatók el, ha valamely hadviselő állam oly hajóján találtnak, melyet az ellenség elkobzott. Viszont nem kerülhet elkobzás alá az olyan árú sem, melyet a hadviselő államok valamely semleges állam hajójára bíznak. Ezek az elvek teljesen érvényre emelik háború esetére is a kereskedelmi szabadság elvét, anélkül hogy a hadviselő felek jogos érdekeit sértenék. Kivételes bánásmódnak csak két esetben van helye: először akkor, ha a semleges hajók egy tengerzár alatt lévő kikötővel akarnak forgalmat fenntartani (l. 89—90. szakasz) és akkor, ha hadi dugárúról van szó.

98. **Hadi dugárú.** Ha semleges területekről oly árúkat szállítanak el, amelyekre valamely hadviselő félnek hadi célokra szüksége van, ez árúk hadi dugárúnak tekintendők és lefoglalhatók. Hogy mely árúk esnek a dugárú fogalma alá, az minden konkrét esetben külön bírálendő el, a semleges államok különben háború esetén rendszeren ki is szokták jelenteni, hogy mit tartanak hadi dugárúnak. Dugárúk lehetnek: fegyverek és fegyverrészek, lőszeres és robbantó anyagok, lőszeres előállítására alkalmas anyagok, szállító eszközök, hadihajók stb., bizonyos esetekben azonban a kőszén, hajókazánok, élelmiszerek, ruhaneműek és pénzküldemények is dugárút képeznek, de ezek csak akkor foglalhatók le, ha behatárolhatólag hadi célokra vannak rendelve.

A semleges hajók annak megállapítása céljából, hogy nem szállítanak dugárút, — nyílt tengeren is bármikor feltartóztathatók, sőt át is kutathatók. Ily esetekben a hadviselő fél hadihajója jeladásul egy jövetést tétet, amelyre a kereskedelmi hajónak minden esetben meg kell állania. Ha a hajók egymáshoz

közeledtek, a hadihajó egy tisztje megtudakolja a hajó rendeltetési helyét és a rajta szállított áruk mineműségét, ha gyanakszik, hogy a nyert felvilágosítások nem felelnek meg a valónak, a hajót át is kutathatja. Ha dugárút talál a hajón, akkor az egész hajót valamely honi kikötőbe vitetheti, hol a dugárúk minden esetben lefoglaltatnak, a hajó azonban csak akkor, ha a hajótulajdonosnak a szállítmányról tudomása volt. Ha a dugárúk a rakománynak több mint háromnegyed részét tették, a rakomány egészen lefoglalható. Ha a megállított hajó ellenszegül vagy nem tudja semleges voltát igazolni, azonnal le szokták foglalni.

A hadviselő államok átkutatási joga különben nem terjed ki a semleges hadihajók és postagőzösök átkutatására. Azok a hajók, amelyeknek kíséretében egy semleges hadihajó van, azon egyszerű kijelentésre, hogy dugárút nem szállítanak, akadálytalanul tovább engedendők.

99. **Semleges hajók elkobzása.** Semleges hajókat a hadviselő felek csak bizonyos meghatározott esetekben kobozhatnak el. Így ha a hajó tetteg ellentáll annak a felszólításnak, hogy nyílt tengeren megálljon és átkutatását megengedje, ha a kapitány nem igazolhatja azonnal, hogy hajója semleges, ha a hajó vagy pedig kapitányának nyilatkozatai gyanura adnak okot, ha a hajóirományok megsemmisítették vagy nem teljeseek, ha az a gyanu merül fel, hogy a hajó útjának más a célja, mint ami a hajóirományokból kitűnik, ha a hajó tengerzár alatt lévő kikötőbe törekszik és ha nem blokádnál álló, de ellenséges kikötőbe dugárút vagy katonákat szállít. Az ily hajók elkobzásával szemben ugyanolyan eljárást kell követni, mint az ellenséges kereskedelmi hajók elkobzásánál és így az elkobzás ez esetekben is csak akkor válik

érvényessé, ha az elkobzó állam tengeri bíróságai azt jogosnak ismerték el. Az elmélet terén számos író kifogást támasztott az ellen, hogy ilyformán a hadviselő fél saját ügyében bíraskodjék és több ízben felmerült az az óhaj, hogy ily kérdések eldöntése nemzetközi bíróságokra bizassék, — ha esetleg csak második fokban is, — de eddig e tekintetben megállapodásra nem lehetett jutni.

BEFEJEZÉS.

100. **A nemzetközi jog jövője.** A nemzetközi jog az utolsó évtizedekben oly hatalmas lendületet vett és annyi elv, melyet régebben csak kegyes óhajként hangoztattak, nyert eddig már egyezményeken általános érvényű elismerést, hogy nem látszik többé utópiának az a törekvés, mely odairányul, hogy idővel a nemzetközi jog összes szabályai egy állandó kodexben foglaltassanak össze, mely a nemzetközi jogviszonyokat a maguk egészében fogja szabályozni. Az irodalom terén ez a törekvés régi keletű és állandó, ép úgy mint az a másik törekvés, hogy az összes nemzetközi viszályokat egy állandó bíróság kötelező erővel eldöntse. A nemzetközi jog ezen legőbb céljától ma dacára az elért sikereknek még messze vagyunk, de nincs kizárva, hogy ez a cél valamikor elérhető lesz.

TARTALOM.

	Lap
BEVEZETÉS :	
A nemzetközi jog fogalma, forrásai és fejlődése	3
I. AZ ÁLLAMOK JOGAI ÉS KÖTELESSÉGEI.	
A) Az államok	12
B) Az államok alapjogai	20
C) A területre vonatkozó jogok	30
D) Az állampolgárok nemzetközi vonatkozásaikban	41
II. AZ ÁLLAMOK VISZONYAI BÉKE IDEJÉN.	
A) Az államok képviselői	46
1. Az államfők	47
2. A külügyminiszterek	51
3. A követek	52
4. A konzulok	62
5. Külön megbízottak	66
6. Nemzetközi szervek	67
B) A nemzetközi szerződések alaki szempontból	70
C) A nemzetközi szerződések tartalmi szempontból	75

III. AZ ÁLLAMOK VISZONYAI NEMZETKÖZI VISZÁLYOK ESETÉN.

A) Békés eszközök a nemzetközi viszályok eldöntésére	89
B) Kényszereszközök a nemzetközi viszályok eldöntésére	95
C) A háború jogviszonyai	98
1. A hadviselő felek jogviszonyai	98
a) A háború általában	98
b) A szárazföldi háború	107
c) A tengeri háború	128
d) A háború befejezése	139
2. A háború és a semleges államok	141

BEFEJEZÉS :

A nemzetközi jog jövője	148
-----------------------------------	-----

STAMPFEL-FÉLE KÖNYVKIADÓHIVATAL

(RÉVAI TESTVÉREK IROD. INT. R.-T.)
 BUDAPEST, VIII. K., ÜLLŐI-ÚT 18. SZ. A.

**Itt és minden KönyvKereskedésben Kaphatók
 a Következő Könyvek:**

- Ciceronis M. Tullii de officiis libri tres.** Magyarázta Köpesdy Sándor. Budapest, 1887. (8-adrét, 246 lap.) Ára 3 K.
- Dávid István. Görög nyelvtan.** (Alaktan és mondattan) a gymnasiumok felső osztályai számára. Ára 2 K. 60 fill.
- Dávid István és Némethy Géza. Magyar-latin zsebszótár.** Gymn. és reálisk. számára. Ára kötve 3 K. 20 fill., füzve 2 K. 60 fill.
- Dávid István. Latin-magyar zsebszótár.** Gymnasiumok és reáliskolák számára. Ára kötve 3 K. 60 fill., füzve 3 K.
- Dávid István és Némethy Géza. Magyar latin és latin-magyar zsebszótár** egy kötetbe kötve, félbörkötésben 6 K.
- **Latin Synonymika.** (Rokonértelmű szók gyűjteménye) és a latin helyesírásnak rövid vázlata. A gymnasiumok III—VIII. oszt. és a tanárjelöltek számára. Ára füzve 80 fill.
- és **Fodor Gyula. Vergilius Aeneisének teljes szótára.** A gymn. felső oszt. sz. Ára 2 K. 80 fill.
- Ugyanazok. **Xenophon Memorabiliáinak teljes szótára.** Ára 1 K. 40 fill.
- Elischer József. Szótára** Homeros két eposához, iskolai használatra. Harmadik javított kiadás. Ára 4 K. 40 fill.
- Goethe's Egmont für den Schulgebrauch** erläutert von Prof. Dr. Rob. Schnabl. Ára 60 fill.
- Goethe's Hermann und Dorothea** mit Einleitung nebst fortlaufender Erläuterung von Dr. Rob. Schnabl. II. verbesserte Auflage. Budapest, 1889. (8-adrét, 82 lap.) 60 fill.
- Goethe's Iphigenie auf Tauris.** Zum Schulgebrauch erläutert von Dr. Rob. Schnabl. Budapest, 1887. (8-adrét, 74 l.) 1 K.

- Goethe's Iphigenie auf Tauris.** Ein Schauspiel. Mit ungarischen Anmerkungen von Dr. Stefan Szemák. Budapest, 1889. (8-adrét, 62 l.) Ára 60 fill.
- Herodoti epitome** sive loci ex Herodoti libris excerpti. In usum scholarum collegit et lexico hungarico instruxit **Stephanus Dávid** 2-ik kiadás. Ára 1 K. 60 fill.
- Holub M.** és **Köpesdi S.** a budapesti kir. főgymnasiumok tanárai. **Latin-magyar kézi-szótár.** Gymnasiumok számára. III. javított kiadás. Budapest, 1895. Ára füzve 4 K., vászonk. 4 K. 80 fill.
- **Magyar-latin kézi-szótár.** Gymnasiumok számára. II. kiadás. Budapest, 1894. Ára füzve 4 K., vászonkötésben 4 K. 80 fill.
- Klamarik János.** **Psychologia** vagyis **Lélektan,** mint tapasztalati tudomány. Dr. Lindner G. A. után fordítva. III. kiadás. Ára 2 K. 40 fill.
- Lessing. Laokoon.** Magyarázta **Dr. Boros Gábor.** Ára 1 K.
- Mendlik Alajos.** **Francia olvasmányok** kezdők számára. Ötödik kiadás. Budapest, 1902. (8-adrét, 113 lap.) Ára 1 K. 20 fill.
- **Lectures francaises,** a l'usage des écoles publiques. I. Partie. 3. edition 2 K. II. Partie 2 K. 40 fill. III. Partie 2 K. 40 fill.
- Ollendorf H. G.** Új rendszere, mely szerint mindenki egy nyelvet hat hónap alatt irni és olvasni megtanulhat. **A francia nyelv** tanulásához alkalmazva, magán- és nyilvános tanításra átdolgozták Salamin testvérek, kir. középtanodai rendes tanárok. III-ik kiadás. Ára 4 K. 40 fill.
- Kules hozzá. Kötve 1 K. 60 fill.
- Ploetz K.** **Elemi francia nyelvtan.** Reál, keresk., valamint felső leányisk. számára és magánhasználatra Magyarította **Salamin Leo.** II. jav. kiadás. Ára kötve 3 K.
- Putnoky-Crislan.** **Magyar-román és román-magyar szótár.** 1 kötetbe kötve. Félbőr-kötésben. Ára 6 K.
- Salamin Leo,** a soproni főreáltanoda igazgatója. **Francia olvasmányok** a reáliskolák II., III., IV. és V. osztályai ugy gymnasiumok és kereskedelmi iskolák számára. Szótárral ellátva. Második kiadás. Ára 4 K. 40 fill.